

TÄNA 32 lk.

S I R P

ILMUB 1940. AASTAST

HIND 2.73

NR. 51—52 (2411—2412)

24. DETSEMBER 1991

MIHKEL MUTT

KAKSTEIST

Jõulujutt

Juhtus see nüüd eile või mõni teine päev, kunagi juhtus see ometi.

Elas Tallinnas mees nimega Kopa. Ühel külmal talvisel pärastlõunal ütles ta töökaaslastele head aega ning astus uksest välja. Oli reede ja tänavad tulvil sagivaid inimesi. Kopa vaatas, kuidas nad bussi või trammi ootasid, kuidas seisis kõnniteel looklevates sabades, nägi neid

säravate klaasakende taga apteekides ja kondiitriärides, kinga- ja piimapoes, kino ooteruumis ja baaripuki otsas. Kuigi kell näitas alles neli, oli pimedus linnale laskunud. Keerutas lund, tuled virvendasid läbi langevate räisakate, autod sõitsid aeglaselt ja tuututasid.

Kopat ei oodanud keegi. Ta elas Lillekülas ühiselamu tüüpi toas, kus oli raadio, mitte aga telerit, kus sai nägu pesta, aga mitte süüa teha või dušši võtta. Kopa otsustas minna kohvikusse. Seal oli ootuspäraselt soe ja hubane ning inimesed naersid lõbusalt. Kopa istus nurgalauda, tellis kakssada grammi likööri, sest teadis oma mõõtu. Ta maitses väikeste sõõmudega magusat jooki, mis keha meeldivalt surisema pani, ning rüüpas kohvi kõrvale. Tal oli veel viis sigaretti ning kokkuhoidlikult suitsetades võis nendega õhtuni vastu pidada. Kopa tundis end hästi, silmitses leebelt laudkondi, mõistatas nende mõtteid ja mõtiskles omaenda elu üle, mida täitsid juba mõnda aega väikesed rõõmud ja tasased kannatused. Siis tuli ja istus ta lauda Eglund, kes polnud Kopa meelest küll eriti sügav, sest ei armastanud filosoferida, ning kelle üldistusvõime jättis pisut soovida, kuid kes oskas teha väga vaimukaid tähelepanekuid ning oli alati lõbus. Pealegi oli Eglund hea siidamega ja temaga vesteldes ei pidanud end pidevalt pingul hoidma, oodates, millal teine sähvab. Nende jutt sujus mõnusalt. Kätte jõudis kohviku sulgemise aeg. "Mis, juba kaheksa?" lausus Eglund kahetsevalt, pidas hetke aru ning tegi siis Kopale ettepaneku tema juurde sõita, et veel natuke istuda.

Kopa jäi pikemata nõusse, sest mis selle õhtuga enam ikka peale hakata oli.

Eglund elas kaugel, Pääsküla viimases otsas, mingis kõrvalises tänavas. Tubli tund kulus neil sinna saamiseks. Eglundi naine ja lapsed polnud hilise küllalise üle küll ülearu rõõmsad, aga väljakutsuvalt tõrjuvad ka mitte. Nii nad ajasid kahekesi rõõmsasti juttu ning maitsesid paar pitsi konjakit. Südaöö paiku Kopa tõusis, et minema hakata. Kui ta välisukse avas, puistas lund näkku. Tunl, mis ennegi tugev, oli vahepeal lausa tormiks paisunud. Otse värava ees kõrgus lumehang. "Saaks ometi takso," mõtles Kopa. Ta mäletas, et tuli minna, kuni jõudis suuremale teele, mis omakorda viis veel suuremale, kus käisid bussid ja muud sõidukid. Aga tuul vilistas, lumi tuiskas, nii et õieti ei näinud midagi, ning Kopa ei orienteerunud enam, kumba kätt too suurem tee jäi.

"Kummale poole ma pean minema?" karjus ta

Eglundile, kes õnnekombe polnud veel ust sulgenud ja talle trepilt järele vaatas.

"Paremale!" hõikas Eglund vastu. Aga parajasti puhus Franz Josephi maa poolt eriti vingi iil, haaras hüüdjäljalt sõnad suust, käänutas, väänutas ja moonutas nende mõtet nagu eelarvamuslik kriitik, ja kui hääl Kopani jõudis, kuulis too "paremale" asemel hoopis "vasemale". Ja vasemale ta minema hakkaski. Raske oli astuda, sest tuul tahtis vägisi ümber paisata. Kohati olid hanged, kuhu jalad kinni jäid, siis jälle siledaks puhutud jäide, millel võis ninali lennata. Kopa läks, pea maas. Kaua ta kõndis, ei osanud hiljem isegi öelda, kella polnud ta igatahes vaadanud. Korraga turgatas talle, et peaks juba ammu suuremal teel väljas olema. Ta vaatas ringi. Majade tulukesed vilkusid aedade sügavuses, puud nagisesid tormis, ümberringi ei hingelist ega mõnda autot. Mitte ei saanud aru, kus ta oli ja kuhupoole jäi linn. "Olgu peale," mõtles Kopa. "Keeran siit ära, küll kuhugi ikka välja jõuan." Ja astus siidilt edasi, pilk jalge ees. Aga kui ta jälle pea tõstis, nägi ta ehmatusena, et tulukesi ei paistnud enam, need olid jäänud kaugele selja taha, ning et ta ei kõnni enam tänaval, vaid lausa metsateel. "Ükspuha," rahustas Kopa ennast, "kui mets, siis mets, küllap viib tee siit üle nõlva Mustamäele. Seal saan trolli või liinitakso peale." Ja muudkui astus edasi. Astus ja astus, kuni hakkas värisema, aga Mustamäest polnud jälgegi. Teegi muutus kitsamaks, jäi vaid jalgrada, siis lõppes seegi. "Noh," mõtles Kopa, "siin mu maine teekond vist lõpebki." Väsimus võttis võimust, oleks tahtnud lumele pikali heita ja uinuda.

Korraga märkab Kopa eemal puude vahel tulikest. Kohe tunneb ta uut jõudu liikmetes. Sest kus on tuli, seal on inimesi, seal on sooja, seal ei külmu ära. Ning läheb joonelt tulukese poole. Ja mis ta näeb? Väikesel metsalagendikul istub lõkke ümber kaksteist olendit. Üks on noorem, tõmmu, kõvera mõõga ja papaahaga, teine habemega ning lambakasukas, kolmas

turbaniga, sõnaga — igitiks isesugune. "Küllap need on kaksteist küüd," mõtleb Kopa, kes on lugenud muinasjutte. Ta jutustab, kes ta on ja kuidas siia sattus. Talle tehakse lähkesti lõkke ümber ruumi ning ulatatakse kruus mingi aurava joogiga. Kopa riiupab seda ja tunneb korraga, et midagi on korrast ära. Miski pole õige. Ta tunneb, et peaks kohe tõusma ja siit jalga laskma, enne kui on liiga hilja, kuid ei suuda enam, ta pea vajub rinnale, rammestus võtab võimust ning Kopa jääb tukkuma.

Kui ta ärkab, on suur valge väljas. Mehikestest pole jälgegi, lõkkeasemest samuti mitte. Kopa ajab end sirgu, uurib ilmakaari ja jõuab imehõlpsasti metsast välja. Peagi paistab mingi uuslinn. Aga kõik on kuidagi imelik. Majad on imelikud, bussid on imelikud, inimesed on imelikud. "Ah, mis jama," mõtleb Kopa. "Ma lihtsalt pole siinkandis kaua käinud." Ta läheb putka juurde, et lehti osta. Aga lehti on letil hirmus vähe, eestikeelseid üldse mitte. Isegi sõltumatuid ei ole, pole "Ekspressi", "Eesti Aega", "Maarjast" rääkimata. "Kas tõesti juba ära müüdidud? Või pole tulnudki?" sügab Kopa putka ees seistes kukalt ega suuda otsustada, mida teha. Siis käratab talle müüja: "Tšeevo smotriš, rot razinul, jazvina takaja?!" Kopa satub segadusse ning ostab mingi lehe. Astub paar sammu kõrvale ja silmitsseb seda. Mida rohkem ta loeb, seda vähem midagi taipab. "Küllap olen hulluks läinud," mõtleb ta ja vaatab igaks juhuks lehe väljaandmise kuupäeva. Näid ta ehmub päriselt. Tuleb välja, et sellal, kui tema metsas istus, on väljas vahepeal viiskümne aastat mööda läinud. Ja korraga saab Kopa kõigest aru. Need kaksteist mehikest lõkke ääres polnudki küüd, vaid hoopis kaksteist liiduvabariiki, kavatsesid alla kirjutada uuendatud liidulepingule ning meelitasid temagi oma kampa. Värisemise kätega tahab Kopa lehte tasku pista, aga seal on midagi ees. Kopa tõmbab taskust mingi paberi ja loeb seda. No muidugi, ongi liiduleping! Kopa tahab lepingu puruks rebida, aga see on nagu plekist. Kopa tahab karjuda, ent häält ei tule...

Ärkab ta siis päriselt. Ta on kodus oma voodis, ise hiline ja hingeldav. Naine kummardub kaastundlikult tema kohale ja silitab pead.

"Oh dear, what a nightmare!"² ohkab Kopa puhtas emakeeles ja keerab külge.

¹ Mis sa vahid, moka tõllakil, maohaav sihuke!

² Jumal, misuke luupainaja!

TEIE SUURIM KUNSTIELAMUS
1991. AASTAL?

MIHKEL MUTT:

Suurimat elamust ei mäleta, viimane oli "Loomingu" Raamatukogus ilmunud Antonio Tabucchi "India nokturn", raamat, mida professionaalina kadestan.

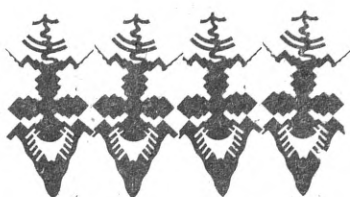
MARE VINT. "King". II, IV 1991.

BERNARD KANGRO

Milliseid märke me kogu eluaja otsime, oleme otsinud? Kas vastus on koduläve ees või peitub see silmapiiri taga, kus veiklevad vabad veed ja meelitavad avarad maailmad? Kas kõik päralejõudmised olid tõelised või elame vaid kangastuste petlikus maailmas? — Vastuse võiksime vahest leida teekonnalt eneselt, ajast, mil umbne hingetuisk muutub lahendavaks jääminekuks.

Luule on peaaegu lootus

Ootuste igivana murdlaine
kerkib mu ette, tõuseb, kooldub,
murdub siis
kohisedes ööst ja minust üle:
Midagi peaks elus ikka leiduma,
mida hoida omaks,
mille pärast olla!
Kujutluspiltide ööjahe pale
pöördub ära sinust,
kui veerevad kivid tühjal rannal
kolisevad pimedusse tagasi.
Hommikul vaid peotäis niisket liiva
su igavene pärisosa, ei muud.
Luule, see on peaaegu lootus
sel ajal kui elu on keeldumine.

EDUARD VIIRALT

MARIE UNDER
Jõulutervitus 1941

Astun vaikset jõululumist rada
üle kannatanud kodumaa.
Igal lävel tahaks kummardada:
ükski maja pole leinata.

Vihasäde hõõgub muretuhas,
nõrdimusest kalk ja valust hell on meel:
ei saa mitte olla jõulupuhas
sellel valgel jõulupuhtal teel.

Ah, et on nii kiviränki hetki
kanda südamel kui kirstukaant!
Enam pole anda silmavettki —
seegi armuand on otsa saand.

Olen nagu tagurpidi sõudja:
silmaid ikka mineviku säet —
tagurpidi — siiski kojujõudja...
ent mu hõimud — kodutuks on jäet...

Ikka mõtlen neile, kes siit viidi...
Taeva poole karjub nende äng.
Nagu oleksime kõik ses süüdi,
et neil puudub — meil on söök ja säng!

Aralt ohkan nagu mõistukeeli,
uskumata, et se täide läeks:
Kas me kunagi veel oma meeli
saame tarvitada rõõmu hääks?

*

Ühineb nüüd pimedus ja valgus,
tähtedesse tõuseb kutsuv tund.
Loojumisse pandud puhte algus —
öö on äkki nagu avardund.

Kõik on harras, tõsine ja püha,
ripsmeil sulab lume hõbeleht;
tõuseksin kui kõrgemale üha:
Kutsub nimepidi mind see täht?...

Äkki tunnen, et ka täna n e n d e
pilgud tähtedesse tõstet, kust
kuulen vangipõlves õdede ja vende
valus-igatsevat tervitust.

See on meile ainus kahekõne,
särav märguand — oh, loe ja loe! —
tuhatsuine — ja kui oleks mõne
tähe helk veel hingeõhust soe!

Kahaneb me vahelt lumeväli:
tähtedest saand meile ühiskeel...
Nüüd kui oleksime üksijäli
sammumas üksteise poole teel.

Viivuks tummub ehk see: Millal? Millal?
mis teis üha tuikab sunnitööl,
ning me kohtame sel taeva-sillal
palgest palgesse sel jõuluööl.

Need sõnad on pandud mu suhu:
iga sõna kui sapp on seest.
Mida otsid, rahvas, ja kuhu
sa põgened enese eest?

Sa vajud mu pääle kui mägi,
kui allavarisev kruus.
Taas tõused kui taevavägi,
surmamineja sõnad suus.

Su hinge on löödud mõra
ja võõras on sinu hää.
Pane tähele, saatana sõrad
su püha raamatu pääl.

Metsakalmistul

Kuhu koguvad raisakullid,
sinna maha on langenud raip.
O Maarjamaa lapsed kallid,
Eesti pole veel roiskunud laip!

Ta tahe on selgemast ränist,
mis rauda lüües lööb tuld.
Kes hauda on kaevanud täni,
see homme ise on muld.

Öö on nii vaikne ja püha
mändide all.
Helvetab kuuvalges üha
lumikristall
haudade üle.

Harduses alla nõtkub
lumine mänd.
Jõulusõnumi sõtkub
orava ränd
kalmistu-lunde.

TOOMAS PAUL

Kui ajakirjandus pääses paari aasta eest suukorvist, oli lehti tükk aega üsna huvitav lugeda. Ega me keegi teadnud k o i k i koledusi, millest meie rahval ja saatusekaaslastel on tulnud läbi minna. Tihti varjati isegi oma laste eest pere või küla tragöödiat, olgu siis, "et neil oleks koolis kergem" või mäletades Pavlik Morozovit. Kui totaalne on olnud laastang, kui sügavale meisse juurdunud hirm, ei saa me vist iial teada.

Kuid inimene on juba kord selline olend, kes teatud piirist peale ei jaksa rohkem vastu võtta. Mingist punktist peale ta enam ei reageeri sama liiki ärritajale. Praegu irriteerib inimesi ilmselt olevik palju rohkem kui seljataha jäänud. Ma ei mõtle ainult piimahinda ja -saba, pigem seda, et ka iseseisvas riigis ei ole midagi oma, ei oma raha ega isegi mitte teist juhtkonda kui too komsomolis karastunud kaader, kes nüüd askeldab pankades ja parteikestes. Kui nad siis üksteise alatusi avalikustavad, võivad üksikasjad olla küll uued, aga tegelikult ei lisa see olulist teavet niigi nukraste pilti.

Oli aeg, millal teist tohtis lüüa ja pidi lööma Partei (Rahva, Tõe jne.) positsioonilt. Nüüd on Partei varisenud põrmu ja pärandanud privileegid soovijaile. Kui kaua aega valitses Tõeks tituleeritud Vale, siis nüüd on käes aeg, millal ka muud valed nõuavad eluruumi ja -õigust. Ega neile seda keelata saa. Teatavasti on valed küll lühikesed jalad, aga ta jõuab ikkagi kõikjale. Valetamise ja petmise viise on ju loendamatu palju. Tõde ei saa aga poolitadagi. On kange kiusatus küsida: kummast on rohkem tulu, kas jõhkrast valest, mis musta nimetab valgeks ja kiidab alasti kuninga kauneid rõivaid, või looriutatud pooltõest, kus piirid pudenevad pikkamööda, nii et viimaks inimene ei usu enam kedagi ega midagi?

Kui ühiskonda on tabanud šokk, sest meid on narritatud Absoluutse olemasoluga, on loomulik reaktsioon, et kõik on ühtviisi kahtlane. Sellises olukorras tunnevad end eriti hästi igasugused võrdsete õiguste nimel võitlejad. Kolonisaatoril peavad olema täpselt samasugused kodanikuõigused nagu endise orirahva järelejäanud isenditel. Röövmõrtsukal ja sadistist vägistajal peab olema võranda-matu õigus elule, surmanuhtlus oleks kole inimõiguste rikkumine. Seda rida võiks jätkata. Meie kaasaegne seeriatootmine nõuab kaubaartiklite standardiseerimist; inimeste stan-

VÕRDSUSE VÕIMATUSEST

dardiseerimist nimetataksegi "võrdõiguslikkuseks". Aga et täna on jõululaupäev, räägin parem ühest selle loosungi erijuhust, nimelt, et kõik usud on võrdsed.

Nii võidakse väita eri taotlustel. Jehoova tunnistajad ehk tõised piibliuurijad olid Nõukogu-de Liidus keelatud sekt (nagu praegusegi paljudes maades). Neile sobib suurepäraselt, et kõik usud on seaduse ees võrdsed (eriti hästi meie olukord, kus ususeadust polegi), kuid see ei tähenda veel kõige pisematki mõõndust nende julmas kuulutuses, et üksnes nemad on äravallitud. Aga see võib olla ka valgustatud skeptiku hüüdlause, kellele kõik usud on ühesugused lohutused lihtrahva tarbeks. Mil-leks kitsarinnaliselt eelistada üht teisele?

Kummatigi, oma usust kin-nihoidmine ja sallimatus teiste suhtes ei tarvitse sugugi käia käsikäes. Piltlikult väl-jendatuna: kui keegi armastab oma naist ja peab teda ilusaks, maailma kõige armsamaks nai-seks, ei pruugi see tähendada, et ta põlgaks ülejäänuid. Küllap Erich Frommil on õigus, kui ta kinnitab, et armastus ei ole esma-joones suhe teatud kindla inime-sega, vaid see on suhtumine, s u h t u m i s v i i s, mis määrab inimese seostatuse maailma kui tervikuga, mitte ainult ühe ar-mastusobjektiga. Kui ma ikka tõesti ühte inimest armastan, siis armastan ka kõiki teisi inimesi, armastan maailma, armastan elu. Niisamuti on lugu ausa uskli-kuga. Ta ei saa uskuda teisiti kui nii, et tema usk on õige. Abiellu-da võib mitmel kombel. Mõnel maal valivad vanemad pruudi, aga armastust ei tarvitse noor-paaril olla sugugi vähem, kui ol-nuks oma valiku puhul: sel juhul lihtsalt võetakse oma meest/naist niisama endastmõis-tetavana, nagu me püüame ar-mastada oma lihaseid lapsi, ka siis, kui nad on väänikud või vi-gased. Nõnda võib ka usu pärida vanematelt kui ainuvõimaliku. Nagu emakeele.

Siin on selge rööbitisus. San-tayana sõnadega: "Katse rääki-da, ilma et räägitaks ühtegi konkreetset keelt, ei ole lootuse-tum kui katse uskuda, ilma et tunnistataks ühtegi konkreetset religiooni. Igal elaval ja tervel re-ligioonil on oma silmatorkav eri-pära; religiooni jõud on erilises ja üllatavas sõnumis ning suu-nitluses, mille see ilmutus annab elule." Me võime rahumeeli tun-nistada, et ka muud keeled on olemas ja kõlavad kenasti ja on rikkaliku sõnavaraga ja nii edasi, kuid see ei tarvitse tähendada, et meil tuleks hakata purssima pid-zinit või siirduda indogermaani malli järgi vormitud volapüki või esperanto kasutamisele.

Pirimini säilitavad tänapäe-val (küllap kommertskul-tuur jõuab satelliittelevisiooni vahendusel varsti igale poole) o m a u s u ja keele vaid tõrksad väikerahvad. Näiteks Tiibet. See, mida dalai-laama kül-laskäigu puhul meil kirjutati ja räägiti tolle usu erilise avatu-sest ja tolerantsusest, on puhas pettus. Kuigi ma kuulun nende hulka, kelle kohta suur asjatund-ja ütleb: "Inimeste hulgas, kes väidavad, et üks usk on teisest parem, ei ole ma veel kunagi ko-hanud kedagi, kes teisi uske kor-ralikult tunneks" ("Vikerkaar" nr. 7/90, lk. 81), tihkan tuleb meelde, et Tiibeti eripära on päästnud just geograafiline eral-datus ja äärmine võõrastevaenu-likkus. Lhasa oli selle sajandi al-gul veel võõramaalastele täiesti suletud linn. Ažiotaaz "tema pühaduse" naeratava sõnumi ümber reedab vaid, kui tühi on eestlase hinges see koht, kus teistel on religioon. Et Eestimaal oleks palveveskitel minekut, on kindel, aga kas tõesti Tenzin Gyatso meelest rikastaksid Lha-sa arhitektuuri bahailaste tempel ja mõned mošeed, ei ole nii kin-del.

Enamikul eesti rahvast puu-dub oma usk. Ega vist eriti tõsi-selt ole võetud ka kommunismi ülesehitamist, võrreldes kas või läti punaste kütipolkude osa aja-loos. Praegu, mil taastatakse ta-

lusid ja tagastatakse kinnistuid, üritavad mõnedki midagi teha oma vaimu juurte leidmiseks. Aga kuidas ära tunda o m a j u u-rejupid, kui ollakse neist lahti lõigatud ja kui ei ole kriteeriume iseenda identifitseerimiseks?

Kümmekond aastat tagasi oli kõige menukam kirjamees aka-deemik Gustav Naan, praegu on Jaan Kaplinski. Mõningatele omavahelistele lahkavamustele vaatamata on neil palju sarnast, nii soov epateerida lugejat oma kosmopoliitilisuse kui ka üleole-kuga provintslikust punkrikul-tuurist ja -rahvuslusest. Mõne teise käest võiks küsida, kuidas hakkab kokku kuulutus religioo-nide samasusest ja samaväärsu-sest ning artiklist artiklisse kor-duv kristlaste usu elegantne ja soliidne tõgamine *à la*: "Jeesus sündis viljastamata munarakust ja põgenes kolm päeva pärast surma oma hauast" ("Kust tuli õõ", lk. 93). Aga seda ei ole mõtet küsida, kui vihases vastuses väi-detakse: "... esiteks on proble-maatiiline, kas kultuur üldse saab olla kristlik" ("Veel Euroopa kul-tuurist ja tema kahjulikkusest" — "Reede", 14. IX 90). Miks ma aga ei pääse teda nimepidi mai-nimisega austamisest, on viis, kuidas ta manipuleerib Uku Ma-singu nimega.

Uku Masingu loengute "Budhismist" avalause on: "Päale taoismi on budhism ainus usund, millest kristlastel maksab mõelda." Kui Kaplinski kasutab ära, et enamikule teistele on Masingu pärand kättesaadama-tu, ja teeb ta sünkretistiks, siis on see lahkunud õpetaja teotamine. Elus Masingu vaikiti olema-tuks, surnud Masingu nimi köl-bab nii Ingvar Luhaäärle kui ka Jaan Kaplinskile oma teooriate toetamiseks.

Niineve meesel ja Lõunamaa kuningataril on kohtupäeval hõlpsam kui Jeesuse kaasaegse-tel, kes ta hülgasid (Mt 12, 41j). Jumal on sallinud teadmatuse aegu, kuid see ei anna õigust keelduda meelt parandamast (Ap 17, 30). Ilmselt on õigeim *condescenduntia* (*synkatabasis*) divi-

Eesti Ülemnõukogu saadik
ANDRES TARAND:

Ma ei oska kunsti väga hästi piiritleda. Sellepärast nimetan suureks kunstielamuseks "Ota-va" kirjastuses ilmunud raamatut "Papalagit". See on Samoa saarte ühe pealiku Tuiaivii kirjeldus oma muljetest Euroopas maailmasõda-devahelisest ajast. Raamat on ta-bavaim "valge mehe" paroodia (muidugi pealikul tõsiselt mõel-dud) ja kuluks meie omandivaevades olevale rahvale hädasti lu-geda.

na (aluseks Mt 19,8): arvestades inimeste loomulikkust armetust, kohandab Jumal oma nõuded sellele või oma ilmutuse laadi.

E t Masing eeldas teoloogi-delt religiooniloo ja muude usundite korralikku tund-mist, sest sellest võib tõusta tub-listi tulu oma usu mõistmiseks, on hoopis midagi muud, kui oleks sufismi ja parsismi pida-mine võrdväärseks. Usundeid võib liigitada mitut moodi: poli-teistlikeks ja monoteistlikeks, analüüsivaiks ja sünteesivaiks, olenevalt liigitamise printsiipi-dest. Mis tahes liigituse puhul aga ei saa panna samale tasandile l u n a s t u s u s u n d e i d, mille püüdeks on valgustada vabanemisteed ebajumalate us-kumisest ja orjamisest. Siin ei muuda midagi, et fenomenoloogi-selt võivad paljud elemendid olla sarnased või laenatudki: in-tentsioon on erinev. Nagu esi-meste sajandite kristlane ei saa-nud ohverdada keisrikujule, nii ei saa ka XX sajandi paavst ak-tsepteerida India usujuhtide lah-ket ettepanekut deklareerida kõigi religioonide samaväärsust, teiste sõnadega, soovitud lülita-da Jeesus panteoni, kus on nii palju jumalapoegi, et üks roh-kem või vähem ei häiri kedagi.

Oma programmartiklis "Usundiloo mõttest" (vt. "Usu-teadusline Ajakiri" 1938, nr. 2, 3 ja 4) peab Uku Masing kahetse-tavaks, et paljud kristlased suh-tuvad kristlusele, nagu oleks see ainult üks usund teiste hulgas. Talle oli Jeesus kogu inimkonna oleva ja olnud elu kvintessents. Jeesus ei toonud mitte uut usun-dit ega uut moraali, vaid uue elu, sest usund, mis mahutab kõik, pole õieti enam see, mida tavaliselt nimetatakse usundiks. Muidugi on neid, kes ütlevad, et Jeesusele lähemale saamine pole millekski vajalik, et inimene saab läbi niisamuti. Kuid usklik-kus o n e l u, ja kes ei usu, see ei ela, vaid vegeteerib. Usklikkuse süvendamine ja haaravamaks te-gemine on selletõttu äärmiselt vajalik, et elada elusamat elu.

A ntoine de Saint-Exupéry ütleb, et tõde on see, mis loob maailma selgust, aga mitte kaost. Tõde on keel, mis väljendab kõiksust. Newton ei "avastanud" kaua varjul olnud seadust, nii nagu lahendatakse reebust. Newton oli looja. Ta lõi keele, mille abil inimene saab väljendada ühtaegu nii õuna kukkumist kui ka päikese tõusu. Tõde pole hoopiski see, mida on vaja tõestada, vaid see, mis teeb kõik lihtsaks.

(Honorar Uku Masingu
Kolleegiumile.)

KÄBI LARETEI:

Sel sügisel Stockholmi Ooperis esietendunud "Bakhandid" Ingmar Bergmani lavastuses. Ta oli aastaid proovinud Euripidest ka draamalaval elustada, ent õiget lahendust leidmata. Nüüd inspireeris ta noort heliloojat Daniel Börtzi ooperit looma ja see, väga isikliku visiooniga lavastus oli tõesti elamus. Paraku etendatakse seda vaid 12 korda, sest Bergman kogus esitajaid tervelt Rootsi-maalt. Õnneks salvestatakse teos kevadel TV-s.

EINO TAMBERG:

Raskest aastast hoolimata on rõõmuks olnud "Eesti Kontsert": hooaeg sisu-kam kui kunagi varem, väga eredate ja kõrget klassi välisesinejatega. Kui mida-gi eraldi esile tõsta, siis "NYD-i" ja kaht Londoni kammerorkestrit. Aga kõige suuremaks elamuseks peaksin "Kuritööd ja karistust" "Estonias".

LEIDA LAIUS:

Mozart!

MAIE KALDA

MART KIVIMÄE

REIN LAUKS

ANN MUST

LINNAR PRIIMÄGI

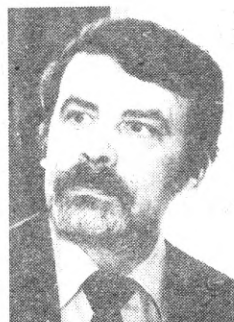
INGRID RÜÜTEL

ENN SOOSAAR

HEIE TREIER

MATI UNT

MERIKE VAITMAA

ANDRES TOLTS

KATRIN KASK

1991. aasta "Sirbid" on valmis.

Jaanuaris, kui Andres Langemetsa telekommentaar kandis pealkirja "Rindeajakirjanduse päevad" ja Arvo Iho mälestas Balti vabaduse nimel hukkunud läti kolleege, ei osanud toimetuses keegi arvata, et juba augustis võib Hando Runnel oma artikli pealkirjas teeseldud kahetsusega nentida, et "Ei ole enam Nõukogude Liitu". Rääkimata sellest, et jõuluks ollakse juba neljandat kuud ÜRO-s esindatud rahva kultuurileht.

Ka "Sirp" on meie tänavuse ajakirjanduse emotsionaalsed tõusud ja langused kaasa teinud. Selle tee tähisteks on, nagu ikka, kümme parimat. Lugejate ette ilmusid nad niisuguses järjekorras:

MATI UNT, "Kuidas nad mässasid, kuidas nad mässavad", nr. 52, 1990 (konkurss kestab detsembrist detsembrini) — V. Aruoja ja J. Toominga filmi "Lõppematu päev" retsensioon, milles muu hulgas öeldakse, et "nn. kuuekümnendad ei tähenda sugugi ainult poliitilist vasakpoolsust ja komsomolikomiteede sametrevolutsioone. Me näeme ka, et tegemist on kunstiliselt eriti aktiivse ajaga."

MAIE KALDA, "Ristikivi sammupaar", nr. 1 ja 2. Selle kohta võiks öelda sedasama, mida autor ise ütleb Ristikivi "Põleva lipu" kohta, — vanamoeline. See tähendab — asjatundlik, süvenev, rohkem kirjanikust kui kriitikust endast kõnelev. Ja niisugusena eeskuju andev.

ANN MUST, "Maalib. Mõtleb. Kunstnik Peeter Mudist", nr. 6 — üks neid "õpetlikke vestlusi", mis tavaliselt hoopis toimumata jäävad, või kui toimumadki, siis mitte intervjuerijaga, vaid omasuguste seltsis, omavahel. Sest tavaliselt intervjuerijat ei usaldata, ta ei oska küsida. Must seevastu on ebatavaline.

HEIE TREIER, artiklid ameerika kunstist "Maailmamees Mark Kalem Kostabi — võroke", nr. 9, "Kõrge ja madal Ameerika", nr. 15, "Üle Atlandi Atlantas" nr. 22, löid uhke ja petliku illusiooni kunstiajakirjade ja -albumite kaudu tuntud maailma kättesaadavusest kõigile, kes vaid viitsiksid minna ja vaadata.

MERIKE VAITMAA, "Mozarti poole... ümber maakera?", nr. 22 — "Estonia" "Võlulöödi" nõudlik arvustus suunas Mozarti-traditsiooni jälgi ajama rohkem kui idas. Kartmatu võrdlus Euroopaga on praegu kasulik ja paratamatu igal kunstialal.

LINNAR PRIIMÄGI, "Teatri lävi", nr. 25 — mõtteid teatrietikast, kirjutatud sellepärast, et "teatrites töötab tänavaeetika kõikide oma puudustega, tänav on tunginud teatrisse". Aga kuhu tänav pole tunginud? Priimäe mõtetest võiks edasi mõelda igaüks omal alal: äriduses, ajakirjanduses, Ülemnõukogus...

MART KIVIMÄE, "Kas armuõpetusest

"SIRBI"

1991. AASTA LAUREAADID

armutu õpetuseni?", nr. 33—36. Ajal, mil ühiskond jätab pikalt ja emotsionaalselt hüvasti marksismiga, praktiline hüvastijätt on aga vaevalt alanud, mõjus Kivimäe samuti pikk, ent filosoofiline hüvastijätt vajaliku viitena vaba vaimu võimalustele.

ENN SOOSAAR, "Eesti kirjandus ei ole rippumatu", nr. 26. Maailmastandardit kui üht kodumaise kirjanduse võimalikku hindamisalust meenutades hoiatas autor: "Mida isoleeritumalt mõnda protsessi vaadelda, seda imposantsem see näib." Kõigile see ei meeldinud — niisiis, preemia!

INGRID RÜÜTEL, "Kultuurikontseptsioon ja rahvuspoliitika", nr. 44 — artikkel põhilisest Eesti rahva ja kultuuri kaitsmisest Eestimaa, vajadusest säilitada rahvuslikku eneseteadvust, mõelda igasuguste poliitiliste otsuste tegemisel alati, kuidas mõjutab see rahva tulevikku.

REIN LAUKS, mitme pika artikli illustratsioonid mitmes lehes. Autorid ise ei aimagi, et nende lugusid just Lauksi piltide pärast loetakse. Sest kõik ütlevad: "Sirbis" on liiga palju pikki lugusid! Ainult et tuleb seesama ütleva ja toob oma loo: see on veel pikem! Neid autoreid aitab ainult kärpimine või Lauks.

Veel võib küsida, miks ei saanud preemiat kas nende autorite mõni teine, hulga huvitavam lugu, või mis veel parem — hoopis teised autorid. Miks jäid hindamata Indrek Hirve hõrgud reisikirjad? Miks Jüri Haini käeviiped eakaaslastele? Miks Vaapo Vaheri "Marmi"-lugu või Toomas Liivi äge ettepanek eesti kirjanduslugu ümber hinnata? Miks Evi Arujärve ülevaade eesti muusikanädalast või Toomas Siitani vanamuusikatundmine? Või Rein Kruusi tähelepanekud vene asja edenemisest? Hea küll, Käbi Laretei ja Toomas Hendrik Iivse ei võinud saada preemiat kaks aastat järjest, mis sest, et näiteks viimase osa meie ajakirjandusseaduse tagasilükkamisel oli tõepoolest kaalukas. Aga Jaak Kangilaski, Leo Gens, Heino Aassalu, Ülo Tonts? Või noorematest Reet Varblane, Ants Juske, Andres Herkel? Hea küll, Lepo Sumerale ei

sobi anda, sest ta on (veel) minister. Aga Rein Veidemannile, kes oleks olnud tänavuse "Sirbi" viljakamaid autoreid ka siis, kui ta poleks suutnud anda kaksteist kuud järjest kirjanduskommentaari. Pealegi ta suutis! (Uuel aastal üritab sedasama Olev Remsu.)

Vastuseid on kaks. Esiteks: valiku tegime nii, et osakonnatoimetajad andsid oma hääled, need liideti — ja tulemuste üle ei vaieldud. Ning teiseks: toimeetus on õnnelik, et majanduslikult kitsal ajal oleme suutnud säilitada enamiku oma püsivaid autoreid ja leida koguni uusi. Hea meelega premeeriksime kõiki, ainult — mis saaks siis traditsioonist? Jäägu parem kümme.

Mida ootame uuel aastal? Ilmume edasi. Läheme kallimaks. Läheme paremaks. Muudatused Eesti ajakirjandusturul, sealhulgas sõltumatute ja eriti sõltumatute väljaannete teke on võimaldanud "Sirbi" vabaneda mõnest oma varasemast funktsioonist. Me pole enam ammu liberaalse intelligentsi ainus ja seetõttu paratamatult kitsas hääletoru, eriti küsimustes, mis puudutavad ühiskonnaelu korraldust ja juhtimist, kõiki poliitilisi protsesse. Oleme saanud keskenduda rohkem n.-ö. vaimu alale, loomingule, kriitikale. Oluliselt oleme pidanud ka kõike seda, mis puudutab kultuuri majanduslikku toimetulemist, tegelikku kultuuripoliitikat. Ühelt poolt piiritletum ainevald, teiselt poolt tellimishinna kasv viis selleni, et "Sirbi" tellijaid jäi peaaegu poole võrra vähemaks. Täname teid, kõiki 10 369, usalduse eest! Mõelge aastavahetuse rahu ka nende peale, kes "Sirbi" tellimata jätsid. Andke neile ka lugeda, kui nad küsivad.

Mida me lubame? Enda edasikestmise nimel võiks lubada palju. Ei taha ju ükski nõukogude võimu sünnitis vabas Eestis vabatahtlikult areenilt lahkuda, ei taha seda ka "Sirp". Sellepärast lubame, et uuel aastal on kõik, mis "Sirbis" ilmub, lugejale kasulik, tema vaimu kosutav ja südant hariv. Lubame, kuigi teame, et just seda, mida võib-olla meie lehest kõige rohkem otsitakse ja oodatakse — leppimist ja kodurahu — nii pea ei tule.

Inimesed lõrisevad nagu koerad. Kirjutavad ka lõrinal. Ja loevad. Ja kirjutavad vastu. Toimetajad haugatavad pahaselt ja pistavad lehte. Rahvas ostab pureldes, loeb ja klähvib. Põlvkonnad pöörduvad riidu, sidemed, mis ühte põlvkonda on hoidnud, katkevad, rivistutakse ümber tegelike huvide järgi. Minevik saab tähtsamaks kui tulevik. Osa tahab rikkaks saada, aga ei saa kunagi, teine osa ei taha enne, kui märkab, et juba ongi rikas. Ja siis juba suhtub vastavalt. Lõriseb.

See aeg, 1992, tuleb üle elada.

Häid pühi, head lõppu ja head uut aastat!

TOOMAS KALL

Foto: KALJU SUUR

"SIRBI" KUNSTIPREEMIA ANDRES TOLTSILE

Kas tõesti polnud siis ühtegi noort ja tõusvat avangardi poole pealt või siis eakat, unustatud ja taasavastatud, et laureaadiks valiti püsivalt edukas ja pidevalt huviorbiidis seisnud kunstnik? Oli küll, kuid Andres Toltsi näitus "G"-galeriis pakkus just sellise variandi.

Valiku põhjenduseks hoidsime avaldamiseks Viivi Luige arvustuse kõnealuse näituse kohta, mis — nagu veenduda võite — on samuti aegumatu.

ANDRES TOLTS KUI MEELITAJA JA MAAG

Andres Toltsi näitus "G"-galeriis on särav, on esinduslik, on stiilne, on ... Omadussõnu võiks veel poole rohkem ritta laduda, kuid nende otsimisest olulisemaks pean ma seda, et selle näituse töödega on Andres Toltsil õnnestunud väljendada mõnesid aja ja igaühe kõige raskemini väljendatavaid omadusi — nimelt rahu ja lootust, korda ja harmooniat. Harva leidub tänases maailmas kunstnikku, kes oleks harmooniliselt ja lootusrikkam, kui seda on Andres Tolts.

Nii võib julgelt öelda, et Andres Tolts on tulviku, uue sajandi kunstnik, sest üsna tõenäoliselt hakkavad peagi täituma mõnede mood-

sate mõtlejate ennustused, kus väidetakse, et destruktivse maailmanägemise ja sellest siindinud kunsti aeg saab juba selle sajandi lõpul läbi. Inimkond hakkab taas ihkama lootust, harmooniat ja tõe. Laipu, relvi, priigi, sõnnikut, verd, okset, haiged ja vigaseid on juba nii palju imetletud, nähtud ja näidatud, et enam keegi ei viitsi vaadata. Suur Pendel liigub teisele poole ja seda inimkäega kinni ei pea.

Kui lühidalt kirjeldada, mis on see põhiline mulje, mille Andres Toltsi maalid jätaavad, siis peab nähtavasti kirjeldama, kuidas kaine ja steriilsete ekraanide tagant ilmuvad äkki ning ootamatult nähtavale

klaarid, maagilised taeavaarused, läbi sellesama maagilise avarusega täidetud kolmuurkade võib heita pilgu sinna, kuhu palja silmaga vaadata ei saa, — otse sümbolite ja müütide taha, kus välg on välg, taevas on taevas, silmapiir on silmapiir. Kus sümbolid ei tähenda rohkem kui nad tähendavad, ja nendega ei ole tahetud ütelda midagi muud, kui nad ise ütlevad. Need karged süüitud sinitaevad linnatornide või Läänemere saarte kohal varjavad kindlasti valgust, pimedust ja võõraid maailmu.

Kindlasti oleks huvitav vaadelda sedagi, k u i d a s Andres Tolts puhttehniliselt seda kõike teeb, kui-

das tarvitab värve, pintsleid, lõuendit, raame, kuid see analüüs on juba kunstiteadlaste asi. Või öieti — see ei ole ega saa ollagi kellegi asi peale Andres Toltsi enda, see on Andres Toltsi ametisaladus. Kõrvaltvaataja võib ju küll kõnelda näiteks sinise ja rohelise värvi vahekorrad või koostmõjust, kuid ka mitte palju rohkem. Kuidas nende kõigile kättesaadavate värvide abil väljendada just nimelt lootust ja harmooniat, jääb ikkagi Andres Toltsi saladuseks.

On näha, et Andres Tolts naudib oma tõsist mängu ajaga. Ta on elu jooksul ajast välja löiganud viile ja seibe, on nende ajaviilude ja aja-seibide külge kinnitanud hooneid.

puid, rohtu, loomi, poolkuid, päikesi, välke, marmorit ja merevett, kaeve põleva veega, apokaliptilisi leeki.

Lihtne oleks öelda, et Andres Tolts hoiatab, aga see ei ole tõsi. Andres Tolts ei hoiata kedagi ja tal ei tule pähegi kedagi hoiatada. See ei huvita teda üldse. Ei kuulu sellesse mängu. Mida siis Andres Tolts öieti teeb?

Andres Tolts kui vilunud maag meelitab inimesi taevale ja tuleviku- le natuke lähemale.

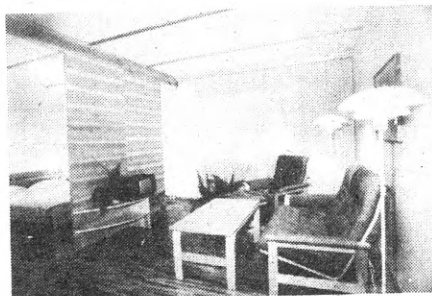
VIIVI LUIK

ÜHISELAMUST "PESAKS" ARCHITEKTUURIPREEMIA KATRIN KASELE

"Sirbi" arhitektuuri aastapremiaga on aegade jooksul märgitud mitmesuguseid ideid, neid, mis momeendil on tundunud olulised. Maarhitektuurist meenub Vilen Künnapu projekteeritud Valtu keskusehoone, mille tunnussõnaks oli "kaasaja esteetika valutu sobitumine ajaloolisse keskkonda", või Avo-Himm Looveeri omal ajal julge ettevõtmine korraldada esimene saksaalase iseloomuga arhitektuurivõistlus Haljala kabeli tarvis. Praegusaeg tõstab ka arhitektuuris esile mõned uued — või unustatud — argised aspektid, mida sisearhitekt Katrin Kask on veenvalt arvestanud ja realiseerinud Põlva äsjaalminud hotellis "Pesa". Hoonete rekonstrueerimine — managem silme ette meie viimaste aastakümnete tüüpikastid, ühesugused nii linnas kui ka maal — kujuneb ilmselt nüüd ja edaspidi oluliseks valdkonnaks.

Et kõnesolev, Põlva kunagine ühiselamu sattus just sisearhitekti kätte, oli muidugi juhus. Katrin Kase ideeks oli luua maja, mille välil- mus ja sisemus moodustaksid esteetilise terviku. Sealjuures algab välil- mus hotelli juurde viivast teest (valgustid valmisid koostöös firma- ga "Rinaldo"), haljastusest (Kalev Matson) ja valgusreklamist (disai- ner Heino Prunsvelt "Ovaalist"), sisemus aga Katrin Kase enda origi- naalmööblit, Elna Kaasiku tekstiili-

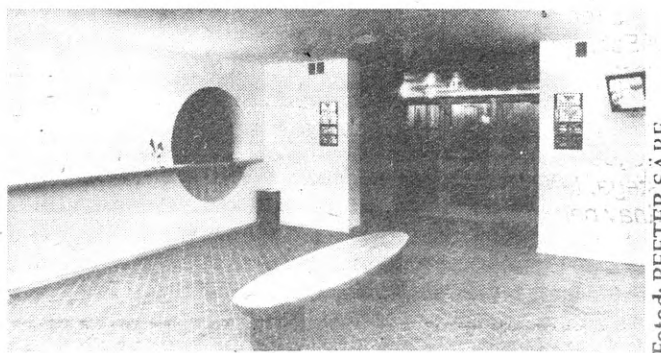
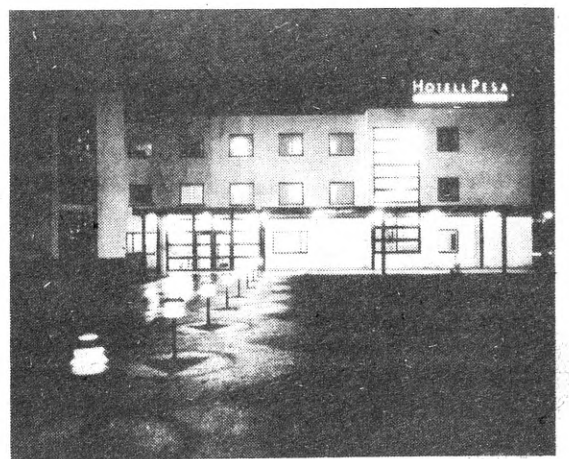
dest, Anu Hindiga koostöös tehtud teenistusrõivastest, Tõnu Tulevi joonistustest seintel, igalaadset infodisainist (jälle Heino Prunsvelt) ning lõpetab spetsiaalselt valitud serotiseid. Niisiis, ka maksima- lism ja professionaalne järjekindlus on need, mis väärivad tunnustust. Siia juurde kuulub samuti tellija veenmine ja tema võimaluste arves- tamine, nii teostuse järelevalve kui ka nõudlikkus lasta halvasti tehtu ümber teha. Lõpuks kuulub siia ka oskus valida kaasaitoreid, kes suu- davad pakutud üldkontseptsiooniga kaasa tulla. Tulemusena näeme tundlikult sünteetisid modernistlik- ku arhitektuuri, uuea siindinud hoonet. Valge ja must, klaasist piist- tahukana väljaküündiv trepikoda, vestibiüüli ettepoole toodud ja sisse- pääsu tähistav klaastahukas ja vari- katuses tekki valgusriba ning lõ- puks reklaam geometriseerivad fassaadi 1930. aastate klassikalise funktsionalismi vaimus. Transpa- rentsus, avatus ja sulav üksteiseks- minek jätkab funktsionalismi taotlusi ka maja sisemuses. Siin tuleb juurde veel uus stiilikihistus, välisega osali- selt kontrasteeruv, õrnade viidetega 1960. aastate orgaanilisele arhitek- tuurile: on "ehedat" materjali (pu- nane tellisplaat), on täispuitu, on vaskvalgusteid, on palju klaasi. Soo- just lisavad Elna Kaasiku tekstiilid, mille kujunduses samuti ei puudu kauekümnendate hõng.

Hotellikorustel, kus on 24 tuba ja 8 apartementi, valitud laad säilib: siin on varieeritud kujundusega vasklamid valgetes koridorides, aga numbritubades on kasutatud ka modernismi klassikalisi vorme interpretatsioonid seeriatoodangut: Narva MK "Ego" painutatud vineerist pehmet mööblit ja laudu, "Estoplasti" Poul Henningseni ainetel valgusteid jn.

Kokkuvõtteks — tunnustus nii Katrin Kasele kui ka kõigile kaasloo- jatele. Tunnustus nii teostuse kvali- teedi kui ka enda veendalaskmise eest tegijatele, kelleks olid a/s. "Ka- guReis" Jaak Lätti ja Andrus Tähe- maa isikus, ning Lõuna-Eesti meist- ritele. Kas neid ongi nii palju, kes oleksid targad uskuma, et hea arhi- tektitöö tasub end lõpuks alati ära?

KRISTA KODRES

Fotod: PEETER SARE

JÜRI TALVET

Eesti on vastset tagasi saanud oma iseseisvuse, tal pole veel valmis oma põhi-seadust, aga juba kutsutakse noori mehi ajateenistusse, juba kavatakse — loodetavasti ikkagi lahkuva — Nõukogude armee varemetele rajada oma Eesti sõjavägi. Sest nagu arutavad valitsusringkondadesse kuuluvad härrad, kellest mõne unistused saadavad juba taevasse Eesti lennuväe supermoodsaid hävitajaid: nii teevad ju kõik riigid; kui Eesti ei taha ajast maha jääda, peab ta sellele järele kiirustama. Mõni õhkab meie Vabadussõja võitute järele, mille patriootiline paistus esimest iseseisvusaega kosutas.

"Teha nii nagu teised" on alati mugavaim tee, ja ikka tähendab see omaenda teadvusest ja vastutusest osakese loovutamist "võõrale". Ent maailm muutub, ja igal uuel ajahetkel tuleb tegelikult, oma tervikut säilitada soovides, teha uus valik, lähtudes oma sisimaist vajadusist.

Sõjavägi loob jõu illusiooni, annab võimule vähemalt näiliku kindluse. Võim avaldab muljet suurtele massidele, niisamuti nagu mundergi. Mida primitiivsem ühiskond, seda enam on tal kalduvust oma tülisid ja vastuolusid lahendada füüsilise jõu abil, seda enam on tal vajadust "väge" järele. "Väge" ülemäärane paisutamine viib enamasti diktatuurile (hiljutine N. Liit, Iraak), loob aluse kas otseseks või kaudseks terroriks antud riigis oma rahva üle. Jugoslaavia sõda ei kurvasta mitte ainult oma rohke süütute ohvritega, kultuuri purustamisega, vaid ka sellega, et XX sajandi lõpul ei ole osa

Euroopa rahvaid, hoolimata oma kõigiti moodsast-läänelikust välimusest, suutnud väljuda kesk-aegse hõimuteadvuse barbaarsusest.

Kurvastab muugi. Prantsusmaa, kelle missioon tänapäeva maailmas võiks olla eeskätt kultuuriline, toeks prantsuse vaimu hiiglavaramu minevikust, katsetab paraku edasi oma tuumapomme, nähtavasti lootes ikka veel jätku oma Napoleoni-aegsele keha- ja mundrisärale. Vaevalt kümme aastat tagasi pidas Inglismaa oma saareriigist tuhandete kilomeetrite kaugusel verist sõda Argentinaga ega soovi praegugi loobuda füüsilise jõu maksmapanekust Põhja-Iirimaal. USA tõkestas küll - vähemalt ajutiselt — diktaator Saddam Hussein koletuslikud ambitsioonid, kuid külvab surma tuhandete lihtsate iraaklaste kodudesse. Panama tõepoolest kahtlase reputatsiooniga kindral Noriega vangivõtmise operatsioon tähendas sõltumatu väikeriigi vallutamist, sealsete rahumeelsete inimeste tapmist ja — mis muidugi peamine — oma vägevuse meeldetuletamist rahvale, kes on sõandanud plaanitseda oma territooriumil asuva ookeanidevahelise kanali endale võtmist. Rääkimata juba Vietnami sõjast, mis oli jalk terror nii Vietnami kui ka Ameerika kallal. Ei ole vist tarvidust lisada näiteid ajaloost, kuidas ühe või teise riigi füüsiline agressiivsus ja sellega kaasnev vägivald on tumedaid — ja tihti koguni ebaõiglasi — varje heitnud ka nende kultuurile. Värskeimad ja meile lähedased pärinevad N. Liidu ja Baltimaade vahekordadest.

Niisiis, isegi demokraatias juhivad panus "vägele" moraalse ja

vaimse rabaduseni. Siseriikne jõuga liialdamine — loomulikult "korra kehtestamise" ettekäändel — on omane parempoolsusele. Niipea kui sedasama teeb pahempoolsetest ideedest sündinud riiklik struktuur, eemaldub ta oma "pahemast", s. o. südame(tunnistuse) poolest ja muutub samuti parempoolseks — eeldustega diktatuuriks, milles loomulikult ei saa enam rääkida mingist "poolsusest", sest see on jõukeskus ja -täius ise. N. Liidu sotsialismi kokkuvarisemise, tema kõhu-, pea- ja südamevalude esmaseks põhjuseks oli hüpertrofeerunud rasestumine sõjaväe- ja julgeolekustruktuuridest, s. o. jõust ja võimust.

Kommunikatsiooni kiire areng XX sajandi lõpul ei ole soosinud mitte ainult massikultuuri levikut, vaid õnneks ka kaasa aidanud maailmas toimivate protsesside momentaansel avalikustamisele: diktatuuridel või diktatuurile kaldumatel riikidel muutub üha raskemaks kasutada oma roimade peamist abirelva — salastamist. Moodne kommunikatsioon soodustas oluliselt nii N. Liidu riigipöördekatse kui ka Iraagi Kuveidi-agressiooni läbikukkumist, äratades maailma viivitamatult teadvusele ja protestile nende ilmselgete kuritegude vastu. Kujutan ette, et XXI sajandil paneb maailm lõplikult kahtluse alla riigi "siseasjade puutumatus" teesi, loob rahvusvahelise õiguskordade süsteemi ja adekvaatse rahuvälise, mis diktatuuride kehtestamise ja siseriikliku jõupaisutamise ülepea võimatuks teevad.

XX sajandi lõpu maailm tervikuna on ilmselt tüdinenud poliitiliste jõuambitsioonidest ja

"musklinäitamise kunstist". Uuele maailmale tuleks pakkuda teistsuguseid, rahu, sõpruse ja vaimsuse eeskujusid — neid, millest renessansiajal unistas Euroopa suurim humanist Rotterdami Erasmus, kui ta ühe oma kõige kirglikuma antimilitaarse läkituse pealkirjaks valis mõtteküllu Pindaroselt: *dulce bellum inexpertis* — sõda on meelepärane kogematuile. Niisamuti võib öelda tänasel päeval, ja veel enama kindlusega: sõjavägede paratamatuse kinnitus on müoopide ja poisikeste "realism". Sest nagu kunagi tudengipõlves meile rääkis Erasmus vaimujärglane, Tartu Ülikooli kirjandusõppejõud Arthur-Robert Hone: füüsilise jõuga saab tõestada üksnes füüsilist, ei eales moraalselt ega vaimset üleolekut. Kui jõu-võimust loobumise positiivset eeskujut ei suuda maailmale pakkuda oma "keha" imperatiivist ahistatud suurriigid, siis andku seda väikesed rahvad. Ladin-Ameerikas on teinud seda sealse ühes kõige palavas ja vägivallale avatumas konfliktikolde (Eestist 2 korda suurema elanikkonnaga) Costa Rica, kelle 1949. aasta põhiseadus keelab regulaararmee moodustamise. Tänu sellele on Costa Rica rahvusvaheline reputatsioon demokraatliku ja rahumeelse riigina Kesk-Ameerikas kõrgeim. See reputatsioon — moraalne jõud — hoiab naabermaade (ja koguni suurte maade) agressiivsust paremini vaos kui olgu kui tahes vägev sõjavägi.

Kelle vastu saaks kujuteldav Eesti sõjavägi näidata oma jõudu? Ega ometi Venemaa vastu? Või kardetakse agressiooni Soome või Läti poolt? Või üle sajandite uuesti Rootsi anneksiooni?

Dulce bellum inexpertis.
PINDAROS, ERASMUS

Või hoopis tahetakse sõjaväe abil võimu kohalolekut demonstree-rida oma eesti rahvale? Või ehk luua eeldus selleks, et mõni poliitiline rühmitus tugevama relvaga kui sõna võiks manipuleerida? Kui soovitakse anda eesti noormeestele "mehistumise kooli", siis piisaku sellest, mille järele ühiskonnal on tõeline vajadus: kõrge moraaliga ja organiseeritud — kuid loomulikult, taas mitte liialt ülepaitsunud "keha-ga" — politsei, kodukaitse, moodsate sidevahenditega varustatud ja adekvaatselt tõhus piirivalve, ja kui veel sobivaid alasid mõelda, miks mitte oma Eesti õhulaevastik ja oma lendurite kaader, kes meid aitaksid otseühendusse kogu maailmaga. Ülesehituse valdkondadest, kuhu sõjaväe ülalpidamiseks planeeritav raha ja sõjaväest säästetud noor inimpotentsiaal paigutada, meil puudust ei ole: kõikjal tooks see Eesti ühiskonnale rohkem kasu kui sõjaväes. Otseese materiaalse kasu kõrval tahaksin veel kord rõhutada muud ja olulisemat: eesti rahvas, kes oma rahuarmastusega minevikus, oma kultuurilise ärksusega ja rahumeelse võitlusega vabaduse nimel olevikus on endale juba võitmas Euroopa ja veelgi avarama üldsuse lugupidamist, liikugu Euroopasse ja maailma edasi rahu ja kultuuri teed, olgu eeskujuks suurtele rahvastele, mitte aga "suurte" tilluke (ja sellisena näeruväärne) järelelõpp. Krahv Alfred de Vigny' jutustustükli "Sõjaväeline orjus ja suurus" tiitli rõhku olen ma siinse pealkirjas nime teisendanud: sõjaväeline orjus on alati ilmsem kui suurus.

JÜRI TALVET

ERAST PARMASTO:

Üks vanaksjäämise suuremaid hädasid on selles, et inimese võime tugevaid elamusi saada suuresti kahaneb. Mõtlen kadedusega ilusatele noorusaastatele, millal Kaarel Karmi Hamlet lummas või "Tõe ja õiguse" viie kõite järjest läbilugemist segasid vähesed unetunnid ja söögiminutid. Iga aasta tõi suuri elamusi, mõni koguni mitu.

Viimasel seitsmel aastal oli vapustavaid ela-

musi vaid kaks — poolpäeva Edvard Munchi muuseumis Oslos ja Viivi Luige "Seitsmes rahukevad". Pärast seda viimast vaatasin-ootasin imestunult, miks see raamat lettidelt ei kao ja miks kriitikud nii kaua-kaua (arusaamatuses?) vaikivad.

Tänavuaastane elamus — mitte küll vapustav, kuid seda meeldivam — tuli k o n e k u n s t i v a l l a s t — Hando Runneli "Isamaavajadus". Need "Loomingu Raamatuko-

gus" ilmunud üheteistkümne aasta vanused ja uuemad ja uued kõned näitavad Runneli stiili, mõttemaailma ja sõnumikandja annet mitte vähem rikkana kui ta luuletused. See tark raamat pole hoopiski mitte ainult poliitilist, ajaloo, kirjandusest, vaid eelkõige kõnevormis esseede kogumik meie rahvuslikust kultuurist ja sügavhumanistlikust maailmakultuurist.

Paljugi selles raamatus puudutab rahvuspoliti-

kat. Meiega räägib kindlameelne, õiglane ja tark mats (kes selle poolest nii väga erineb meie ajalehelbestest pärispoliitikutest, nende kärelikas enamus kuulub kindlalt vürtele hulka, kui kasutada Tammsaare terminoloogiat). Olen ka ise (loodetavasti; püüan olla) matsi hingega, võib-olla just seepärast too raamat hinges resonantsi tekitaski.

Mul on siiani lugemata Viivi Luige "Ajaloo ilu". Võib-olla olnuks see mu

aastaelamus? Lõkkasin lugemist ikka edasi, ikka tolle "Rahukevade" pärast. Samuti, nagu alateadlikult olen hoidunud "Hamleti" uuslavastusi vaatamast. Sirje Kiini tige-dusest nõretav arvustus eesti moodi "Sirbis" sunnib aga arvama, et Luige uus raamat võiks olla niisama sõnumi- ja kunstiküps kui eelminegi. Jäägu lugemine siiski jõulupühade ajaks.

Rahandusministri esimene asetäitja ENN ROOSE:

Minul ei olnud 1991. aastal sügavaid kunstielamusi. Võib-olla ei ole sattunud nende kõige õigemate sündmuste peale. Kuid mind rõõmustavad uute kunstigaleriide teke ja loovkunstnike äriettevõtete hea käekäik. Esimestest mainiksin "Meleni" ja teiseks Zoja Järgi nime.

"Inreko" peadirektor ENN ROHULA:

Lillepidu Linnahallis.

Tartu Ülikooli teoreetilise ja astrofüüsika kateedri professor ENE ERGMA:

Elu on praegu niisugune, et poliitika surub kõrvale kõik muud elamused. Ka kunstielamus võib olla selline, et ei tea, mis oli õieti ülekaalus. Meenutan näiteks kontserti 21. augusti öösel Moskvas Valge Maja ees kümnete tuhandete inimeste keskel. Varssavis nägin väga head muusikali "Metroo" noortetrupi esituses.

PELTSEBUL JA LUNASTAJA

Hando Runnel. Isamaavajadus. LR. Tallinn, 1991.

Hea on jõulude eel lugeda Runnelit. Temast kirjutada. Ta kasvab oma raamatust kui Lunastaja, Önnistegija, kes rahvuse ja eestluse aadete eest kannatanud, juuksed õlgadel ja valukortsud näol. Me tuneme ka tema vaenlasi — saatlikku, põrguleegi karva ideoloogiat ja selle õhutajaid, võimu juurde lastud eestikeelseid sorte. Nii see oli. Ent nüüd, mil meil on justkui oma riik ja võõrideoloogiad, vähemasti oma avalikus vaenus, kõrvale tõrjutud, kes on nüüd Runneliga vastakuti? Sest kui on Önnistegija, peab olema ka Peltsebul. Nõnda arutledes sõnavatust mulle meelde Rein Veidemanni kirest kiirgav pruunisilmne pilk. Jah, ütlesin endale, Veidemann sobib. Niisiis, mängin mängu, et Runnel on Lunastaja, Veidemann Peltsebul. Mõistan küll, et paljud pole mu osajootamisega nõus, mõned näevad mehi otse vastupidistes rollides. Eks nähku siis ja vahetagu nimesid.

Milles kontrasteeruvad Runneli ja Veidemanni postulaadid? Kõigepealt, Runnel kõneleb enamasti rahvusest, ihaldab rahvusi: "... minu "meie" mahub tegelikult ikka kolme asja sisse: kodu ehk perekond, maa või küla (sest ma olen ise ka maalt tulnud) ja kolmas on rahvus. See on minu maailm." Veidemann lepib rahvaga, eestikeelse Euroopa riigiga, milles meil tuleb "... saavutatud vabadust kasutada maksimaalselt siia jääda tahtvate ja Eesti kodakondsust taotlevate muulaste integreerimiseks Eesti ühiskonda..." Kõik klapib: Lunastaja pakub taevariiki, paradisi, Peltsebul osavatesse fraasidesse rõivastatud põrgut. Veidemann lisab: "...meie rahvuslik huvi ei tohiks piirduda eesti rahvusrügi taastamisega iga hinna eest..." ja "...see, mida mõistsime rahvusliku huvi teostamise all Eesti Vabariigi loomisel 1918 või ka 1938, ei pruugi täna enam paika pidada..."

Runneli meelest valitsevad meie poliitikat kaks teineteist välistavat strateegiat: need on ajaloolisusele ja ajalootusele rajatud strateegiad. Ühte kannab Eesti Kongress (konservatiivne rahvuslus), teist uusnamlus, kelle tegevus on destruktivne, "surmatungile rajanev". Nende kahe strateegia märksõnad on järjepidevus (natsionaliteet) ja nullvariant (pidevusetus). Runnel: "Me peame neid märksõnu kandma ülima kõlbuse, meie ideaali, õigusriigi seisukohalt. (—) Meie — Eesti — uusnamlilik riigitarus, mis näib olevat valdav, on kõlvatult põhjal."

Ehkki tõekuulutus ka kõige kibedamatel aegadel on Lunastajatele sügavalt olemuslik, hõlmab mind Runneli-raamatut lugedes poeedi hulljulge kõnelda juba 1980. aastal avalikult äsjast, mis Peltsebulidel järk-järgult üle huulte pääsesid alles

hiljutises, üksteist ületavas revolutsioonituhinas. Juba siis rääkis Runnel rahvusest, Eesti Vabariigist, Juhan Liivi prohvetlikkusest omariikluse suhtes, kommunistliku doktriini ülekohtususest, sellest, et inimene ilma eraomandita polegi inimene, vaid "omandita elajas", et keel ei olegi sotskonstitutsiooni järgi "meie oma, rahvuse oma", et seegi on võõrandatud, et "...kui oma rahvast on ühiskonnas 75% ja rohkem, siis on tal elurõõmuks vajalik enesekindlus veel hinges. Kui rahvas oma kodus kahaneb 60 või koguni 50 protsendini, hakkab painama hirm, et mõne või mõnekümne aasta pärast jäädakse oma kodus arvulisse vähemusse ja siis on rahvusküsimusega igaveseks lõpp."

Mida taotles Veidemann neil aastail? Teda veetles sotsialistliku realismi apologetika, ja et ta kuuekümnendate põlvkonnasse oli kõrvuni armunud juba toona, siis nägi ta vaeva põlvkondlaste vastalises kippuva loome muljumisega sotsialistliku väärtusetuse malmesse vormi. Rõõmuga tsiteerib ta essees "Hando Runnel kriitikuna" Kuusbergi, kes olevat Veidemanni meelest jõudnud ühe "vägagi olulise, väärtusorientatsiooni mõjutava otsustuse": "Tänapäeval ei ole enam peaküsimuseks valik kodanliku ja nõukogude korra vahel. Elu on selle küsimuse lahendanud, nõukogude kord on meie inimestele endast mõistetavaks saanud. (—) Tänapäeva nõukogude luuletajal pole vaja uusi kinnitusi, et ta on nõukogude korra poolt." Eht peltsebulliku (rahvarindeliku) nipiga surus Veidemann Runnelile saatana (sotsrealistilise) märgi otsaette.

Kuuekümnendate põlvkonna nüüdses, tänapäevases käsitluses jätkab Veidemann peltsebullikku (rahvarindelikku) jahumist. Hiljuti publitseeris ta kuldse põlvkonna lõpliku ja lõpetatud nimekirja (Rummo, Kaplinski, Runnel, Ehin, Traat, Luik, Viiding, Unt, Vetemaa, Valton, Tuulikud, Saluri, Jõerüüt, "satelliit-ringilt" arvas ta nende sekka ka Langemetsa, Kiin-Ruutsoo ja iseenda). Ent kuhu unustas ta Rimmeli, Siia, Tungla, Ruudi ja teised kassetlased, kuhu jäi püüdlük põlvkondlane Kallas? Need tegijad salgas Veidemann maha, need ei sobinud talle. Küll on ta omameeste kampa haaranud Viidingu ja Jõerüüdi, kes nii sisult kui vormilt on hilisemad mehed. Veidemann tahab moodustada eliitkogudust, justkui monoliitset lõõgihühna, kes alati valmis toimima ja muutma. Ja olude keerduultes varmad ise muutuma ja kohanema. Veidemann: "Võib-olla on tõesti tulnud aeg astuda pealtvaatajate hulka, kui ma ei kahtleks ühes, see põlvkond lihtsalt ei oska seda. Ta võib vahetada olekut (minu sõrendus — V. V.), teda võidakse sundida

mõnda teise, kõrvalisemasse rolli, kuid liigutaja kas (Veidemanni sõrendus) jääb ta lõpuni." Põlvkonna ühtsusest pole muidugi tänaseks midagi järele jäänud. Eks üritage ühel viisil laulma panna rahvust last Valtonit, antifašist Kaplinski, liberaal Rummot, sotsialist Veidemanni. Ja Lunastajat Runnelit. Ainuuksi mänguparlamendis (kus ju ka enamik kuuekümnendlasti) vastseid seadusi voolides on Veidemanni närvid mõnikord "nii pingul, et vahel on tahtmine sõimata üksteist idioodiks".

Mis lahutab veel Lunastajat ja Peltsebuli? Kas või see, et Runnelil on ikka olnud vaid üks jumalus, mida ta on üritanud kuulutada läbi aegade, — Tõde, selle teenimiseks ei ole ta eal vajanud kõigutamatute autoriteetide tuge. Tõde on hõõgunud tema enese südames. Veidemanni tegemised on suuresti püsinud iidoleil ja neid võib maha hüüda hulganisti: Karl Marx, Valmar Adams ja Edgar Savisaar. Või — Lenin ja J. Lotman. Aja kulgedes mõni neist taandub, teine astub ette. Leniniga ta enam ei manipuleeri, nüüd meeldib talle Heidegger. Seetõttu on Veidemanni tõde pidevas nihkumises. Alles hiljuti oli ju aeg, mil peltsebuli peltsebuliga püüti väliaiada. mil rahvarinne matrossovlikult kaitses leninismi, hüüdes oma programmis: "Rahvarinne mõistab hukka propagandamüüdi, mis nimetab Stalini-aegset ja hilisemat rahvuspoliitikat leninlikuks."

Runnelgi võtab sõna Leninist ja tsiteerib üht luuletust: "Ses õpetuses pole enam jõudu..." ning arvab, "et kui jääda Lenini õpetuse juurde, siis peaks Lenin sündima uuesti". Niisugune uuestisünni võimalus võttis kuulajail südame alt jääkülmaks.

Õigluse nimel tuleb kinnitada, et õndsas sotsajal Veidemann Runnelit ei rünnanud. Pigem püüdis oma tõe raames kaitsta. Esseistina lõi ta sümpaatseid mudeleid, näiteks luulelise triptühhoni, altarimaali, millel pühakuina Kaplinski, Rummo ja Runnel. See oli mõjuda tahtev vormimäng, millele aeg on tekitanud halastamatuid, restaureerimatu vigastusi. Täna on Veidemanni suhtumine Runneli luulessegi teisenenud.

"Runneli konservatiivne isamaalus, milles tõde ja hüve saavutatakse mingite väärtuste, olukordade ja suhete püsivuse kaudu, oli aastakümneid meile hingepalsamiks. (—) Nüüd aga, kui võitlus Eesti iseseisvuse teostamise eest on muutunud eluseaduseks, paistab Runneli luule hõllanduslik osa sootuks teises valguses."

Mõnule ei paista. Hea on jõulude eel lugeda Runnelit. Jälgida teksti kui pühakirja, millest hoo- vab tõde ja rahu, siis u ja vormi.

VAAPO VAHER

KIRJANDUSKOMMENTAAR XII

KOJU!

Selle meile nii tähendusriika aasta viimase kirjanduskommentaari pühendan Karl Ristikivi "Inimese teekonnale". Kui nüüd jõuludega seoses tavatsetakse taas rääkida, et parim kink on raamat, siis neist parimatest raamatukinkidest omakorda parim on Ristikivi luulekogu. Muidugi, selle omanikuks saamine ise oleks juba jõuluime, aga praegusel juhul ei julge kurta raamatu kasina tiraaži üle, jäägu pealegi harulduseks, nagu ta 1972.a. esmakordselt paguluses ilmudes oli haruldaseks episoodiks ka Karl Ristikivi loomingus.

Raamat on valminud suure armastusega, mis kinnitab, et kuulused eesti raamatukultuuri täielikust allakäigust on osutunud enneaegseks. Kirjastus "Eesti Raamat", illustreerija Henno Arrak (unikaalsed eksliibrisid!), kujundaja Rudolf Pangsepp ja "Ühiselu" trükkalid on teinud oma töö missiooni- ja ilmselt ka tänutundest suure sõnameistri vastu. Selles mõttes peab paika järelsõna kirjutanud professor Karl Muru oletus, et lugejat ootab "Inimese teekonnaga" kohtudes puhastav elamus, mis kindlasti ajendab teda "tänu-meelses alandlikkuses" raamatu poole tagasi pöörduma.

"Inimese teekond" tähistab Ristikivi kojujõudmist. Avaluuletuse dihhotoomilise värsirea kojuigatsus — kauguseigatsus esimenegi pool on leidnud nüüdseks vastuse. Ristikivile endale jäi kodu küll vaid igatsuseks, pagulus "asemeks telkide all", kus koos nii peavari kui ka pühamu, aga ta vaim on alustanud uut elu. Meie raamatu-riiuleil ei ole küll veel tema "Kogutud teoseid", ent "Eesti romaani- varas" ilmunu ning kroonikate triloogia kaudu on ta asunud teiste eesti kirjandusklassikute kõrvale.

Üks oluline argument kojujõudmise kohta veel. Lisaks Ristikivi teoste kojujõudmisele ilmus äsja Endel Nirgi sulest raamat ka Ristikivist endast ("Teeline ja tähed. Eurooplase Karl Ristikivi elu"). 1962. aastast pärineb Arvo Mägilts esimene Ristikivi monograafiline käsitlus, kuid nii ulatusliku tausta kujundamine Ristikivi loomingu- le on õieti esmakordne katse. Kui siia juurde lisada kolm aastat tagasi, 1988.a. detsembris asetleidnud Ristikivi-konverents ning sellel peetud ettekannetest sündinud kaheköiteline Ristikivi-raamat ja nüüd veel ka "Inimese teekond", siis vististi võime tõepoolest olla veendunud, et Ristikivi on Kodu-Eesti kirjandusruumis ja -teadvuses kinnistunud, et sõnumitooja on leidnud tagasitee ja oma ootajad.

Ja ikkagi, mida tuleks Ristikivi "kodu" all peale n.ö. geograafilise kodu mõiste (Eesti) veel silmas pidada, kui — nagu nendib Endel Nirk — "õiget kodu nagu muudel inimestel neil / s.t. laps-Ristikivil ja ta emal Liisul / polegi"? On's selleks teelolek, teekond ise? "Inimese teekond" näib seda tundmust-tunnetust tõepoolest kinnitavat. Näiteks: *Meie juured on igas paigas, / kus me kunagi mööda käinud; Ometi- / Meid kõiki maha jätab valge laev, / kuid sadamad on igale meist lahti; / Ja rand on ainult sadam, / ühe tee lõpp, aga teise algus; / Kõik on meile jäänud, / tee ja sadam kahe teekonna vahel.* Mõistagi ei või neid fragmente võtta väidetu tõestustena — ja lugejal on õigus mulle niisuguse "katkumise" pärast etteheiteid teha —, aga kui juba midagi küsinud oleme, siis tuleb katsuda ka vastata.

Minu vastus, õieti ka seletus seisneb selles, et Ristikivi "Inimese teekond" on kulgemine läbi elu, et elu, siin poolsus ongi kodu, et elus, teadvuselolek on kodusolek ja et me kõik ei olegi muud kui olematuse, sealt poolsuse pagulased. Aga see- gi meie olev maailm on unenäoline ja seepärast ka imeline, imetlusväärne, milles omakorda sisaldub vajadus lasta sel maailmal enesest läbi voolata ning kohustus seda maailma eneses selitada. Mis on aga siis loomine ja kes on Looja? Selle peale küsib luuletaja vastu: *Vikerkaar, vikerkaar, kus on su algus?* ja sama luuletuse lõpus: *Kes olen mina, / et ma mõõdaksin loomispäevade pikkust?*

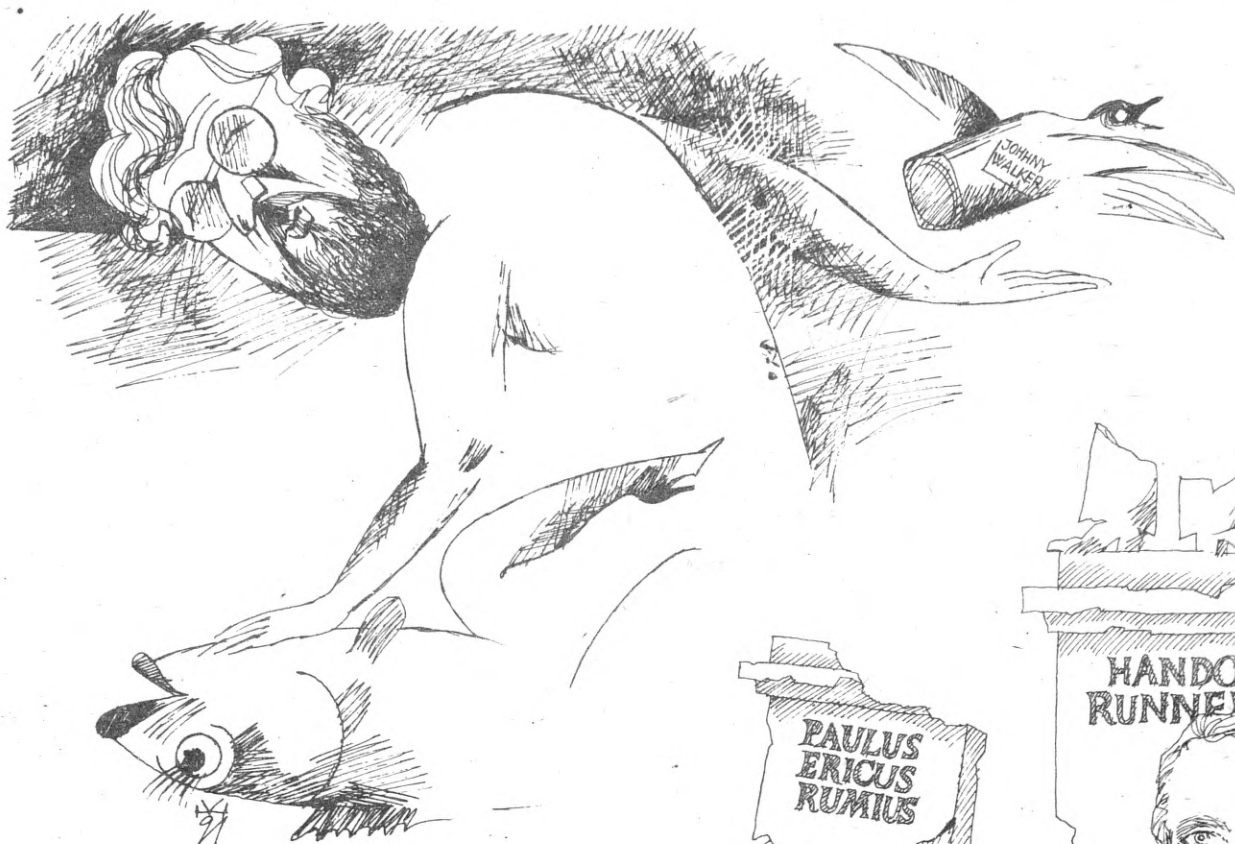
Niisiis, kõik on vaid üksainus jätkumine, kestmine, iga päev loob end uuesti, lõplik lõpmatuses ja lõpmatus lõplikus ning Looja-ideaal näib Ristikivil samastuvat sellega, millest Kaplinski oma äs- jases raamatus "Tükk elatud elu" unistanud: "väljendada iseennast olemata ise keegi".

See Täiuse-imetluses ja Kõiksuse-tajust sündinud aukartus ning alandlikkus jäävad "Inimese teekonnale" krooniks, tõelise kodu- elu ainsateks kandjateks enne järjekordset teeasumist:

*Ei, hoopis sa ei sure nõnda kaua,
kui mõte sind kui tahes kergelt riivab.
Nii iga kord, kui katnud värske hana,
laev uueks tühjaks reisiks ankrut liivab.*

*Ja tagatalve halli tuisu trotsiks
ma mõtlen kevadeid, mis mööda läinud.
Jalg lumes nagu vanu jälgi otsiks
kui keegi, kes on unes kodus käinud.*

REIN VEIDEMANN

Kriitikute himangul on toiming kui protsess iseenesest muutunud Tiit Pääsukesele nii nauditavaks, et ühel pildil ei jõua ta kõiki naudingu liike realiseerida.

КОМАРОВКА

Arvo Valton:
"Mina vajan Eestimaad!"

Suumani Sass
öösel kapi otsas.

Aeg läks
Äkki raputati mu kappi
Siis kriibiti ust
Siis Tundmatu neelatas
Siis ootas riigipööret.

Sirje Kiin paljastas Viivi Luige "Ajaloos ilu" hirmutavate koleduste estetiseeritud serveeringu massikultuurliku love story kastmes. Mida teeb nüüd Luik? Kas lõpetab oma jäise ja julma kõrvaltaatajarolli nautimise ning end näoga ajaloo poole keerates võidab uuesti nõudlikult kõlbelse eesti lugeja usalduse?

Lõppeva aasta üldrahva optimistlikku: "Mana" fu see vaadaku Hellar Grabb tötaku nobedasti "Manat

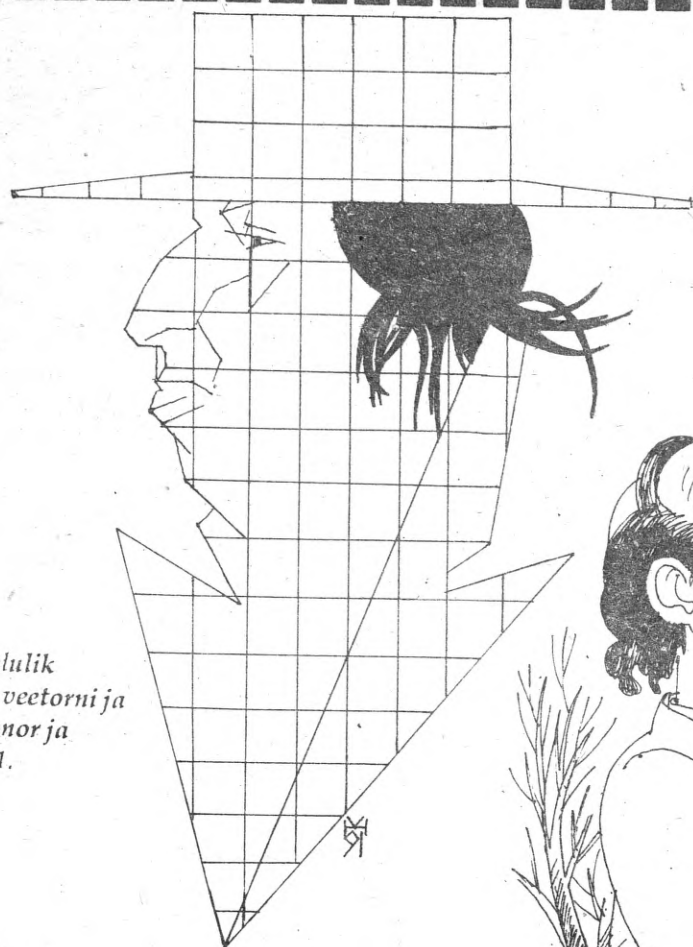
Andres Tolts. "Pidulik kompositsioon ilma veetorni ja korstnata" (õli, marmor ja kaabu lõuendil), 1991.

J-le
Oh taevad, hoia Juhan-poissi nigu,
et tal hästi käiksid käbarad,
et ei kordaks Jüri Üdi vigu,
vaataks jälle ette, hülgaks kübarad.

NAMEHED KÕIK! JUHHEI!
NATA OLLA SAA! JUHHEI!
-SEE ON MEIE LEIB! JUHHEI!
NAMEHUD! TARUTARAA!

ke oigamiste sekka ka midagi
Eestisse! Kes seda veel ei usu,
Andres Ehini nägu ning
ellima.

Jeesuse saabumine Tartusse Eesti
Kostabi-Seltsi juhi, Akadeemilise Hans Leberechti
Seltsi aseteadussekretäri, Läti ja Visnapuu
Henrikute mantli- ja hantlipärija, suure
õnnetähega inimese Karl-Martin Sinijärve
kollokviumile. (Pildil paremalt teine.) Pilt
pühendatud Eesti Üliõpilaste Seltsile.

Eino Baskin läkitab Tallinna muinsuskaitstajate Viru tänava puias
hiies härdaid palveid Jahve poole, et too ei laseks hiiepuid kasvada
liiga suureks, mis annaks omakorda looduskaitstajatele põhjust
"Vanalinnastudio" hoone ehitamist kuni uue jääaja tulekuni seisata.

Grupp meie literaate algatas uudse isamaaliku liikumise
"Kõrts puhtaks!" Pildil roogivadki härrad I. Hiro ja
Ü. Mattheus napsikvislingitest puhtaks KuKuklubi.

Demokraatia avab imelisi kaugusi! Olev Remsu kutsus eesti kirjanikke ja
arvustajaid oma kirjanduskriitilisi erimeelsusi kohtus klaarima. Nüüd jääb loota,
et Kirjanike Liit ja Wellesto ehitavad seks tarbeks kaheksanda pleenumi nimelise
spetssoolaputka, mis oletatavasti kunagi tühi ei seisa.

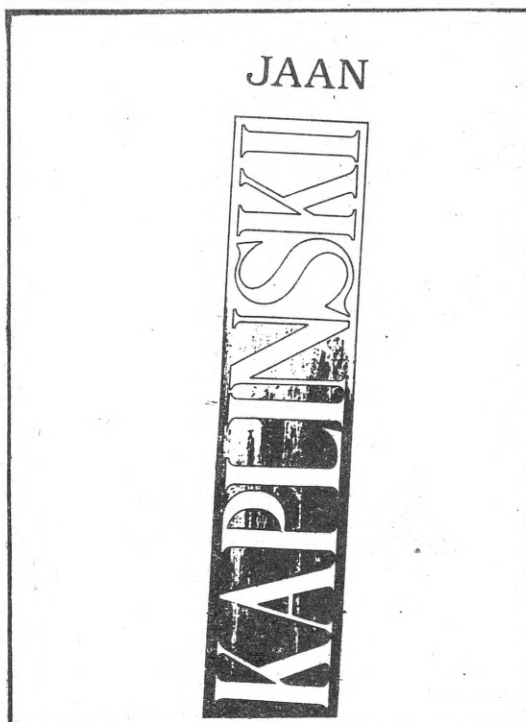

KAPLINSKI

(Pealekaebus ja ülestunnistus)

Kaplinski on kirjutanud
paberi peale luuletusi.
Kostabi-omad on niikaua sekeldanud ja
sahmerdanud, kuni trükikojas on kõik sõnad saanud
laotud ja trükitud,
kõik lehed köidetud, ümbrispaber ümber volditud,
siis on raamatud viidud raamatulattu ja sealt
raamatupoodi,
kas varavalges või õhtupimedas, polegi tähtis, sest
päevavalguslambid põlevad seal ngunii päevad läbi
(on november),
ja kassaaparaadid ragisevad lakkamatult nagu
viimsepäeva kuulipildujad
ja müüjatel on ühesugused sitskitlid,
olgu nad vanad või noored
või olgu nende näod enam või vähem
äravaevatud
ja tassigu inimesed tänavalt liiva või pori või lund
poe kivipõrandale,
müüjad jälgivad ükskõikselt,
kuidas põrand läheb päeva kuludes aina räpasemaks,
küll koristaja koristab,
nende asi on Kaplinski paberisse keerata,
kui paberit on,
ja kassapidaja asi
on minult sisse kasseerida
ilus uus kümnerubladine, mille on siia linna toonud
võib-olla
mustad mehed, Postimaja juures varitsevad näljased
valuuta
ülesostjad,
ja anda mulle tagasi kaks vana räbaldunud ühelist ja
seitsekümmend
viis kopikat müntides,
mida ma ei vaeu sinkohal kirjeldama, sest mida sa
enam selle raha eest saad,
need ajad on möödas, kui luule oli
odav ja
populaarne,
aga näe, mina istun veel tänagi alandlikult ja
astla vastu tõrkumata
oma laua taga ja loen Kaplinski,
sest ega ma teda riulile tolmu koguma ostnud,
kuigi Luuletaja näib tolmu armastavat
ja külitaks võib-olla heameelega rehealuse lakas
vanade Stalini-
aegsete kooliõpikute ja juturaamatute virna peal,
tolmu katta ja pääsukeste sitata,
mina topin ta pärast ikkagi hoopis paulerikrummode,
juhanviidingute, handorunnelite ja teiste
jaankaplinskiite vahele ammu kitsaks
jäänud riulisse
nagu põrguhauda,
tõesti,
võib-olla peaks läbiloetud raamatud hoopis
ahju viskama,
kui palju peab inimene oma eluaja sees neid tõstma ja
tassima!
ühest kohast teise!
pühkima tolmu!
(olgu siis seda armastades või vihates, tolmu)
ja kuidas nad veel igale poole vedelema jäävad!
kuidas nad luuravad sind riulist, valmis sulle pähe
kukkuma
ja sind tapma!
ei, tõesti, ilma raamatuteta oleks elamine hoopis
tühjem, valgem
ja rahulikum, hoopis kaplinskilikum, võib-olla peaks
tõesti otsast
algust tegema, ma mõtlen põletamisega,
see pole mitte ainult ilus ja poeetiline akt,
vaid ka humaanne
sõnade suhtes, mis pääseksid vangist vabaks, tagasi
tolmu, pilvede

Jaan Kaplinski. Tükk elatud elu.
Eesti Kostabi \$elts. Tartu, 1991.

ja luule maailma,
aga kahjuks pole ma millekski nii ilusaks ja
otsustavaks võimeline
kirjanduse kultuurrohmaale köietatud nagu lehm, kes
mäletseb oma
saatust,
keeran ma vaguralt Kaplinski-raamatu lehti ja loen
tema sõnu,
nn. luulet,
millest ka Luuletaja ise ei tea, mis see on,
ja mina veel vähem.
See on kui raske ärasõnumine minu turjal ja kuri
needmine minu pea peal,
lugeda Kaplinski,
hoolimata sellest, et männid kohisevad väljas pimedas
igavalt
ja ähvardavalt,
hoolimata sellest, et külmad veed ja porine muld
vaikivad kange-
kaelselt edasi, kisu või tangidega sõnu välja,
ei midagi,
hoolimata sellest, et pole kusagilt näha saabumas (ja
kustki? metsast? mere tagant?) ei usku, lootust ega
armastust,
ja isamaagi
viimaste tükkide pärast purelevad rasvased penid
Pääsküla prügi-
mäel,
mille suured valged kajakad on mulle rohkem kui pool
elu
oma hõikumisega kõrgel üleval kuulutanud kevade
saabumist,
millest praegu, novembri lõpus, pole märkigi näha siin
inimtühjas
maanurgas keset külma ja solgist Läänemerd,
hoolimata sellest, et ka Luuletaja
võimuses pole tõlkida, seletada ega ära muuta
tumeda kirjatähte, mille jumal on kurjalt ümiseses
märkinud raagus vahtravõradesse
just vastu õhtut, violetset küdeva taeva mattudes
läänepilvede
väävlisuutsu,
enne pimeduse langemist,
hoolimata sellestki, et Luuletaja nii kirglikult ja
kangekaelselt
tahab olla MIDAGI MUUD, et selle nimel on ta valmis
usku
pöörduma ja jumalat teotama, valet vanduma ja väkslit
võltsima,

ühete heitma ja sobingusse astuma kas või vanakuradi,
budhismi,
tihaste,
Gunnar Ekelöfi,
tolmu,
vaikuse,
ämblikute,
linavästriku,
nn. RAHU,
müütiliste Kaug-Ida poeetide,
TV,
rahvaluule,
"lihtsa" keele
ja igapäevapoeesiaga —
ja ikka miski ei aita, Kaplinski jääb Kaplinskiks,
vaeseks
lihalikuks olendiks, kes unistab millestki muust,
— niisiis hoolimata sellest, et ta mind tihti ei veena, et
tihtipeale hakkab teda lugedes igav, nagu puude
tõusvat ja laskuvat
kohinat kuulates väljast,
mis on ühesama lõpmatu variatsioon,
hoolimata sellest, et Kaplinskigi on edev ja ahne nagu
kõik luuletajad,
kellele ei piisa oma korterist, naisest, lastest, autost,
maamajast, valgustushetkedest, koerast, raamatutest,
riietest,
eraelust, majariistadest, sõpradest, vaenlastest ja
välismaareisidest,
ja neil on sinna ümber vaja veel ehitada
sõnadest korter, sõnadest naine, sõnadest lapsed,
sõnadest auto,
sõnadest maamaia. sõnadest valgustushetked.
sõnadest koer, sõnadest
raamatud, sõnadest riided, sõnadest eraelu, sõnadest
majariistad, sõnadest sõbrad, sõnadest vaenelased ja
sõnadest välismaareisid,
nii et just sõnadest korterit, sõnadest naist jne. kõik
imetleksid ja takka kiidaksid
ja nii et selle kahekordse värgi sees oleks olemine
soojem,
mõnusam ja hukatusekindlam,
tõesti, hoolimata sellest, et ma selle vaikselt omaette
arutamise, ideoloogia- ja ideaaleituse, tolerantuse,
alandlikkuse,
kõigevõimalikkuse tunnistamise varjust
aiman kõige salakavalamat selja tagant ligi hiilimist,
oma maailmapildi ja ideoloogia (mis just tänu
silma kirjalikule
vaieldavusele ei salli vastuvaidlemist)
salakaubana sissesokutamist,
mulle, kes ma ometi valvan ja kuulan hoolega, et mitte
kellegi
lõksu langeda
peale tühjuse ja vaikuse kuningliku lõksu,
sest vähemaga ma juba ei lepi,
jah, ma aiman teda vargasammul lähenevat:
kott pähe ja siis veel nuiaga!
aga hoolimata sellestki, et Kaplinski vagadus, õilsus ja
puhtus
tekib tumedat, räpaselt kobrutavat mässu minus,
kes ma pole
ei vaga, õilis ega puhas,
loen ma ta läbi,
ei viska ahju,
ei nimeta Wabariigi waenlaseks,
loen ta läbi,
ööselt, majas keset reetlikke nõmmesid,
panen kirja need read
ja saan oma juudaseeklid.

Tõnu Õnnepalu

Pisut Ajaloo Instituudi tulevikukavade

Ajaloo Instituut mõjub suure ja pisut harali kombinatsioonina, kus lisaks traditsioonilisele ajaloo teadusele tegeldakse veel mitme asjaga — näiteks kunsti- ja teatriloa uurimisega. Omal ajal ka filosoofia ja sotsioloogiaga. Millised on instituudi tulevikuplaanid?

Hiljuti oli meil koosolek, kus tehti ettepanek moodustada kaks ajalooliste uuringute keskust: arheoloogiakeskus ja ajaloo-uuringute keskus (meil on millegipärast hakatud häbenema sõna "instituut", kuigi instituute on kogu maailmas). Arheoloogid on juba ammu tahtnud iseseisvuda. Nende jaoks restaureeriti omal ajal Rüütli tänava majad. Neil on ka väga suured kogud ja labor, kus restaureeritakse ja konserveeritakse leide, samuti uuritakse neid mitmesuguste moodsate meetoditega. Minu arust on arheoloogide soov loomulik ja seda tuleb ainult toetada. Milliseks peaks kujunema ajaloo-uuringute keskus, seda meie koosolekul lähemalt ei piiritletud. Loomulikult tuleb arvestada Tallinna uurimisbaasi, sinneid arhiive ja raamatukogusid, inimesi, reaalseid olusid. Arvatavasti kujuneks ajaloo-uuringute keskus palju väiksemaks, kui on praegu Ajaloo Instituut. Uurimine riiklikul finantseerimisel peaks olema kombineeritud projektide süsteemiga: projektid ja finantseerimine eri sponsoritelt võiks olla tubliks täienduseks riigilt toetust saavale uurimistööle.

Praeguses segases olukorras on kõige olulisem säilitada uurimissuundade järgipidevus

Aga mul on kuri kahtlus, et kultuuril on kogu selle plaani juures vähe lootusi. Kultuuri uurimine võib jääda kuidagi kõrvaliseks asjaks. Ma kardan kõige rohkem, et ümberkorraldamise mõllu ja laialisaatmise meeolude sees kaob mõne uurimissuuna järgipidevus täiesti. Ülimalt segane on näiteks Ajaloo Instituudi etnograafide tulevik. Loodetakse, et kui Eesti Rahva Muuseum saab Raadi mõisa kunagi valmis, siis kujuneb sinna suur rahvakultuuri uurimiskeskus.

See on ju väga kauge tulevik, aga etnograafiat ja etnograafiat on meil ka täna ja homme vaja.

Jah, meie etnograafia on ju vaid hapra niidina püsinud läbi 1950. aastate, ta on kogu aeg olnud võõraslapse seisundis. Me peaksime olema nii targad ja teadlikud, et ei laseks midagi täielikult ära lõpetada, kaotada, kõrvale tõrjuda.

Palju räägitakse majanduslikest võimalustest ja teiseks põhjendatakse (nüüd on see muutunud omamoodi loosungiks või sõnakõlksuks), et ülikool tuleb muuta teaduskeskseks ja teadus ülikoolikeskseks. Kogu *humaniora* soovitakse ühendada Tartu Ülikooliga. Aga lahendus, millest oleks kasu ka teadusele, ei ole mitte selles, et me ühendame mehaaniliselt eri ametkonnad, anname kõik Teaduste Akadeemia rahad, varad ja inimesed üle

KUIDAS EDASI, EESTI KULTUURI UURIMINE?

Intervjuu EA JANSENIGA

Kahes eelmises "Sirbis" rääkisime meie filoloogiateaduse ümberkorraldamisest. Ka Ajaloo Instituudil seisavad ees muutused. Noored ajaloolased on teinud ajakirjanduses koguni ettepaneku Ajaloo Instituut laiali saata. Aga nagu juba eelmistes intervjuudes öeldud: kerge on lõhkuda, raske on uuesti alustada. Ajalooteaduselt ootab eesti rahvas praegu veel hoopis suuremaid tegusid kui kirjandusteaduselt. Sest kui kirjandus on vahendatud elu, siis ajalugu oleme me kõik — kes lühemat, kes pikemat aega — kaasa elanud. Me kõik — kogu eesti rahvas — ootame praegu ajaloolastelt oma tõelist ajalugu. Ajaloodoktor Ea Janseniga läksin rääkima eelkõige eesti kultuuri uurimisest, silmas pidades võimalikku kultuuriuuringute instituuti. Aga me ei pääsenud mööda ka Ajaloo Instituudi probleemidest.

Ülikoolile. See ei taga meie intellektuaalse potentsiaali säilitamist. Pealegi ütlevad ülikooli mehed, et nad suudaksid rakendada vaid mõningaid teadlasi, kes ei saaks olla "lihtsalt" uurijad, vaid peaksid osalema ka õpetöös. Tekivad korteri- ja olme probleemid. Ja kui räägitakse uurimisbaasist, mis humanitaarteadlastel pidavat olema Tartus, siis vähemalt ajaloolastel on väga rikkalik uurimisbaas ka Tallinnas.

Mida uurivad Ajaloo Instituudi kultuuriloolased?

Üks suund, mida Ajaloo Instituudis on arendatud, on kultuuriloo uurimine. Mida õieti uurivad Ajaloo Instituudi kultuuriloolased?

Ajaloo Instituudi kultuuriosakond, kunagine kultuuriajaloo sektor, rajati 1970. aastate lõpul selle mõttega, et koondada eri kultuuriajaloo valdkondadega tegelevaid inimesi ja jõuda kunagi ka eesti kultuuri ajaloo kompleksse käsitleteni.

Üks suund, mida meie osakonnas viljeletakse, on professionaalse kultuuri, mitmesuguste kaunite kunstide uurimine. On terve hulk kunstiajaloolasi, kujutava ja tarbekunsti uurijaid ja see grupp töötab väga edukalt. Nende sulest on ilmunud peale kunagise suure üldkäsitluse mitu monograafiat ja artiklikogumiku. On mõned teatriloalased, kes saavad jätkata oma tööd ainult selle tõttu, et finantseerima nõustus Kultuuriministeerium. Oli ka muusikasund, kuid praegu ei ole Ajaloo Instituudis paraku enam ühtegi muusikaloolast. Eesti filmi ajaloo ei tegelda meil üldse.

On veel kultuuriloo uurimise suund, mida oleme piiritletud kui kultuuri levi ja vastuvõtu ehk rahvakultuuri ajalugu. Selles valdkonnas on omaette grupp kooliajaloolasi. Neil on ilmunud kooliajaloo I köide, mis ulatub XIX sajandi keskpaigani. Praegu koostatakse järgmisi köiteid. Siis

on veel mõned kultuuriloo valdkonda kuuluvad teemad. Näiteks üks teadlane tegeleb valgustusliku mõtte ja baltisaksa kultuuriluga Eestis XVIII sajandi lõpul — XIX sajandi algul. Üks inimene vaatlleb seltsiliikumist, üks kirjaoskuse arengut. Minu teemaks on eesti rahvuslik liikumine ja kultuurimurrang XIX sajandi teisel poolel, mõnevõrra ka baltisaksa kultuur.

Seda ei tundu just palju olevat. Ainult kooli- ja kultuuri-ajaloo uurimisel töötab suurem grupp inimesi, muidu enamasti ikka üks inimene või on kogu ni ainult pool töökohta nagu teil.

Nähtavasti ei ole meil jätkunud oma asja ajamiseks küllalt jõudu. Aga ka olud kujunesid 1980. aastatel meie suhtes üha kitsamaks. Siis suundus Ajaloo Instituudis kogu tähelepanu nn. arenenud sotsialismi uurimisele, sinna kulusid rahad ja võeti tööle üha uusi inimesi. Kultuuriloo tegelemine tundus meie ülemustele mingi kahtlase tegevusena.

Millised valged laigud on eesti kultuuriloos?

Eesti kultuuriloo ei tegelda mitte ainult Ajaloo Instituudis, vaid ka raamatukogudes, muuseumides, Tartu Ülikoolis, Tallinna Pedagoogilises Instituudis jm.

Siin on veel tohutult palju teha. Meil on näiteks nõrgalt valgustatud või hoopis valgustamata eesti rahvusliku haritlaskonna kujunemine. Ei ole kirikuajalugu. Ka konsistooriumil ei ole nähtavasti veel võimalusi kirikuajaloo põhjalikumalt tegelda. Pereakonda uurivad meil sotsioloogid, kuid perekonda kultuuri kandjana tuleks vaadelda ka ajalooliselt. Mida õieti tähendas eesti perekond, milliseid väärtusi või orientatsioone ta edasi andis? Ääretult huvitav teema. Sellega on, muide, seotud naise osa ühiskonnas, mis on meil samuti läbi uurimata. Koo-

lialugu, nagu ma nimetasin, meil uuritakse, kuid peamiselt kooli välist külge (koolivõrk jms.). Tulemusi on siiski kirjaoskuse jälgimisel. Ajakirjanduse ajalugu on asunud uurima Tartu Ülikoolis. Siingi on veel palju valgeid laike, sest näiteks Eesti Vabariigi aegse ajakirjandusega vahepealsetel aastatel peaaegu ei tegeldud, oma järjekorda ootab baltisaksa press jne. Trükisõna ajalugu uuritakse siin ja seal raamatukogude juures. Üht-teist on tehtud, on vanu teenekaid uurijaid ja üks ülevaateos. Siiski on ka siin läbikirjutamata valdkondi, eriti lugemise ajalugu. Seltsidel on eesti ühiskonnas ärkamisajast alates olnud erilise roll ja töömaad jätkuvalt veel mitmele teadlasele.

Neid teemasid kultuuriloo valdkonnas, mida oleks vaja uurida või täiendavalt uurida, kogunes juba kenake hulk, aga kindlasti pole see loend ammendav. Põhjalikuma ülevaate, mida oleks vaja teha, leiab huviline "Eesti kultuuriloo uurimisprogrammist", mis on avaldatud TA Toimetiste ühiskonnateaduste sarjas (nr. 38, 1989). Aga meie territooriumil on eksisteerinud ju ka baltisaksa kultuur, mida on uuritud veelgi vähem kui eesti kultuuri, juba Eesti ajast alates.

Jah, terve baltisaksa kultuur, sealjuures linnakultuur keskajast peale. Omal ajal Paul Johansen ja nüüd tema järelkäija Jüri Kivimäe on näidanud, et linnades tekkis omapärane eesti-saksa segakultuur. See on ääretult põnev küsimus, mida tahaks sügavalt tundma õppida. XIX sajandil aga kujunes baltisaksa kultuur omaette tugevaks süsteemiks, mis mõjustas oluliselt tärkavat eesti rahvuskultuuri. Probleeme on siin mustmiljon.

Humanitaarteadustel peaks olema prioriteet

Lähtudes just kirjandusteaduse, aga ka teiste kaunite kunstide uurimise vajadustest

pakkus Rein Veidemann idee luua kultuuriuuringute instituut.

Uus instituut lahendaks kindlasti mitugi probleemi. Kirjanduse, kujutava kunsti, teatri, muusika, filmi koosuuringu võib anda täiendavaid, ootamatuid tulemusi, mida omaette pusides ei sünniks. Kultuuriuuringute instituut rajaks soodsa pinna sünteesiva rahvuskultuuri ajaloo koostamiseks.

Humanitaarteadused peaksid praegu olema kõige olulisemad teadused Eesti Vabariigis. Kus mujal ikka uuritaks eesti keelt või Eesti ajalugu?

Seda mõõnis ka meie majandusminister Leimann ja koguni kahe teadlaste kogu ees nii Tallinnas kui ka Tartus. Ta ütles, et humanitaarteadustel peab olema Eestis prioriteet. See on ju meie otsene kohus: uurida Eesti ajalugu, etnograafiat, esiajalugu, rahvaluulet, keelt, kunstide arengut. Ka globaalselt oleks see vajalik: oma rahva kultuuri uurides lisame killukese ka maailma kultuurilukku. Seda tööd ei tee meie eest ära mitte keegi.

Kui prioriteetist ja suurte rahade kulutamisest rääkida, siis Eesti Vabariigis läheb teaduse peale ikka väga vähe raha ja humanitaarteadustele sellest vähesestki üsna tilluke osa.

Võib-olla mu andmed pole enam värsked, aga kunagi räägiti, et kui maailmas läheb teadusele keskmiselt 5 % riikide eelarvetest, siis meil Eestis ainult 2 %. Ja sellest kulus ju lõviosa eksaktteadustele, kus on keerulised ja kallid aparatuurid. Meie *humaniora* on alati olnud väga odav.

On olnud odav sellepärast, et meil pole kunagi jätkunud piisavalt raha ka humanitaarteadlastele nii vajaliku tehnika muresemiseks. Ometi peaksid näiteks paljundusaparatuurid ja arvutid olema igapäevaste töövahenditena nii kirjandusteadlaste, ajaloolaste kui ka teiste humanitaaride tööruumides. Neid on praegu väga vähe ja nad on vanad, sellepärast — kui me tahame töötada ligilähedaseltni nii nagu mujal maailmas — ei saa *humaniora* olla tuleviku-Eestis niisama odav kui seni.

Kultuuriuuringuid tuleks jätkata komplekselt

Nii palju siis eesti kultuuri uurimise hetkeseisust. Ajaloodoktor Ea Jansen arvates tuleks kultuuriuuringuid tingimata jätkata komplekselt: uurida koos kõrgkultuuri, rahvakultuuri, kultuurilevi eri kanaleid.

Kultuuriuuringute instituudi loomine lahendaks kõige olulisema mure, mis meie eri kultuurivaldkondade uurijail praegu südamele: mure oma teaduse tuleviku pärast.

MALL JÕGI

VEAPARANDUS

Eelmises "Sirbis" ilmunud intervjuu Rein Veidemanniga oleks pidanud kandma pealkirja "Kuidas edasi, eesti kirjandusteadus?" Ühtlasi vabandame mitme trükivea pärast selle intervjuu ajalehes avaldatud tekstis.

MATI HINT

"Sirp" tegi mulle ettepaneku vastata Lembe Hiedeli ja Jaak Alliku reageeringutele rahvusluse poliitilise ärakasutamise väitluses. Nende kahe vastuartikli hinnangute erinevus näitab arusaamade diapasooni praeguses eesti ühiskonnas. Esimesele kehtastan ma konjunktuuri ärakasutavat agulimentaliteeti, teisele analüüsi sügavust. Nähtavasti on loomulik, et ERSP-lasel on rahvusluse konjunktuurse ärakasutamise vastu kirjutatud artiklit raskem sallida kui EKP-lasel.

Lembe Hiedelile ("Rahvuslus on uue eliidi kujundamise alus", "Sirp" 15. nov.) on mul vastata üpris vähe. Kogu tema kirjutis on üksainus veendunud põlatusavaldus, välja pursatud niisama sallimatult kui kord aastaid tagasi väljendatud pahameel minu 1930. aastate traditsioonist erineva eesti keele õpiku puhul.

Muidugi ei ole mul midagi rahvusluse vastu. Olen ennast pidanud rahvuslaseks, kuid olen rahvusluse konjunktuurse poliitilise ärakasutamise vastu. Just konjunktuurne rahvuslus koos parempoolsusega kujutab minu arvates siseohtu eesti ühiskonna stabiilsusele (loomulikult mitte ainult ja võib-olla ka mitte suurimat). Õieti peaksin kirjutama parempoolitsemisest, sest kuidas siis ikkagi pidada veendunud parempoolseteks ja rahvuslasteks praeguse parempoolsuse ideoloog, kes kümmeaasta eest saatsid oma põlvkonnakaaslast tagasi leninlikult arvestuselt või kirjutasi teaduslikke traktaate, milles ülistatakse N. Eesti saavutusi, kiidetakse stalinismi värskele talentidele karjäärivõimaluste loojana (väljapuhastatute kohtadel) ja eitatakse rahvusriiki.

Kui mulle otsesõnu öeldakse, et rahvusluse kandjateks ongi need, kes deklareerivad, et nemand on ainsad õiged rahvuslased, siis ma protesteerin: mis õigusega monopoliseeritakse rahvuslus ühe grupi eesõiguseks? Usun palju kindlamini nende sotsiaaldemokraatlikult mõtleivate eestlaste rahvuslusesse, kes on kogu aeg olnud opositsioonis nõukogude võimuga, aga praegu ei kipu parempoolitsemaga ega rahvuslikku palavikku ära kasutama.

Lembe Hiedel heidab mulle ette asju, mille allikaks on hoopis tema enda mõttekaaslased. Kas ei võtnud pärast esimest Eesti Kongressi sündinud võidujoo vastuses parempoolsed kasutusele alatut vastandust "isamaalased ja vasakpoolsed"? Sellega sisendati eesti ühiskonnale, et vasakpoolsed ei saa olla isamaalised, parempoolsed aga on seda peaaegu automaatselt.

"Ei saa kogemata vastandada parempoolseid rahvuslasi ja intelligentsi," kirjutab Lembe Hiedel. Mina olen vastandanud isamaalisuse konjunktuursest ärakasutamisest ja intelligentsi. Juba üksnes see, et vasakpoolsed välistati Eesti Kongressi järel isamaalisuse mõistegi alt, räägib minu jaoks selget keelt rahvusluse konjunktuursest ärakasutamisest. Ajaloos oleksid siis Suits ja Tuglas ebaisamaalsed, Ristikiivist ja Visnapuust ei maksa rääkida.

Ka "uus eliit" pole minu väljamõeldud tähistus. See on juba üsna tükk aega kogu Euroopas kasutusel postkommunistliku eliidi tähistamiseks, peetakse koguni uue eliidi temaatikale pühendatud konverentse.

Lembe Hiedel arvab, et paljast fantaasiast saab olla sündinud mõte, et Hirvepark tahab pääseda Toompeale. Jumaluke, ta ju on juba otsapidi seal ja järgmistel valimistel teeb ta tõsiselt katse pääseda Toompeal võimule. Ja selleks on tal loomulik õigus nagu teistelgi. Mis aga puutub ühtehoidmisest priskete punavanakestega, siis ka see on juba olnud (muidugi mitte kogu Hirvepark) ja arvatavasti tuleb jälle, kui olupoliitika selliseks konstellatsiooniks soodne on.

Niipalju sõnadest. Sellest ehk tähtsam on suhtumine Eesti tulevikku. Lembe Hiedel on kindel, et "heaoluühiskonnas ei vallanda parempoolsus tänapäeval mingit klassivõitlust". Muidugi mitte. Minu kartus on see, et üksnes või esmajoonest restauratsioonile orienteeritud reformide teel me nii pea heaoluühiskonda ei jõua. Pikal teel sinna aga võivad Eestis tekkida nii suured sotsiaalsed vastuolud, et inimesed ei talu neid, eriti kuna Euroopa heaoluühiskonnad on sellised vastuolud juba unustanud.

Muidugi on Lembe Hiedelil õigus, et mitte kuskil Euroopas ei ole meie sajandil sotsiaalne päritolu mänginud nii õudset ja saatustlikku rolli kui Nõukogude impeeriumis. Aga nähtavasti on talle vastuvõetamatu revanšist loobumine või kas või revanši leevendaminegi.

Ent mina ei taha tõepoolest, et see kõik jääbki kestma, et ka järgmine sugupõlv jaguneks puhta ankeediga põlisomanike järglasteks ning kahtlaste "heausksete" vanemate järglasteks. Ma tahan, et see lõpeks ükskord, sest selles Euroopas, millest me kogu aeg räägime, seda ju pole. Ma ei taha teistele seda, mille all ma ise olen kannatanud, seda enam, et ma tean ja näen, et kättemaks ei taba neid, kes selle on ära teeninud: prisked punaonud on enda ja oma suguvõsad ammu mitmekordsest kindlustanud.

Ma ei taha enam elulugude ümbertegemist, ma ei taha ei varasema eluloo mahasalga

ega õhkkonda, kus see võib olla vajalik. Ma ei taha ebasoovitava kirjanduse nimekirju. Sest see kõik on olnud ja pole midagi head toonud. See on toonud kaasa konjunktuursust, alatust, pealekaebamist, Siberisse saatmist, inimeste hävitamist igas mõttes.

Võib-olla kuulutatakse mind niisuguste vaadete pärast Eesti Vabariigi vaenlaseks, võib-olla koguni rahvuse vaenlaseks. Need sõnad on juba õhus. Klassihuvidele varjuheitmist andeks ei anta, need on igal ajal olnud rahva vaenlase septsused.

Jaak Allik kardab, et "Kui Hirvepark Toompeale jõuab, on tunnid juba lõppenud" ("Sirp", 22. nov.). Toompeale jõuab Hirvepark niikuinii ja siis alles tunnid algavad. Vastutus muidugi võtaks ka Hirvepargilt hoogu maha.

Jaak Allik alustab oma vastukirjutist lähiminekliku poliitiliste trikkide loeteluga, mille hulgas on esimesel kohal Rahvarinde panus rahvuslusele. Tunnistan üles: Rahvarinde esimese programmi rahvusküsimuse käsitlemis jättis mulle tol ajal väga hea ja parasjagu sõjaka mulje. Aga kes tol ajal oleks siis pidanud rahvusküsimuse tõstatama? ERSP-d polnud veel ja tema eelkäijad olid nõrgad... Kas pidime jääma lootma kommunistidele? Hiljem aga on Rahvarinne silma paistnud pigem rahvusliku mõõdukusega ja seda tõestada pole kuigi raske.

Mis aga puutub Rahvarinde taotlusse tulla võimule ükskõik missuguses Eestis, siis ma ei saa ka sellega nõus olla, seda enam, et suur osa Rahvarinde juhtkonnast, kellele Allik omistab võimuharutamise taotlusi, ei ole ka praegu mingisuguseski mõttes võimul. Rahvarinde sihiks oli kompartei võimumonopoli likvideerimine ja pluralistliku poliitilise eluga Eesti.

Kummalisi koalitsioone ja võimupürgimuste jagunemist on Eesti elus tõesti olnud palju. Rahvarinde ja Eesti Kongressi vahel on muidugi kahetsusväärne, mis aga Rahvarinde poolt tulenes sellest, et meie tegime panuse Ülemnõukogu demokratiseerimisele. Ma arvan praegugi, et eesti ühiskonnale oleks olnud parem, kui tugev opositsioon oleks olnud ühe esinduskogu sees, mitte kahe esinduskogu vahel. (See on ka põhjus, miks ma loobusin igasugusest kandideerimisest.)

Kummalisim on siiski see, mida Jaak Allik nimetab Eesti Komitee juhtkonna ning "Vaba Eesti" ootamatuks lähenemiseks. Kompartei ajalugu hästi tundev Tartu ajaloo professor Jüri Ant iseloomustas seda ("Edasi", 10. nov. 1990) kui põhimõttelagendat poliitilist mängu. Sellel mängul oli mitu jätku, üks neist Jaak Alliku ettepanek Moskvas (Gorbatšovi kohtumisel loominguliste töötajatega 28. nov. 1990) sõlmida kiiresti kõigi vabariikide ma-

janduslik ja sõjaline liit, minna kõik koos üle turumajandusele, ja et kõik hästi laabuks, kehtestada neljaks aastaks Gorbatšovi presidendivõim ja keelustada poliitiline tegevus. Ma ei kujuta ette, kas selline plaan sai olla kooskõlastatud ka Eesti Komitee juhatajaga, kellega ju (eks)kommunistid tahtsid üheskoos rahvalitsust moodustada. Kes oleks niisugune plaani realiseerimisel Eestis võimu teostama hakanud? Stockholmis ilmuv "Teataja" (1. dets. 1990) kirjutas samal ajal, et "Eesti Komitee esimees Tunne Kelam arvas omalt poolt igatahes optimistlikult, et uus rahvusliku ühtsuse valitsus astub tegevusse veel käesoleval (s. o. 1990 — M. H.) aastal."

Kas pole ikkagi veider, et see parema ja vasaku tiiva tõmme avaldus uuesti pool aastat hiljem? Ja kas on siis nii väga imestada, et Rahvarinne tundis juunis (kaks kuud enne riigipöördekatset): olukorra edasine destabiliseerimine pole Eesti huvides.

Jaak Allik kirjeldab armututes värvides endise kommunistliku eliidi armetuid privileege. Nende õigeksmõistmiseks see siiski mingit alust ei anna, ainult näitab, kui madalale kõik oli jõudnud. Tõeline Orwelli maailm koos kõige olulisemaga: "Selle seltskonna tegelikult privileegiks oli kontrollimatu võim inimeste ja olukordade üle." See oligi kohutav. Praeguse võimuparaadi ametnike ülbust ja meripõlvini-tunnet, nii vastik kui see ka poleks, ei saa võrrelda kommunistide ajaga. Millal iga ametnik võis sadiistlikult nautida võimu, millal mitteparteilased olid väljaspool seadust.

"Praeguseks on tol ajal reaalselt võimu evinud seltskond enamasti poliitiliselt areenilt pöördumatult lahkunud. Mõned on suundunud äritegevusse," kirjutab Jaak Allik. Kas tõesti ainult mõned?

Ma tahaksin näha täiemahulist endise eliidi nimekirja — ministrid, keskkomitee ja ülemnõukogu või vähemalt nende ühisosa, rajoonikomiteede sekretärid, esimeste ja välisosakondade juhatajad jne. Kus on nad praegu? Räägitakse, et ühisettevõtetes on esimeste osakondade töötajad, pankades kõrgema järge eliit jne. Ma loodan, et mõni välismaine uurimisinstituut teeb sellise nimekirja ära.

Korruptsiooniga on aga nii, et ükskõik kes selle vastu ka sõna võtaks (teguisid ei looda enam ammu keegi), maha materdatakse enam-vähem ühtmoodi, ainult selle vahega, et kui seda teeb ERSP-lane või Nasta Pino, siis tehakse ta lihtsalt lolliks, kui seda teen mina, siis tehakse minust lisaks lolliks veel ka marksist ja leninlane, kes kirjutab kõik maha Leninilt (vt. Juhan Teder 26. aprilli "Eesti Ekspressis"). ERSP-lasel (ja ka kommunistil) pole vähemalt viimast

vaja karta.

Asja ei saanud ju ei Eesti Komitee, ei Rahvarinde ega valitsuse korruptsioonivastastest algatustest. Piimapulber, juust ja võib-olla ka juba liha aga läheb ühisettevõtete valuutatuludeks Eestist välja. Ma ei tea, kas ja kui palju sellelt teenib mõni mu parteikaaslane, ma ei tea, kas on selliseid, kui aga on, siis eksib ta Rahva-Keskerakonna Kodu-Eesti-kesksuse põhimõtete vastu.

Mina otsin poliitilist jõudu ja ideoloogiat, mis toetaks reformide läbiviimist niisugusel teel, et Eestis ei oleks reformide ajal ja järel kodusõja meeleolusid. Aga Eesti asi kaldub tugevasti sinna poole. Halastamatud "elulised huvid" jätavad vaeslapse ossa jälle kord just need, kes on Eestit elus hoidnud, eliidsiks aga saavad punaparunid, kiiresti värvi vahetanud ekskommunistid ja Välis-Eesti konservatiivsele tiivale orienteeruvad parempoolsed rahvuslased (vana ja uus eliit).

Jaak Alliku arvates on Eestis praegu võimul komsomoli- ja EÜE-pomod, kelle seltskonda ei võeta ühtki dissidenti. Ma ei tea, pole olnud ei komsomolis ega EÜE-s, mul on ainult tulnud mitu korda veenduda, et maneerid on võimukabinettides tõesti vahel endised. Aga need siiski muutuvad, mõnel pool põhjalikult. Ja ka dissidentide lähedaste ringkondade esindajad on juba asja juures, näiteks Välisministeeriumis. Olen kindlalt selle poolt, et ametnikkond ei tohi olla omavahel liiga seotud, et see tuleb viia laiemale pinnale, et ta oleks lojalne riigi, mitte grupi suhtes.

Usaldust ametnikkonnale, valitsuse ja poliitikute vastu suurendaks avalikkus. Tegin juba Rahvarinde III kongressil tänavu aasta aprillis valitsusele ettepaneku avaldada kogu valitsusaparaadi kohta teatmik koos tõepärase elulugudega. Kahjuks pole seda tehtud.

Veelgi enam. Ma arvan, et poliitikas nähtaval kohal esinevad inimesed peaksid julgema avaldada kas või oma kogutud kirjutised ja kõned. Kui selline asi oleks enesestmõistetav traditsioon, siis ei saaks Savisaare kõnede avaldamist pidada tema autoritaarsuse ja diktatuuriha järjekordseks avalduseks, aga siis ei saaks ka Tõnu Parming esineda ei parempoolsena ega eesti rahvuslasena. Õpetlik oleks ka üle lugeda, mida kirjutasi ja tegid endised kommunistid mõni aeg tagasi. Ajaloo võltsimine kasutab alati ära inimeste heausklikku (pooltahtlikku) unustamisvõimet.

Ma ei taha võrrelda Hirvepargi ja kommunistide eliite. Esimest me veel täies hiilguses ei tunnegi, teist küll. Ja selle koha peal võib tsiteerida ühe üsna tuntud raamatu pealkirja "You can trust Communists (to be Communists)" — "Te võite

LAUSMÄÄRAMATUSE KEERISTORMIDES

VOLDEMAR PINN

kindlad olla kommunistide peale (selles, et nad on kommunistid)". Kommunistides pettuda pole minul võimalik (pigem on nad viimastel aastatel rahva surve all käitunud päris ilusasti). Hirvepargis oli kahjuks pettumine võimalik, ja see, mis praegu Eestis toimub, sunnib kartma, et pettumusi tuleb veel. Ideaalide nimel võideldi ainult nii kaua, kui millegi asisema nimel võidelda ei olnud võimalik.

Jaak Allik nimetab mind endaga koos 1960. aastate idealistiks. Ma ei taha päris hästi sellega nõus olla, kuigi mu mõttekaaslaste ja sõprade hulgas on loomulikult palju tolle põlvkonna inimesi. Ent mulle polnud 60-ndad nii väga kuldseid ühti. Minuga käis kogu aeg kaasas mu isa 58. paragrahv, samal ajal kui tema ise pidas lootusetut võitlust jätkuva ülekohtuga.

Kuid 60-ndad on mulle siiski tähtsad, sest siis ärkas uuesti ellu eesti kirjandus, kunst, muusika, eksperimenteeris "Vanemuine". Ja see on osa minu kui eestlase identisusest. Paul-Eerik Rummo ja Kaplinski, Subbi ja Vindid, Malin ja Allsalu, Ester Mägi, Tamberg ja "Vanemuine" vabanemine kõige puisemast sotsrealismist kuuluvad minu eestlaseks olemise juurde samuti nagu varasem ja hilisem kultuuri- ja ajalookogemus. Sellepärast ei taha ma midagi kuulda väljapuhastamis- või väärtustamisinimekirjadest. Küll ajalugu ja inimesed teavad ise, mis kuulub aganate ja mis terade hulka. Ma ei vaja uut Endel Sõkla, isegi mitte anti-Sõkla, mulle piisab ühest terroristist.

60-ndatel püsis ka eesti keel siiski vormis. Kui Viivi Luik toda aega on iseloomustanud nõukogulikkuse sissetungi ajana, siis keeles toimub vene mõjude sissetung just praegu, mil 60-ndate põlvkonda hakkab asendama järgmine põlvkond.

Mis aga puutub kultuuris, siis siin võiksime tõesti Jaak Allikuga seista barrikaadide samal poolel — mitte ainult Kunsti- muuseumi küsimuses, vaid laiemaltki. Eesti kultuuriinimesed on kõige oma parteilise kirglikkuse juures hakanud unustama, et siiski on olemas üks tõeliselt üleilmne rahvus — intelligents — ja et sel rahvusel on ka oma asendamatu missioon maailma igas nurgas, iga rahva hulgas.

Intelligents ei tohi lasta enast nii madalaks lüüa, et ta ei sõanda reageerida primitiivse "isamaaluse" avaldustele, selistele nagu näiteks järgmine: "Meelespidamist väärib seegi, et eestikeelne sõna "varas" on otse laen vene keelest, kusjuures koos sõnaga on üle võetud ka tegevus ise" (Leo Laks "Meist ja Chica-gost...", 20. nov. "Päevalehes"). See sõna on germaani laen (täpsemini, muinasskandinaavia laen) ning laenatud ajal, millal röövimine (mida algselt sõna tähendas) oli germaanlaste hulgas austusväärne tegevus.

Kas peab eesti intelligents vaikima, kui nii primitiivselt õpetatakse meile isamaalust?

Lõpetan, lüües jälle laksti! lauale oma armetu trumbi — eesti keele mõningase tundmise.

Maal valitsev majanduslik ja poliitiline laos eeldab kõrvuti päevapoliitiliste arutlustega ka nende nähtuste kaugemalt vaatamist. Üks niisugune võimalus avaneb sünergeetika kaudu, mis kujutab täna tippasandit filosoofilises maailmanägemises. Sünergeetika ühendab endasse eelmise ja selle sajandi neli fundamentaalset teadussaavutust — uuenenud darvinismi, termodünaamika II printsiibi, relatiivsusteooria ja küberneetika. Sellises koosluses sündinud teadusala püüab jõuda iseorganiseeruva maailma kirjeldamiseni ja seal valitsevate seaduspärasuste mõistmiseni. Iseorganiseeruv sünergeetiliselt plaanis on kõik elav ja elutu, kaasa arvatud ühiskond, selle teke ja kulgumine. Sünergeetika põhiprintsiip — iseorganiseerumine — ei vastandu organiseerimisele, aga näitab küll, kus ja millal see lõpeb krahhiga. Süntem viiakse arutu organiseerimisega määramatuse selle tasandini, mida siinkirjutaja väljendab sõnaga "lausmääramatus". Algab süsteemi olematuks tegemine, dissipatsioon, hajumine, mis rahvakeeli tähendab, et süntem "söõb end ära". Kaob võimalus jõuda oma järgneva püsiva seisundini, selleni, mida tavapäraselt on harjutud nimetama progressiks. Ehkki niisugust, oma tähenduselt igast kandist logisevat mõistet on sageli omistatud lagunemise viimasele astmele.

Sünergeetika teadustulemusi on rakendatud kas teadlikult või siis teadvustamata kõigil elualadel. Et ta põhipostulaatidest kinipidamine on süsteemi arengu viljakas alus, siis olekski nii mineviku kui ka oleviku süsteemide analüüs sünergeetikast lähtudes nagu nende kaugelt vaatamine. Vaatleme siis, kas sotsiaalsed süsteemid (eilsed ja tänased) kasutavad iseorganiseerumisele omaseid seaduspärasusi ja liiguvad edasi täiuslikumate võimaluste poole või mitte. Ette öeldes tuleb nentida, et neid seadusi rikutakse palju ja rumalalt, sageli heade kavatsuste ja ülipositiivsete loosungite all.

See kõik sunnib kordama A. Camus' öeldut: "Kõik halb, mis on siin maailmas, sünnib peaaegu alati rumalusest, ja hea tahe võib niisama palju kahju teha nagu kurjus, kui tarkus teda ei valgusta." Sellest lähtudes on tänane Eesti üllatusrohkelt täis hea tahtega inimesi. Ainult et tarkust tundub neil olevat üsnagi kasi-nalt. Vaatleme algul kui õppetundi, miks ja kuidas sünergeetikat eiratakse hukkus (hukkub) gigant nimega "NSVL".

Põhjused

Põhjusi on siiani toodud arvukalt, aga üks on suuteline võtma kokku nii NSVL-i sünni kui ka surma: ta oli organiseeritud. Ja nõnda, et selle käigus välistati looduses valitsevad iseorganiseerumisele omased seadused. Mil-

lised on siis iseorganiseerumist tagavad seadused ja kuidas N. Liidus neid rikuti? Seadusi on tingimisi neli: avatus, pöördumatus, tugev tasakaalus ja süsteemi immanentse eesmärgi arvestamine. Sisult on küll vaja eirata vaid üht neist (rööpnäitena inimesel maks), kui kasvav määramatus neelabki süsteemi. Midagi ei hävi muidugi lõplikult. Häviv vaid see, mida nende seaduste eiramisega ümbritsetakse. Kaosest sünnib peagi uus kord. Oieti, kaosest ta saabki sündida. Suurel anarhistil Bakuninil oli tuline õigus: bezporjadok matj porjadka. Võime muidugi kaua ja tulutult vaielda, kas need kosmosele, laserile ja arvukatele eksaktteadustele omased seaduspärasused on rakendatavad inimesele ja ühiskonnale. Oleksin eitajatega nõus, kui kellelgi õnnestuks tõestada, et me pole osa loodusest. Või siis, et inimeadvus on mingi absoluut, mis suuteline valitsema nii elusa kui ka elutu üle. Konkreetsemalt, kommunism hukkus nende seaduste taustal sellepärast, et ta sulges end maailma ja iseenda tarkuse eest (asendas avatuse suletusega). Suletus tõi kaasa kohemaid pöördumuse — ikka ja jälle tagasi suure neliku surematute ideede juurde, mida nood kord iidamast-aadamast öelnud-möelnud. Uus (s. o. pöördumatus) eksisteeris lahus tegelikkusest, vaid sõnades. Selle koosluses hävitati ka inimese sisim, immanentne mina, mille realiseerimine on võimalik vaid avatuse ja pöördumatuse olukorras. Süsteemi-eesmärgid asendati selles ahelas oma (bolševike) eesmärkidega. Organiseerimine võidutses iseorganiseerumise üle. Lõpp sai olla vaid totaalne tasakaal: keegi ei tohtinud istuda, astuda, mõelda ega tegutseda etteantust erinevalt.

Selle kõige valgusel sai loomupäraselt eluõiguse tuleviku täpne ettenägemine. Kes erinevalt määratud nägi, sai, mida väaris, — mõnitusest kuklalasuni. Selle kõige juures juhtus midagi, mis tuhat korda jubedam kui kõik Solženitsõni sulega GULAG-i kohta kirjeldatu. See, et süntem, kestnud seitsekümend aastat, kasvatas läbi aja iseennast. Ta hakkas tootma ja tootiski endasarnaseid — suletud, pöördumatuid, tasakaalus, võõraid eesmärke enda omaks pidavaid inimesi. Ja polnud tähtis, kas inimene oli süsteemi pooldaja, vastane või selle suhtes isegi ükskõikne, ta sai selle süsteemi osaks. Sõnaga, suletud, pöörduv, tasakaalus maailm, kus inimese sisima mina avaldumine tõkestatud, on süsteemi teekond surma.

Küsimise sealjuures veel: mida konkreetselt tähendab määramatus inimpsüühikale? Seda on hiilgavalt kirjeldanud meditsiinidoktor P. Simonov oma paljutõlgitud raamatus "Mis on emotsioonid". Tegu on emotsionaalse

kriisi tekkega inimeses, kusjuures esiplaanile kerkib tõrjumatu agressiivsus. Inimene tajub vaistlikult teise agressiivsust ja protestib. Ühiskond aga tähtub nõnda tagedatest inimestest, kes on üliärritatud ja vahkvihased. Tuleb uskuda, et miljonite N. Liidu inimeste raevu keskused nende vaheaju hüpotaalamuses olid viidud (on viidud) püsiaärrituse seisundini, millest vabanemiseks on ainus tee valada see kaasini-mestele, patuoinatele, kelleni käsi või sõnad vaid ulatuvad.

Kas ka meie kanname endas oma minevikku?

Ja kuidas veel! Viha sünnitas kontraviha ja jäi ikkagi ei milleski muuks kui vihaks. On suurim lihtsameelsus: kaotame NLKP, KGB, NSVL-i ja olemegi vabad vihast ja raevust. Vabanemine vaenlasest, kes sinus endas pesitseb, on suurim kangelastegu. Hoopiski suurem kui vabanemine nendest, kes meist väljaspool asuvad.

Ja võime olla veendunud, et läheb aastakümneid (kui mitte enam), enne kui omandame inimväärlise käitumise. Oleme praegu kui surve all anum, mille sisu otsib nõrka kohta, kust välja pursata. Võime rääkida isegi kõigi vihast kõigi vastu. On loodud sellised vaenlaste armeed, et neist jätkuks sugupõlvedeks. Ähvardame üksteist kõige suuremate jubedustega ja oleme nõus oma õigust teoreetiliselt põhjendama. Kui ei võeta vastu m e e kodakondsuseadust, tulevat kodusõda. On sadu, kes vihkavad Savisaart, ja piisavalt neid, keda vihkab Savisaar. Vaenlane istub Ülemnõukogus, Eesti Komitees, valitsuses, oma-valitsuses...

On inimesi, kelle arukus nagu ei kuulu kahtluse alla ja kes praegust kisklemist nimetavad demokraatiaks. Tegelikult on see rumal enesepete. Elame veel kaua aega samas kommunismis, ainult et nüüd nimetame seda teise nimega. Ja kommunistid pole sugugi ainult punased.

Sisuliselt tähendab see, et me elame atmosfääris, mis on ülimalt soodumuslik kõige halvemaks. Võimu võib saada inimene või inimgrupp, kes kehtestab korra, mille sisuks vaimne ja füüsiline terror. Seadusetus, millel nimeks seaduslikkus. KUI PÕRGUTULD TULEB KARTA DIKTATUURI IHKAVAT INIMEST.

Millal saabub tõeline vabadus?

Siis, kui kaob viha teisiti mõtleva inimese vastu. Kui inimlikkus on meis koha leidnud.

Täpsustagem:

● Kui meie psüühika muutub avatuks mitte ainult ühele, vaid arvukatele arusaamadele. Ja me ei tao nagu kurat põrgu põhilaua: ainult minu seisukoht kodakondsusest, riigipiirist, patrioodist... on ainuõige.

● Kui selle tulemusel saavu-

tame tasakaalu, mille sisuks on tasakaalus. Kõhklus ilma vihat. Meisse jõuab tõeline arutlusvõime. Usklik ulatab käe ateistile ega käsi tal uskuda Jumalat. Nagu ateist ei suru kellelegi peale Jumala olematust.

● Kui pöördumatus saab oma koha. Ja meie vaimne seisund lubab uskuda mitte ainult seda, et me homsest päevast ei saa hakata noorenema, vaid ka seda, et 1938. aastat ei too tagasi siamaale mitte mingi taevane ega maapealne võim. Taastatuks osutub vaid mineviku kaja õhkõrna kattuvusega sellest, mis oli. Taastamine on demagoogia, parimal juhul põhjendus saada vabaks.

● Kui kaovad 50 aastaga tekkinud fikseeringud ja oleme nii suutelised lahti ütlema iseen-dast. Ja meie kõik — Eesti Vabariigi kodanikud — hakkame täitma oma sisemist mina ja need miljonid minad annavad kokku suurema resultaadi kui nende aritmeetiline summa. Nimeks — sünergeetiline efekt. Seni aga, kuni me neid tingimusi pole suutelised täitma, oleme üha võõrad iseendale ja teistele, kommunistid, ehkki sõnades nii sinimustvalged, et tapab silmad.

*

Inimesele on antud intellekt ja see, ehkki tagasihoidlik, on ometi võimeline grammi võrragi meis arukust äratama. Või selle tõe, et rahva ja riigi päästmiseks tuleb organiseerida iseorganiseerumist. Tänaeni suures ülekaalus olev organiseerimise organiseerimine tekitab rohkem kui kõhedust. See oli kommunismi sünnitaja, ja nagu mõistsime, ka ta hävitaja. Arvukad tunnusmärgid, millest eespool oli juttu, näitavad, et ajalugu pole meid õpetanud.

Parlamendi ülesanne on luua seadused, mis tagavad riigis iseorganiseerumise, valitsusel aga seda kindlustada. Praegune nelikparlament (Ülemnõukogu, Eesti Komitee, Põhiseaduslik Assamblee, valitsus, mis sama rolli võtnud) on ideaalnäide iseorganiseerumise tõkestamisest. Kõik tõkestavad üksteist ja kokku iseorganiseerumist. Mu vana sõber Mihkel Sinikas ütles vahel mõne asja kohta, et nii suurt lol-lust küll üks pea ei suuda välja mõelda.

Aga omaks tuleb meil tõsiselt võtta, et korrastatust korra-stamusest korrastatamuse arvel saame üksnes tarkuse varal. Vastasel korral ootab rahvast vikati-meas.

Rootsis tekkis hiljuti vaidlus juutide saatuse üle Eestis ja üldse Baltikumis Teise maailmasõja ajal. Võib karta, et arutelu levib Ühendriikidesse. Võiks loota hoopis, et ta tekkis Eestis.

Olen kirjutanud rootsi keeles 20–30 raamatut Eesti ja kogu Baltikumi kohta, kuid pean tunnistama, et oleksin võinud laiemalt ja sügavamalt käsitleda eestlaste ja juutide vahetõrgete läbi aegade. Juutide seltskonnas olen alati tundnud end väga kodus ning mõne aasta eest andis Rootsi–Israeli Selts mulle autasu, sest olin nende arvates suutnud oma raamatutes sisse elada nii juutide kui ka palestiinlaste olukorda Lähis-Idas. Kuidas siis vaadelda eestlaste ja juutide vahetõrget?

Mu juudi sõbrad ja tuttavad Eestis ja Läänes on alati toonitanud, et Eestis pole kunagi toimunud pogromme. Ei tsariajal ega isegi mitte sakslaste tuleku suvel 1941. Sakslased tahtsid küll Eestis korraldada pogrommi, aga sellest ei tulnud midagi välja. Seda tõestab ka üks saksakeelne ringkiri Eesti Riigiarhiivis. Samuti on meil põhjust olla tänaseni uhked kultuurautonoomia üle, mille Eesti Vabariik juutidele ja teistele vähemusrühmadele välja kuulutas.

Hiljuti kõnelesin Tallinnas Juudi Kultuuri Seltsi abiesinase Eugenia Gurin-Looviga, kelle isa Samuel oli vabariigi ajal juudi kooli direktor. Eugenia Gurin-Loov mäletab oma kadunud isa seletusi.

"Ta leidis, et Eestis ei ole antisemitismi. Isa oli üldse suures vaimustuses Eesti oludest. Ta oli pärit Poolast, aga meie perekond tuli siia Rumeeniast. Kui ma veel väike tüdruk olin, käisime tädi juures Varssavis, kus isa kirjeldas juutide elu Eestis. Kui isa rääkis kultuurautonoomia, kuulasisid kõik seda nagu muinasjutu. Eestis polnud ka ametlikku juutide diskrimineerimist nagu 1930. aastatel Poolas ja teistes riikides."

Mind on alati üllatanud väide, et iseseisvas Eestis polnud antisemitismi. Miks olid tolle aja eestlased juutide suhtes tolerantsemad kui teised rahvad? Kas ei esinenud Eestis ka juudivastaseid väljaastumisi?

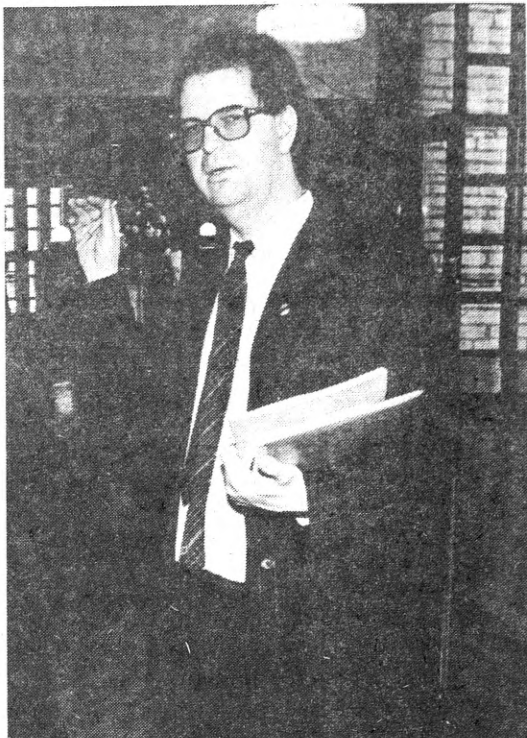
"Vapside ajal võis plankudelt lugeda juudivastaseid loosungeid, nagu "Juudid välja", "Kuradi juudid" jne. (Kahjuks on juudi rahvas sellega ammu harjunud.) Ilmus ka üksikuid antisemitlikke ajakirju, küll lühikest aega ja väheste lugejaskonnaga. Tervikuna oli eestlaste suhtumine juutidesse väga heatahtlik. Sellele vaatamata et Eestis elas nii vähe juute, avati Tartus judaismi õppetool ning eksisteerisid juudi korporatsioonid ja muud organisatsioonid."

Olen kuulnud, et näiteks Kultuse kohvikus ei olnud juudid teretulnud. Kas siisugust juudivastastust tuli mujalgi ette?

"Õige küll, seetõttu juudid Kultuses ka ei käinud. Üks mu sõbranna jutustas, kuidas tema ema koos sõbrannaga, mõlemad juudi daamid, läksid kord Kultusesse. Ettekandja (nende klassiõde!) pahandas, miks nad sinna

EESTLASTEST JA JUUTIDEST EESTIMAAL

ANDRES KÜNG,
Rootsi Liberaalse Partei
juhatuse ja
Eesti Liberaal-Demokraatliku
Partei liige

tulid, kui teavad, nendesuguseid seal ei soovita näha. Daamid solvusid ja läksid president Pätsi juurde, kes olevat saatnud sõna härra Kultasele ja soovitanud tal avaldada ajalehes kuulutus, juudid on tema kohvikus teretulnud. Kultas olevat aga vastanud: tema ei ole pannud ajalehte kuulutust, et juudid ei ole teretulnud, järelikult ei kuuluta ta ka, et nad oleksid teretulnud."

Ütleme siis, et iseseisev Eesti oli tõesti erakordselt "Antisemitenfri". Tekib aga küsimus, kuidas sai võimalikuks nii tugev juudivastastus saksa ajal, et eestlasi osales isegi juutide tapmises?

Enamik eestlasi viitab juutide rollile NKVD-s pärast 1940. a. juunit ja eriti 1941. a. juunis. Ka juudi autor Dov Levin nimetab oma ülevaates "Estonian Jews in the USSR, 1941–45" (Yad Vashem Studies Vol II, Jerusalem 1976; lk. 273–296), et NKVD-s ja hävituspataljonides oli vähemalt 120 juuti. Nad hävitasid eri rahvusest nõukogude võimu vastaseid, ka juute. Samuti nagu oli NKVD-s eestlasi, kes hävitasid nii eestlasi, juute kui ka teisi. NKVD-s tegutsevate juutide hulgas olid vene juudid Feigin ja Schliefshtein ning läti juut Idel Jakobson.

Hirsch Aisenstadt, Juudi kultuurivalitsuse esimees iseseisvas Eestis, väitis, et juudi NKVD-lased olid kõige vastikumad...

Eestlased mäletavad ka juudi soost leitnant Gutkinit, kes võttis sinimustvalge Pikast Hermannist maha ja pani üles punalipu. Ajaloo iroonia ja tragöödia: tema oma vanemad küüditasid nõukogude võim. Nad surid laagris nälga.

Eugenia Gurin-Loov ei salga juutide osalust NKVD-s ja Nõukogude hävituspataljonides. Ta toonitab aga, et enamasti olid need vene juudid ja seega ei tohiks nende tegude eest teha vastutavaks Eesti juute. Veel tähtsam: kuidagi ei saa õigustada juutide või teiste tapmist nende kuritegevuse pärast. Isegi sõja- ja okupatsiooniajal peab põhimõtteliselt nõudma õiguspärast kohutõrget. Veelgi vähem saab õigustada seda, et ühtede juutide kuritegude pärast tapetakse teisi ja mõistetakse hukka terve rahvusgrupp. See on ju puhas antisemitism.

Selgitused selgitusteks, iga katse õigustada eestlaste osalemist juutide hävitamises saksa ajal mõnede juutide barbaarsusega vene — või oieti kommunistide esimesel ajal — on midagi muud. Juute ja juutide sõpru siin ja mujal see ainult solvab. Pealegi tuleks meele pidada, et 1941. a. küüditamised tabasid Eesti juute veel rohkem kui eestlasi: umbes 7 protsenti juutidest saadeti Siberisse. Igal juhul oli hoopis rohkem Eesti juute, keda nõukogude võim vangistas, jälitas ja hävitas, kui neid, kes seda vastikut võimu teenisid. Võiks ka meele pidada, et Vabadussõjas osales paarsada juuti — küllaltki suur arv nii väikese rahvusgrupi kohta. Juute — samuti kui eestlasi — on jätkunud igale rindele ja igale poole eri rinnetest.

Eestlased, kellega olen juutide saatust arutanud, on alati väitnud, et vastutus juutide tapmise eest lasub ainult sakslastel. Kas oli tõesti nii? Kuidas võisid sakslased võõral maal täpselt teada, kus kõik juudid elasid? Kas piisas juudi kultuuriloomalitsuse registrist, kus olid kirjas kõigi juutide, vähemalt kõigi kultuurautonoomias osalevate juutide nimed ja aadressid? Või näitasid kohalikud eestlased teed saksa natsidele samuti nagu varem (ja hiljem) vene kommunistidele?

"Sedasama olen mina endalt küsinud. Ja vastus on kahjuks: ei keegi muu kui eestlased oskasid teed näidata..."

Pole imestada, miks paljud juudid said šoki, kui hiljuti kututi endiste sõjameeste kokkutulekule teiste hulgas ka 20. SS-diviisi, politseipataljonide ning Omakaitse veteranid.

"Olgem ausad, muidugi ajab SS ühele juudile kananaha peale. SS ei tohiks kokku tulla, kui võrd Nürnbergi kohus on seda otsustanud."

Eugenia Gurin-Loov tuletab meelde, et Nürnbergis mõisteti SS tervikuna — nii sakslaste üldine SS kui ka Waffen-SS, kus eestlased ja teised mittesakslased teenisid, — kuritegelikuks organisatsiooniks. Samal ajal aga lisati, et kollektiivne ei otsene vastutus ei taba sundvärvatud SS-liikmeid. Enamik eesti-eeslasi oli sundvärvatud. Neid, kes

läksid 1942. a. vabatahtlikult kaasa (üksust nimetatigi vabatahtlikuks), oli vaid 500 ümber. Seda kinnitab ka B. Taylor oma teoses *Waffen-SS-i* kohta. Alles 1943. a. ja 1944. a. sundmobilisatsioonidega see arv kasvas, ulatudes tipphetkel 12 000 inimeseni.

"Kui tahan — või sunniti — end olema väga, väga objektiivne, siis võin öelda, et need mehed läksid koos sakslastega kaitsma oma kodumaad kommunistide vastu. Sellest võib veel aru saada. Aga mismoodi olid politseipataljonid ja Omakaitse kodumaakaitsjad, seda mina ei mõista. Neil oli ju karistus-, mitte rindfunktsioon. Paljud mehed läksidki politseisse, et mitte rindele sattuda. Mulle öeldakse: see ja see mees ei tapnud juute, sest ta oli ainult politseis kirjutaja. Minu arvates aga on olemas midagi säärast kui munder — ning selle au või autus. Kui munder on määratud, ei saa sellega enam välja tulla — ja politseimunder määrati saksa ajal. Ma olen näinud palju politsei ülekuulamisprotokolle, mis kõik olid eesti keeles. See tähendab, eestlased kuulasid juute üle ja mõistsid nad hukkamisele ainult sellepärast, et nad olid juudid. Aga siiani veel ei suuda eestlased — isegi minu tutvusringkonnas — aru saada, miks SS-veteranid, politseipataljonide ja Omakaitse mehed ei tohiks kokku tulla. See on nagu nõutud küsimus. Nad kõik on nüüd muutumas kodumaakaitsjateks ja vabadusvõitlejateks."

Annan siin vaid edasi Eugenia Gurin-Loovi vaated, sest need on iseenesest huvitavad. Mis puutub 20. SS-diviisi, siis tõesti piisab tema nimest, et vähemalt välismaal tekiks mulje, nagu koguneksid sõjaroimarid ja isegi natsid. Eesti juudid tapeti 1941. a. jooksul, 1942. a. jaanuaris teatas Reinhard Heydrich Wannsee-konverentsil¹, et Eesti muutus esimese maana juudivabaks (*Judenfrei*). 20. SS-diviis moodustati algselt 1942. a. väike-searvulise Eesti leegionina. Järgmise aasta ebaseaduslik mobilisatsioon kukkus läbi, nii et saadi ainult üks brigaad. Alles 1944. a.

¹ Kõrgete natsijuhtide nõupidamine 20. I 1942, kus võeti vastu *Endlösung* — otsus hukata 11 miljonit juuti. — "Sirp".

mobilisatsiooniga suudeti luua 20. Eesti diviis. Seega ei saanud kolm aastat hiljem moodustatud 20. SS-diviis osaleda Eesti juutide tapmises.

Ühes varasemas vestluses väitis Eugenia Gurin-Loov, et mitmest tuntud juutide tapjast 1941. aastal said hiljem 20. SS-diviisi juhid. Seda väidet ta ei mäletanud, kui vestlesime novembris ja detsembris 1991. Heebreakeelses teoses, millel ka ingliskeelne pealkiri ja kokkuvõtte, Dr. M. Dworzecki "Jewish Camps in Estonia 1942–1944", Yad Vashem, Jerusalem, 1970, väidetakse, et eesti SS-diviis valvas neid 20 hävituslaagrit, mis sel hirmsal ajal rajati Eesti põhjarrannikule Kloogale, Kalevi-Liivale, Vaivarasse, Lagedile, Sondas, Kundasse, Kuremäele, Kiviõlisse, Auveresse, Aserisse jne. Mart Laari andmetel aga eesti SS-diviis ei täitnud niisuguseid valveülesandeid, küll aga üksikud eesti eseslased.

Kui palju eestlasi siis otseselt osales juutide tapmises?

"Kes seda teab," on Eugenia Gurin-Loov nõutu. "Teatavasti olid kõik arhiivid nõukogude ajal ka meile suletud: alles nüüd alustame töö otsimist. Osa arhiive olevat veel Moskvas, näiteks ka Klooga ja Kalevi-Liiva omad. Siiani on mul oma kartoteegis 474 mõrvatud juudi nimed² ning nende mõrvamiskohad ja -kuupäevad. Kui ütleme, et tapeti 2000 eesti juuti, siis kas igal juudil oli eri tapja või tapsid mõned eestlased rohkem kui ühe juudi? Ja kes oskab enam öelda, kui palju tapjaid läks vaja Tartu tankitõrjekraavi puhul? Või kui palju, et tappa Pärnu juudi lapsi, neid 32, kes mürgitati?"

Eugenia Gurin-Loov on siiani täpsustanud ligi 500 tapetud eesti juudi nime ja arvab, et tegelik arv võib olla 2000 ümber. Teiste allikate hinnangul on tapetud juutide arv 700 ja 1000 vahel. Moraalsed küsimused aga ei sõltu sellest, kas tapeti 1000 või 2000 juuti. Ka mitte sellest, kas tapeti Eesti pinnal 10 000 juuti või mitu korda rohkem juuti teistes riikides. Moraalisküsimused jäävad iga osalenud eraisiku suhtes ikka niisama raskeks.

Olen kuulnud küllaltki palju vanemaid eestlasi kinnitavat, et nad ei teadnud midagi juutidega toimunud meie (ja nende) maal. Olen kõnelnud inimestega, kes sõjaajal elasid Kalevi-Liiva ja Klooga kandis. Nende arvates teadsid seal kõik, mis laagrites toimus, — juba lehk ütlus küllalt. Ka see, kes üritas silmad ja kõrvad kinni panna, nina vist siiski ei suutnud sulgeda? Teiste sõnadega, kas eestlased siiski ei teadnud juutide tapmistest?

"Muidugi teadsid, võtke kas või juudi koguduse ülemrabi doktor Gomer, kes elas Narva maanteel 40. Kortarinaabrid ju nägid, et ta kadus. Ka inimesed tänaval pidid nägema, kuidas teda lohistati mööda Narva maanteed ja kuidas ta pidi tänavat mööda roomama. Üldse pidid naabrid märkama, et juudid

² Nürnbergi protsessil esitatud dokumendi 180-L järgi oli 31. XI 1941 (poolteist kuud enne juudivabaks saamist) Eestis hukatud just 474 juuti. — "Sirp".

aina kadusid, et nende asjad viidi ära. Kuhu nad ikka kadusid? Kuidas võiks olla, et keegi ei teadnud?"

Ja kui palju oli eestlasi, kes juute päästsid? Kas üks, kümme või sada?

"Ma tean, et Tartu professorid väga palusid oma õppejõu dr. Zlaffi eest, kes arstiteaduse üliõpilasena oli olnud üks professor Puusepa lemmikuid. Aga sakslased ei võtnud seda kuulda ning ta hävitati. Paul Ariste päästis Tartu sünagoogi varad, toorarlid ja muud, mis praegu on ülikoolis ja Rahvusemuuseumis hoiul. Uku Masing aitas Isidor Levinit, kes oli lõpetanud judaismi osakonna ja kellest sai hiljem professor: Levinit varjati mungana Petseri kloostris. Olen ka kuulnud ühest vanast daamist Klooga lähedal, Elisabet Väljamäest, kes andis juudi vangile riideid ja toitu. Vang lubas ellujäämise korral tagasi tulla ja tänada, aga ta pole siiani tulnud. Olen ka kuulnud vallavanemast, kes hoiatas talurahvast, kes peitis eestlasega abielus olevat juudi naist — on tulnud anonüümne kaebus, ole ettevaatlik. Vallavanem oleks ju võinud võtta naise kinni ja ta ära viia. Aga sada eestlast küll ei leidunud, enne oli neid kümme."

Mulle tundub see arv kohutavana. Kas tõesti polnud meie rahva hulgas rohkem julgeid ja inimlikke inimesi? Mu enesetunne ei parane, kui olen ka Rootsi tagasi läinud ja kuulen ühelt suurimalt baltlaste (ja juutide) sõbralt, et Jad Vashem tunnustab ainult üht eestlast juutide päästjana. Jad Vashemil on ranged nõuded, aga — ikkagi lätlaste juutide päästajaid oli vähemalt kümme ja leedulasi sadakond. Juute elas enne sõda muidugi palju rohkem Lätis ja eriti Leedus ja neid tapeti seal ka tuhandeid.³ Kuidas oli aga võimalik, et eestlased rohkem ei teinud?

"Oletan, kui minuga praegu midagi niisugust juhtuks, on mul nii palju eesti sõpru, et keegi mind kindlasti peidaks, kuni saaksin ära minna. Siis aga elasi rohkem eraldatult."

Sündmused sõjaeelses Eestis ei kinnita ei erilist juudidvastust ega natsisõbralikkust, vaid seda kurba tõika, et iga rahva seas on igasuguseid inimesi ja et iga okupatsioon- ja diktatuurirežiim leiab kaasajooksikuid. Aga need eestlased, kes võtsid osa juutide tapmisest, nägid neis ilmselt rohkem kommuniste kui juute. Samuti (aga hoopis suuremal arvul) nagu mõned juudid esimesel nõukogude ajal tapsid eestlasi mitte eestlastena, vaid kommunismi või sotsialismi vastastena.

Ühel mu vestlusel Tallinnas osales ka Juudi Kultuuri Seltsi esimees Gennadi Gramberg. Just tema saatis koos juudi koguduse esimehe D. Slomkaga selle novembrikuu kirja veteranide koostöökutest Paides ja mujal, millest tekkis Rootsis järjekordne vaidlus "Balti sõjaroimarite" üle.

"Me ei süüdista kedagi," toonitasid nii Gramberg kui ka Gu-

³ Seesama dokument 180-L kinnitas, et Leedus ja Lätis oli ainult pogromide kaudu likvideeritud 5500 juuti. - "Sirp".

rin-Loov. "Me ainult ei taha, et ajalugu võltsitaks. Tahame, et räägitaks tõtt."

Mis on aga tõde ja kes räägivad tõtt, pole alati enesestmõistetav. Näiteks seda Martinsoni, kes kirjutas "Haakristi teenrid", milles muuseum kirjeldatakse Oskar Angelust, Ain Ervin Meret, Evald Miksonit ja Karl Linnast kui juutide tapjaid või tapmiste organiseerijaid, tunnistavad arvatavasti vähesed eestlased tööteenrina. Paljud juudid, näiteks Simon Wiesenthali keskuse Jeruusalemma osakond, hindavad teda aga kõrgelt. Enamikule eestlastele piisab, kui keegi on olnud KGB teenistuses, et teda ignoreerida, kuna aga juudid leiavad tavaliselt, et sõjaroimarite kinnipüüdmiseks tuleb kõiki allikaid arvestada, ka KGB omi.

Teiseks erinevad juutide ja eestlaste vaated suuresti küsimuses, kellega koos võis võidelda Teise maailmasõja ajal. Eugenia Gurin-Loov:

"Ka mina leidsin siis: iga juut peaks minema kaasa kas või Punaarmee sakslaste vastu, et vältida natside võitu ja paratamatut juudi rahva hävingut. Eestlased aga olid nõus kaasa minema isegi Saksa sõjaväe ja SS-iga, et vältida uut kommunistlikku võimu ja sellega arvata- vasti kaasneva uusi massimõrva eestlaste kallal."

Nii Eugenia Gurin-Loov kui ka Gennadi Gramberg räägivad rahvamõrvast juutide puhul ja ainult massimõrvadest eestlaste puhul. Eestlaste rahvamõrvast ei taha nad kuulda. See üllatab mind murelikult. Võib tekkida mulje, et ei olda niisama tundlik teiste rahvaste kui omaenda rahva hävitamise vastu, s. t. täpselt sedasama, milles võib kahjuks meid, eestlasi, süüdistada juutide suhtes.

Olen muidugi päri, et juute tabas siiani kõige suurem rahvamõrv, millele mitmes keeles antud eri sõna, inglise keeles näiteks *Holocaust*⁴ ja rootsi keeles *Förntelsen*, aga Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni definitsioonide kohaselt pole kahtlust, et ka eestlasi tabas rahvamõrv ehk genotsiid.

Nii Gurin-Loov kui ka Gramberg hindavad väga Eesti valit-

⁴ Sõna pärineb vanakreeka keelest: kogupõletus, täisohver. — "Sirp".

suse (varem Rahvarinde jt.) toetust juudi rahva taassünnile Eestis.

"Kui moodustasime paar aastat tagasi esimese juudi kultuuri seltsi tolleaegses N. Liidus, näitasid eestlased meile rohelist tuld. Ei tehtud mingeid takistusi isegi juudi sümbolika kasutamiseks. Saime palju kirju juutidelt Kiievis, Odessas ja mujal, kes küsisid, kuidas see üldse võimalik on. Ka juudi kool on saanud märgatavat toetust Eesti valitsuselt, mille eest oleme väga tänulikud, samuti nagu Eesti Raadio venekeelsete saadete "Sholom Alejchem"-programmi eest. Seal kirjeldame juudi tavaid ja kogemusi — varem pool tundi, nüüd tund nädalas. Oleme saanud Eesti valitsuselt ka 100 000 rubla Kloogale mälestusmärgi panemiseks."

Lisada võib, et Eesti Muinsuskaitse Selts (EMS) pakkus juba enne viimaseid välismaiseid vaidlusi Juudi Kultuuri Seltsile oma abi selgitamiseks juutide saatust sõja ajal ja eestlaste osa selles. Aga EMS-i ajaloomisjoni esimehe Mart Laari andmetel pole Juudi Kultuuri Selts siiani selle pakkumise vastu huvi näidanud.

Hea oleks, kui võiks Eugenia Gurin-Loovi paluda osaleda selles komisjonis, kes hakkab tegema uute ajalooõpikute. Nii võib loota, et seatakse veelgi kindlamalt jalule ajalooline tõde eri laadi sõjaroimade ja muude julmuse kohta, mis sõja ajal saadeti korda Eestimaal.

Üks südamesoov on nii Eugenia Gurin-Loovil kui ka Gennadi Grambergil ja sedasama soovi olen kuulnud juutidelt mujal maailmas. Tahetakse, et Eesti pöörduks ametlikult juudi rahva või Iisraeli riigi poole, kahetseks seda, mida tehti juutidega Eesti pinnal — mitte ainult nende kuni 2000 Eesti juudiga, vaid ka nende ehk 20 000ga, kes toodi siia Vilniuse getost, Theresienstadtist ja mujalt.

Lugesin hiljuti ühest Rootsi suurest õhtulehest intervjuud Gennadi Grambergiga, milles ta kiitis Rootsi välisministrit kristlikku demokraati Alf Svenssonit, kes oli julgenud juutide saatuse Baltikumis päevakorrale tõsta. Minuga vesteldes väitis aga Gramberg, et on Svenssoni ütlustest löödud. Rootsi minister

hoiatas: kui Balti valitsused ei võta võitlust antisemitismi ja muu rassismi vastu tõsiselt, võib ära jääda ka Rootsi abi. Novembri lõpul ütles mulle Gennadi Gramberg:

"Olin väga õnnetu, kui kuulsin, kuidas härra Svensson oli asja üles võtnud. Ka meie elame ju siin ja ka meid tabaks Rootsi abi ärajäämine. Kui eestlased hakkavad seda pidama meie süüks, võib see isegi esile kutsuda antisemitismi, mida Eestis siiani pole olnud. Me ei taha mingil juhul, et meie selts või kogudus pandaks ühte patta int-ritega, kes ikka veel levitavad oma nõukogulikku propagandat. Olin ainult rõõmus, et keegi võttis avalikult üles meie olukorra, aga ei suutnud ette kujutada, et seda tehakse sel viisil..."

Ka Juudi Kultuuri Seltsi endine esimees ja eesti vabadusvõitleja Samuel Lazikin, keda kohtasin juhuslikult Tallinnas detsembrikuu algul, oli õnnetu Rootsis tekkinud vaidluse pärast.

"Kogu asi tundub olevat välja mõeldud ja üle pakutud. Niisuguseid endiste sõjameeste kohutusi toimub kõikjal maailmas. Praegu saadeti korda tõeline karuteene Eesti juutidele. Kelle huvides võib see olla...?"

Svenssoni avaldused olid peaaegu Rootsi endise välisministri Sten Anderssoni tasemel — ja Sten Andersson oligi üks vähesi poliitikuid, kes Svenssoni avaldusi toetas. Svensson väitis nimelt, et Baltikumis toimuv on kohutav, see tuleb hukka mõista, ja nüüd ta kavatseb uurida, kas väidetud ka tõesti toimus.

Kogenum minister oleks fakte enne läbi vaadanud ja alles siis suu avanud. Õnneks ei ülereageeritud Eestis, sest saadi selgeks, et Svensson on baltlaste vana sõber ja et ta ei esindanud seekord ülejäänud valitsust — ja järele mõeldes ehk isegi mitte iseennast.

Et Rootsis leidub Sten Anderssoni ja antud juhul Alf Svenssoni taolisi poliitikuid, pole küllaladne argument, et tõmmata maha põhiküsimus — juutide saatust Eestis Teise maailmasõja ajal. Juudi küsimust tuleb meil, eestlastel, ülimalt tõsiselt võtta. Esiteks: kõigele vaatamata oli Eesti esimene Euroopa maa, kus kõik juudid hävitati või kadusid muud moodi. Teiseks: Eesti saab ehk üle mõne kaksikmoraaliga väikeriigi väheteadliku ministri kriitikast, aga on ka suuremaid riike, kus juutidel teatav mõju. Kolmandaks, mis kõige tähtsam: rääkides ainult tõtt omaenda käitumisest teiste rahvaste suhtes, võime täie õigusega nõuda, et maailm selgitaks tõe ka meie endi saatuse kohta ja teeks sellest järeldused.

Nii juudid kui ka eestlased olid eri määral Teise maailmasõja ohvrid. Sellepärast peaks meil olema ühine soov avalikustada kogu tõde, mida tehti mõlema rahva vastu. Kas Eesti ja eestlased on oma panuseks valmis? Kas oleme valmis tegema Eestist jälle rahvusküsimuse lahendamise eeskujuna ülejäänud maailmale?

KES ON JUUDI RAHVA VAENLASED EESTIS?

Ma ei tunne kumbagi neist kahest, kes läkitasid oma teate Rootsi, kuid ühegi loogikareegli järgi ei saa väita, et nad parandasid selle aktiga eestlaste ja juutide läbisaamist Eestis. Kui õiged või valed ei olnud iseenest nende väited mingisugusest diskrimineerimisest Eestis (kus on liiga palju probleeme, et üldse niisuguse mõtte peale tulla, et meil võiks olla ka niinimetatud juudidprobleem), toimis nende läkitus asjatuid pingeid tekitavalt. Kas tõesti tegid nad seda mõtlematusest või asetub see tahes- tahtmatult aktsioonide ritta, mida viimastel aastatel aina on ette võetud rahvaste vahele vaenu külvamiseks eesmärgil, et rahvuslikke vabadusliikumisi diskrediteerida ning võimaldada imperialistidel jätkuvalt sogases vees kalu püüda?

Pole mõtet korrata väidet, et Eestis ei ole eales olnud tõsiselt võetavat juudidprobleemi, et Eestis on juutide kultuurautonoomia eest sisse kantud juutide kuldraamatusse, et meil on vaid mõni piiratud inimene üldse mõelnud selle peale, kas Eino Baskin, Eri Klas, Hagi Sein või paljud paljud teised on juudid või mitte. Nad on orgaaniliselt eesti kultuuri osa ja nagu meie ei kujuta ette oma kultuuri kogupilti ilma nendeta, ei kujuta nemad tõenäoliselt oma elutööd väljaspool eesti kultuuri.

Kindlasti võttis sõja ajal juutide hävitamisest osa eestlasi ning neid pole tarvis õigustada väitega, et nad poleks seda teinud, kui mitte sakslased... Kindlasti hävitasid ka Nõukogude julgeolekus teeninud juudid eestlasi, mõned neist said kuulsaks oma julmade tegudega — ja neilegi ei tule õigustuseks asjaolu, et viha sugurahva riikliku mõrvamise pärast sundis kätte maksma samuti inimestele, kes selles süüdi polnud. Kummagi inimliigi järgi ei tuleks täna teha üldistusi juutide või eestlaste kohta. Lurjuseid on iga rahva hulgas. Jumal jagab nii andeid kui kurjust läbi aegade, kohtade ja rahvaste küllap üsna ühtlaselt ning minul on raske uskuda kellegi äravalitusse või sellesse, et õiglane Taevaisa teeb mõne rahva- ga parema lepingu kui teisega.

Nimetatud sõda polnud ei eestlaste ega juutide oma, mõlemad rahvad said rängalt kannatada.

On tekkinud mõiste "antisemitism", kuid pole tekkinud mõistet "antiestonism" või "antifennougrism". Vahest on sellel objektiivsed ajaloolised põhjused, mis osalt rajatud kristlikule sallimatusele, osalt liikuvate võraste ja paiksete igihaljale hõõrumisele. Aga vahest on ka subjektiivsed põhjused, mis taotlevad raskesti mõistetavat tulu? Kas tõesti võiks olla kasulik teinekord tühistki olmetüli või isiklikku huvi taandada mingile anti-ismile?

Ühelgi rahval ajaloos pole õigust kannatuste monopolile. Kui palju rahvaid on sootuks hävitatud, nende nimedki on pühitud mälest. Kui palju etnoseid on hääbunud meie eneste silma all maailma — loodame! — viimases impeeriumis. Juudid elavad kõigi tagakiusamiste kiuste edasi — ja mitte kõige halvemini meie kannatusterohkel planeedil. Ka eestlased on veel elus, kuigi on tõenäoliselt rohkem ohustatud kui too mõnikord igaveseks nimetatud rahvas. Rõõmustagem teineteise pärast, õppigem teineteiselt, mis õppimist väärt (eneseteostust või tasakaalukust)!

Pole mõtet kutsuda kuradeid välja. Kui perekonnas lastakse lendu väide, et suhted hakkavad halvenema, siis need reeglina halvenevadki. Eesti Ülemnõukogu rahustav žest kõnesoleva arusaamatuse puhul on kena, aga ei pruugi veel igal tasandil maha võtta kunstlikult tekitatud pingeid. Ühiselu kuldseks reegliks olgu püüd säilitada pikka meelt. Tühjast tülitõstmine, igale eksimusele osutamine ei too kasu kummalegi poolele, võib aga tulusaks osutuda kellelegi kolmandale, kellel kurjad plaanid.

ARVO VALTON

MAIT RAUN:

Mika Waltari "Sinuhe" ilmumine Kodu-Eestis. Sellisel tasemel kirjanduse olemasolu naabermaal Soomes muudab kindlasti ka eesti kirjanduspilti, paneb meie kirjanikke oma latti kõrgemale tõstma. Kuid väärtuslikku luuakse siingi, näiteks Ülo Mattheuse novell "Sisyphos elas Kivimäel".

VIVIAN KALLASTE:

Bergi "Lulu" aprillikuisel Kanada-reisil. Toronto lavastuses ei osalenud maailmakuulsusi — ju neil on selline tase, et kõik on väga kenad ja professionaalsed.

Eesti Panga president SIIM KALLAS:

Pikemalt mõtlemata ja kahtlemata — "Estonia" balletilavastus "Kuritöö ja karistus".

"KUI TAHATE KUULDA
LUGU, MIS RÄÄGIB
MEHEST JA NAISEST..."

Aulis Sallinen

...sõjast, hobustest, naistest, õnnest, surmast, siis kuulake."

Nii juhatab oma esikooperi "RATSAMEES" ("Ratsumies") sisse soome helilooja Aulis Sallinen, üks nimekamaid tänapäeva heliloojaid, kes "Ratsamehe" järel on kirjutanud veel kolm ooperit: "Punane joon", "Kunin-gas läheb Prantsusmaale" ja "Kullervo".

"Ratsamees" valmis ajavahe-mikul 1969–1974 ja selle esiette-kanne oli 1975. aastal Savonlinna ooperifestivalil. "ESTONIAS" ESIETENDUB "RATSAMEES" 28. DETSEMBRIL.

Siin on ooperi lavalettojad di-rigent Hannu Bister Soomest, la-vastaja Ago-Endrik Kerge, kunstnik Georg Sander ja osali-sed: Ratsamees Antti — Mati Palm, tema naine Anna — Helvi Kaamat ja Kiina Kadaja, Novgo-rodri kaupmees — Ivo Kuusk, Kaupmeheproua — Marika Een-salu, Kohtunik — Teo Maiste, Naine — Urve Tauts, Ratsatalu-nik — Voldemar Kuslap, Matti Puikkanen — Ervin Kärvet, Ni-mismees — Tiit Tralla, Kolm Meest Kohtus — Hans Miihlberg, Arvo Laid, Rein Taidla, Kaks Naist Kohtus — Vilja Kruuse-ment, Vaike Kiik või Eda Zahha-rova. Etendus on soome keeles.

MARE PÖLDMÄE

21. detsembril esietendus "Vanemuises" Georges Bizet' ooper "Carmen". Lavastas Ülo Vilimaa, dirigent Endel Nõge-ne, lavakujundus Liina Pihlakult (külalisena). Nimiosas Vivian Kallaste, don José — Rostis-lav Gurjev (külalisena), Micaela — Ludmilla Kõrts või Ülle Tinn, Escamillo — Aare Saal või Jassi Zahharov.

HAYDNI OOPER HELSINGIS

Sibelius-Akatemia ooperistuudio etendās ajavahemikus 10.—19. detsembrini Joseph Haydni drama *giocoso* "Il Mondo della Luna" ("Kuu maailm", 1777) Arne Miku lavastuses ja Arvo Volmeri muusikali-sel juhtimisel. Eestist töötas tudengitega veel Norman Illis Reintamm (üks kontsertmeistritest), Flami-nia osas esines aga ka end praegu Helsingis täiendav Pille Lill (foto paremas nurgas toolil).

Foto: ILMU III SIL

Kelva aja ja kõhnavõitu kingikottide kiuste kõnnib Nukuteatris juba detsembrikuu keskpaigast alates ringi Jõuluvana ja peetakse jõulupidusid, koguni mitu korda päevas.

Just jõulupühadeks valmis REIN AGURIL 18. detsembril lavastus "JÕULUD PETLEMMAS". Aluseks on LEELO TUNGLA nukunäidend, milles kujutatakse Jeesuslapse sündimise lugu, ning väikesele vaatajale peaksid seeläbi selgemaks saama ka jõuluaja tegelik tähendus ja poeesia.

Muusika on kirjutanud RAIMO KANGRO ja kujunduse teinud REIN LAUKS.

Foto: VAREOLA SAALPUU

"Vaene Piero". Marcantonio — Aarne Uksküla, Luigi — Vello Janson.

14. detsembril esietendus "Vanalinnastuudios" väljapaistva itaalia hu-moristi Achille Campanile (1900–1977) komöödia "Vaene Piero". "Vaene Piero" on eltnne jant, milles üks pöörane situatsioon järgneb teisele. Autori fantaasia koomiliste olukordade loomisel tundub lõppematu.

Lavastaja on Eino Baskin, kunstnik Mainu Vannas ja muusikaline ku-jundaja Olav Ehala. Kaasa teeb kogu teatritrupp.

Mängima hakatakse Sakala keskuses.

GUNNAR KILGAS

"TALLINN-FILMI" AASTALÕPU-VILJAD

Detsembri algul esilinastus "Sõpruses" värviline mängufilm "Vana mees tahab koju". Lavas-tas Tõnis Kask "Sojuztelefilmi" tellimisel. Ülitundeline ekraani-

Kaader filmist "Vana mees tahab koju". Kaljo Kiisk peaosas.

lugu leiab tõenäoliselt pooldajaid Kesktelevisiooni laias vaatajas-konnas, kuid ka Raimond Kaug-veri loomingust austajate hulgas kodus: film on tehtud R. K. sa-manimelise romaani põhjal. Si-kud ja lambad on rangelt eraldi, head ja halvad teod püüdlukult põhjendatud. Melodraama koha-tises räguses mõjub kargelt Kal-jo Kiisa emotsionaalne, kuid napp mäng peaosas. Võime veel kord veenduda, et tema isikus on meil olemas Jean Gabini mõo-tu filminäitleja. Huvitavalt ja tar-galt on mängitud ka Raivo Trassi helilooja. Nõnda tõestab ka kõ-nealune teos, et hoolimata kõi-gist kasvuraskustest meil vähe-malt filminäitlejaid jagub.

Kaader "Rahu tänavast". Härmo Saarm okupatsioonijõudude esi-najana ja Mikk Mikiver kohaliku kokkuleplaseks.

Detsembri keskel jõudis Saka-la keskuses vaatajate ette Roman Baskini "Rahu tänav" Toomas Kalli stsenaariumi järgi. "Rahu tänavat" võiks nimetada idee-draamaks, kuigi see mõiste on tegelikult pärit rohkem teatrival-last. Enamasti üldplaanis võetud film oma absurditinglike võtete-ga ongi säilitanud teatud sugulu-se teatriga. Vähesed suured plaanid pakuvad mänguvõimalusi peamiselt kahele näitlejale — Härmo Saarmile okupeerivate jõudude juhina ja Mikk Mikiverile kohalike kollaboratsioonistide liidrina. Üllatusleiaks on eriti esimene. Vastupidiselt režissööri esilinastusel väljendatud kartus-tele ei ole filmi ideestik kindlasti vananenud: on karta, et vägival-da ja sellega leplikult kohaneda püüdjaid leidub inimkonna aja-loo lõpuni. Konkreetset tekitab filmi situatsiooni kõige rohkem assotsiatsioonid 1939. ja 1940. aas-taga Eestis.

M.B.

"Kummitused". Pova Helene Al-ving — Tiia Kriisa, Osvald — Ahti Puudersell.

Foto: KALJU PRUUL

Käesolev hooaeg näitab, et "Vanemuise" palgejooned hakkavad omandama üha rohkem sarnasust teatri direktori hr. Linnar Priimäe ilmega, kes on kujunemas teatri sädelevaimaks loomejõuks. Ise tõlgib-adapteerib, lavastab, kujundab-kostümeerib ja tagatipuks ka mängib. Ühesõnaga, mees nagu orkester.

Mängib

M. Horniceki "Aga naised, härra salanõunik?" jätkab Ülo Vilimaa autobiograafiliste isikulavastuste sarja, mille eelmisteks liikmeteks olid S. Berteaut' memuaaride põhjal loodud "Edith Piaf" ja J. Murrelli näidend "Päike ja mina". Meenutagem, et mõlemad lavastused kinkisid vaatajale taaskohtumise Velda Otsuse särava näitlejaandega.

Hr. Priimäe Goethe-roll on Otsuse osatäitmisega võrreldes probleemilisem suuresti sellegipärast, et kõikeandestavat sümpaatiat lava-Goethe vastu ei teki. Horniceki näidendisse on koondatud Goethe skandaalimaiguline materjal, näidatud hetki suurvaimu elust, mil ta osutus memmeks, araks või nõrgaks — suhetes arvukate naistega, oma vaimse antipoodi Beethoveniga. Goethe argumentidel, mida ta esitab Eckermannile (Peeter Oja), puudub puhtemotsionaalne veenmisjõud, nii mõjub lavataguseks personaaziks jääv Beethoven tunduvalt sümpaatsem. Vastuse küsimusele, on siinjuures tegu rolli või hr. Priimäe isikliku image'i vähese väljendusjõuga, jätkaksin targu lahtiseks. Viitaksin vaid sellele, et hr. Priimäe rolliesituses prevaleerib monoloogiline ülesehitus, etlemine, esinemine lava-personaazi nimel tegelaskujuga samastumata. Siis ikkagi külmalt kaalutlev, olukordi ja fakte kainelt analüüsiv tunnistaja, mitte kohtuallane, kel pind põleb jalge all. Meenutaksin siinkohal ka Artaud'it pärinevat võimalust tunnistaja rolli käsiteluseks, tunnistajat, kes annab põlevalt tuleriidat märku, et ühes temaga on ohus kogu maailm. Koos selle rolliga kaasnevate atribuutidega, mille näitlejamänguliseks vasteks on joobumus, eksalteeritus, kirglikkus, emotsionaalne väljendusjõud.

MEES NAGU ORKESTER

Midagi niisugust, mis iga tolli väljendus näiteks pr. Otsuse esitatud rollipiltides.

Niisiis meenutab hr. Priimägi Goethe-rollis suursuguses rahu viibivat küllalist Elüüsiumi väljadel, kellel eluaread iseendaga ammu tehtud. Letargilisest unest suudavad teda vaid hetkeks välja raputada Eckermanni kiuslikud osundused naisolevustele (kõiki kuut esitab šarmantselt Raine Loo), kelle suhtes tal justkui oluks kohustus, mille ees ta aga põnnama löi; samuti meenutus äikese (loe: Beethoveni) ees läbielatud hirmust, kellele ilmselt filistritahud Goethe loomuses kõige enam pinnuks silmas olid. Või on seegi vaid pahatahtlik ajalooline pärimus?

Siiski ei suuda Hornicek ega lavastus tükis Priimäega Goethe vaimuaristokraatsi puhtaduliusust või vähemasti mehelikkust kahtluse alla seades vanahärrat pühakujude pannoitumist kummutada, sest päikese plekkegi võib hea tahtmise korral interpreteerida kui nõrkust, aga kuidas me saaksime hakkama ilma päikeseta? Tõised kahtlused tekkisid lavastuse lõpu suhtes (taeva-)aknast maist ärplemist ükskõiksest jälgiva Goethega, mida saavad Beethoveni Üheksanda finaalkordid ja lavalaest langev laternatega kaunistatud puurakas. Kogu etendust läbinud maldatud, vaoshoitud rolliesituse ja paatosliku finaali vahel on räige vastuolu, mis vahest ongi lasknud A. Lõhmusel 8. okt. "Postimehes" küsida, kas polnud viimaks tegu Goetheparoodiaga.

Tõlgib-adapteerib, kujundab-kostümeerib jne. ...

Kuuldavasti lavastas Kuno Otsus Oscar Wilde'i komöödia "Ideaalne abikaasa" hr. Priimäe vahetul osavõtul. Küllap on siis surematu immoralisti näidendi moraliseeriva

"Aga naised, härra salanõunik?"
Goethe —
Linnar Priimägi.

lavastuse väljatulemiseks pingutanud võrdsest mõlemad mehed. Ja peab ütleva, et vähemasti hr. Priimäe kujundatud lavapildis on saanud tegelikkuseks esteetiline kujutelm salongist. Sädelevad daamide tualetid, härrade hästi istuvad frakid, väärakalt kannavad oma saterkuubi igivanad kammerteenrid. Söör Chilterni vastuvõturuumi valge trepistik — lavaruumi keskne kujunduselement — meenutab sellega kontrasteeruvat musta astmetikku klassikalisest "Salomé"-lavastusest Tairovi teatris. Silme ees rabeledad ja kahvatud daamikostiimid "Leedist", tuleb võtta müts maha "Vanemuise" õmblustöökoja ees, kus vaesel ajal on vähemasti teatrijuhi suurejoonelisest kujundsideede teostamiseks vahendeid leidnud.

Varasem kriitika on vanemuistlaste lavastuse müüdisaegse kolajärgu sidunud Eestigi ühiskonnas parasjagu aktuaalse poliitilise reputatsiooni rehabiliteerimise teemaga. Ühesõnaga, Damaskuse-teeniknaga, kus Saulusest sai Paulus, punasest titeroosa või koguni ehedalt sini-must-valge. Sümpomaatilise, et nooruspattude ülestunnistamise ja siira patukahetsuse rasketel hetkedel toetab valesse paati eksinud poliitikut armastav abikaasa (söör

Foto: TOOMAS SULA

Chiltern — Andres Dvinjaninov või Hannes Kaljujärve, leedi Chiltern — Helje Soosalu), kompromiteeriva info avalikustulemist aitab vältida aga truu ja õilis majasõber (lord Goring — Rain Simmul). Kui palju pisaraid ja hingelisi kirgastumisi Eestimaa "aadlipesades", mida rahvas meie poliitike kindlameelset tegevust jälgides peaks tingimata meeles pidama! Ja ettevaatust punapäiste naistega (Mrs. Cheveley — Anne Veesaar või Kärt Tomingas) suhtlemisel, igaihes neist võib peituda mürmadu või vähemasti potentsiaalset šantažist!

H. Soosalu ja A. Dvinjaninovi tundelis-rõhuline, ülepaistunud ja avalikult romantiline mängulaad toob mõttele, et "Ideaalne abikaasa" varjab Suurt Saladust, sisaldades kodeeritud sõnumit, mida seni keegi lugeda pole suutnud. Kui nii, siis on tegu püüdega keerata Wilde'i interpretatsioonis uus lehekülg, näidata, et Wilde'i immoralistimask on vaid osav teesklus, mille taha on varjunud õilis kaunistaja, kellel on kindel kõlbeline ilmavaade. Usun täiesti, et meie vaataja, olles harjunud elama õhustikus, kus põhimõtteid vahetati nagu vanu püksipaire, on võimeline minema teatri pakutud liimile: ühes leedi Chilterniga on ta valmis uskuma happy end'i, söör Roberti ime-

list muundumist.

Kuid vähemasti lord Goringi jätab selline lõpp kaunimõttelisse olukorda. Mida hakata peale tema, teadupärast autori alter ego moraalsuse ilmsikstulekuga, kelle vaikel mahitusel söör Roberti tugevasti määratud poliitikukarjäär võib tõusvas joones jätkuda? Kas kirjutada juurde V vaatus, milles teostuks lord Goringi kõlbeline uuestisind? Lavastuse lahknemine Wilde'ist, tema elukreedost on ilme ning selle tulemuseks on paradoks, et tõsimeelsetena kavandatud ja sellisena mängitud suhted söör ja leedi Chilterni vahel mõjuvad naeruväärsest, muu tegelaskond, eriti aga kolmnurk lord Caversham — Lembit Eelmäe, tema poeg lord Goring ja tolle tulevane abikaasa miss Mabel — Merle Jääger on tõeliselt naljakas, nagu heale komöödiale kohane.

Lõppsõna asemel

Hr. Priimäe teatritöö aktiivsus, n.-ö. härjal sarvist haaramine on esialgu veel väheke harjumatu ja võõrastav, kuid siinmaal käibimud traditsiooniga, puudutagu see siis teatri organisatsioonilist või otseselt kunstilist juhtimist, ma erilist lahkuminekut ei märka. Ses mõttes, et liidriks saanu autoriteet on vähemasti oma teatrikollektiivi silmis absoluutne, olgugi et enamasti on seda oluliselt tsementeerinud varasem edukas näitlejapraksis, ühine korporatsioonivaim. Psühholoogiliselt on ilmselt talutavam, kui sind ohjab endine semu, mitte aga kõrvalt tulnud tasku-Napoleon.

Siiski on vist "Vanemuise" edasist arenguperspektiivi silmas pidades õige jälgida just hr. Priimäe töid ja tegemisi, sest kahtlustan nende taga suurejoonelise või vähemalt põhjaliku teatrikontseptsiooni olemasolu. Siinkirjutaja mure on, kuidas haakub see kontseptsioon tulevikuks Jaan Toominga ja mõne muu lemmiknäitleja — näit. Benderi, Kaljujärve, Anderi, Haravee jt. — teatritööga, sest mingit konfliktiohtu siit aiman. Kui pidada siinmimetatuid "Vanemuise" draamatrupi sisulisiks liidreiks ja näha hr. Priimäe tegevuse ümber seni veel eeskätt välist furoori.

TÕNU KARRO

MÄRGUKIRI EVALD HERMAKÜLALE KRIITIKAST

Olen austanud Evald Hermaküla nii näitlejana kui ka lavastajana ning saanud tema loomingust meeldivaid elamusi. Seda rohkem häiris mind tema kas valelik või ülb väide "Sirbis" 6. detsembril 1991, et ta ei loe teatrikriitikat. Säärane avaldus ei ole originaalne ega ka söakas, sest olen selletaoliselt ütlusi kuulnud varemgi nii Tartu kui ka Tallinna näitlejate suust. Arvatavasti valmistab säärane valelik ütlus näitlejatele lohutust, kui neile mõni arvustus pole meele järele olnud. Hiljem on nii memuaaridest kui ka muudest allikatest selgunud, et näitlejadki on tähelepanelikult retsensioone lugenud (tsiteerinud küll ainult kiitvaid löike).

Kuid lavastaja, eriti peanäitejuht (aga seda E. Hermaküla Eesti Draamateatris ju oli) ei tohiks nii ütelda, vastukajad teatritegevuses on vaja liikud, arvustuste lugemine kuulub lihtsalt teatrijuhi ametikohustuste hulka. Kui peaks olema tõsi (mida ma küll ei usu), et Hermaküla pole ka peanäitejuhi ametis arvustusi lugenud, siis on ta lihtsalt ühe osa tööd tegemata jätnud.

Võiks silmas pidada sedagi, et suurem osa teatrikriitikat, mis il-

mub suure tiraaziga ajalehtedes, on adresseeritud peamiselt teatripublikule. Kui esmakohal oleks adressaadina teater, siis piisaks mõnes eksemplaris paljundatud billettähist või väikese trükiarvuga ajakirjast. Teatrikülastajal on õigus enne etendusele minekut saada teavet selle kohta, milliseid probleeme näidend arutab, millist keskkonda ja ajajärku kujutab, kas kuulub klassikasse või tänapäeva, on ta kammerlik või paljude näitlejatega, lõbus või nukker, kas mängivad tuntud näitlejad või noored jne. Retsensioon on võimeline säärastele küsimustele vastama, peale selle on arvustaja kohus ka lavastust, selle kujundust ja näitlejate tööd hinnata. Jah, sedagi tahab vaataja enamasti juba enne teatrisse minekut teada, kas võib loota meistritööd või penlikaudset või koguni viitukiskuvat etendust.

Nii lavastajad kui ka näitlejad on ju vahel nurisenud, et eesti teatrikriitika enamik on eesti filoloogid ega tunne täpsemalt teatritöö tehni-

list poolt. Teatrikriitikuid on siiski väga mitmesuguse hariduse ja ettevalmistusega ning sinne praktika ei kinnita, et kõige paremad ja mõjukamad teatrikriitikud oleksid tulnud teatriinstituutidest. (Näiteks oli üks autoriteetsemaid teatri- ja filmikriitikuid Valdeko Tobro üldse ilma kõrghariduseta.)

Kriitik ei saa väljendada teatri-saali arvamust, nagu soovib E. Hermaküla. Teatrisaali arvamus on harva üksmeelne. Ainult ükskord ammu ühel Draamateatri "Vargamäe" etendusel kohtasin üksmeelselt süngelt vaikivat publikut — hiljem selgus, et saal oli välja müüdnud riigiteenijateametiihingule...

Kui E. Hermaküla ei loe teatriarvustusi, ei jää need sellepärast kirjutamata: küll teised loevad, ka teatrites loevad.

Vahel oleks teatrijuhtidel väga kasulik teada kriitika arvamust. Näiteks praegu saab Noorsooteater oksa, millel ise istub. Teater teab väga hästi, et publik ei armasta Sal-

me tänata saali. Aga lavastaja ja kaasautor Kaarel Kilvet on sattunud oma lavastuslikest nippidest ("Nii kaua, kui sa ei tule...") nii suure vaimustusse, et serveerib neid ligi kolm tundi. Nii saab kaugema linnaosa teatrikülastaja koju alles enne südaööd. Seda süüetut tingeltanglit võiks vabalt tunni jagu lühendada ja publiku õigel ajal koju lasta. Aga nähtavasti ei seisa Noorsooteatri kunstnikkogu oma ülesannete kõrgusel ning keegi ei ütle K. Kilvetile, et kärpigu oma tramburaid. Pealegi kerkib selles lavastuses ühe parima eesti kirjaniku Gailiti labastamise oht (peale muu maetakse teda lavastuse algul, lõpul aga puuakse veel üles!).

Ma ei tea, mis paelus Eino Baskini Neil Simoni tragikomöödias "Jumala soosik"; ei tea ka seda, miks kirjandusala juhataja Gunnar Kilgas või keegi teine teatrikollektiivist ei osutanud sellele, et säärane religioonikäsitus on Põhjamaades vöö-

ras ning võiks ligitõmbav olla alles Lähis-Idas. Jällegi on vaja kriitiku kõrvaltvaataja, teatrist sõltumatut arvamust; tegijad ise ei suuda alati küllalt objektiivselt oma tööd hinnata.

Vahel on vaja teatri tähelepanu juhtida ka asjaoludele, kas valitud näidend või selle ideeline tõlgitus sobib antud aega. Nii pidin "Sirbis" 13. XI 1991 osutama, et praegu ei ole kohane aeg kutsuda noori lahku-ma Vargamäelt — sellest kunstiva-henditega üldistatud eesti talust, nagu tegi R. Trass Rakvere Teatri näitlejatega lavastuses "Jumalaga, Vargamäe", pealegi Tammsaare talu rehealuses.

Niisiis on teatrikriitikal palju ülesandeid, tegemist ei ole mitte kriitika ülearususega, vaid vastupidi — vähesuse ja liinklikkusega. Loodan, et Eesti Draamateatri kirjandusala juhataja paneb igal reedel ajalehe "Sirp" ka Evald Hermaküla lauale: võib-olla ei tihka ta alati lehte läbi lugemata paberikorvi heita, vaid heidab pilgu ka selle arvustuste-le.

OSKAR KRUUS

TELEKOMMENTAAR

Eesti TV on paljudele lausa ebanormaalselt tähtis asi, isegi kui seda põhimõtteliselt ei vaadata. Millise hardusega oodatakse aastavahetusesaateid! Kõik on unustanud mulluse pettumuse.

Televisionitegijad ise näivad liig sageli unustavat hästi disainitud pakendi tähtsuse. Lavastamise ja žanrikindluse, ütlemegi nii. Kui Mikk Mutt loosis "Meestejuttude" sarja välja vedada enda ja oma vestluskaaslaste intelligentsi ja imidži varal ja minu meelest läks pisut alt, siis juhukülalise puhul on see lõpeks vabandata. Kui elukutseline tegija Harri Kingo, mees, kellel on n sisu, raiskab poolteist tundi päevahommikust eetriaega lootuses, et hea idee realiseerib end ise, siis eksib ta professionaalsuse vastu. Ennevanasti ei peetud parteikoosolekutki, ilma et sõnavõtjatega poleks enne kokku lepitud. Mida too pihitoolitund pidi tõestama? Kui üldse, siis seda, et iseenesest ei sünni midagi peale imede.

Räägitagu pealegi info objektiivsusest vahendamisest, tegelikult pole olemas sündmust kui niisugust. "Lugu" sünnib ikkagi jutustades. Uudis on kaup, mida tuleb hoollega valmistada, pakendada ja serveerida. Me ei keera õhtuti televiisorit lahti mitte selleks, et saada "igakülgselt ja ausat teavet" ning jälgida "eri seisukohtade tasakaalustatud vahendamist". Me küsime hoopis: "Mis täna telekas huvitavat on? Esinege meile!"

Sellepärast minagi vaatan Urmas Otti. Kirun koos teistega ja vaatan ikka. Sest tema esineb, tundes sellest professionaalset mõnu. "Mida sa ometi esineb" kogu aeg! Tõmba mõne koha peal tagasi, mõtlen vahel ärritatult, kuid telekat kinni ei keera. Sest Ott ei ole igav. Temasse saab suhtuda.

Lahesõja ajal nuriseti selle üle, kuidas Ameerika televisioon sõjajärgset pakendas ja serveeris — nagu mis tahes teleseriaali. Ma ei mõista, mida muud siis öieti oodati. Sealne TV pole ometi Tartu konservitehas, kellele on ükskõik, kui näotu on purgi silt: niikuinii süüakse sisu ära, kui süüa sünnib. Minu meelest ei oodanud publik alateadlikult mitte objektiivsemat infot, vaid teistsuguseid žanrivõtteid. Sündmused peavad vastama meie ettekujutusele neist. Kui juba sõda, siis näidatagu meile sõda, mis on sõda!

Ei usu, et TV sügavamas olemuses teatrit või filmist erineks. Niipea kui elu võetakse kaadrisse, on lavastamine vältimatu. Seda arvestades ei tarvitseks mõnedki poliitika-, kultuuri- ja haridussaadet olla nõnda uimased, ainult informeerivad. Tavalises kahekõnes on ju peale igava aupakliku jutupuhumise sadu muidki võimalusi — rünnak, kaitse, provokatsioon, sümpaatiavaldus, kulminatsioon, umbusk jne. Hetkest, mil kaamera sisse lülitub, saab sündmusest etendus, kohalviibijast esinejad, artistid. Igas operaatoris ärkab lavastaja ja tavaline pressikonverents muutub subjektiivseks filmiks: ministri prillid, ajakirjaniku haigutus, suur plaan vaheldub üldplaaniga...

Kunagi arvasin, et Eesti TV häda on lihtsalt selles, et targemad ja võimekamad, kes oskaksid ja võiksid paremini teha, juhtumisi ei tööta televisioonis, vaid kuskil mujal. Mida vaasemaks muutume, seda selgemaks saab, kui tähtis on tegelikult raha, eriti TV-s.

Nagu kõik teame, ei seisne tõeline õnn muidugi rahas. Aga kui seda on palju, siis võib saavutada niisuguse õnne imitatsiooni, et isegi asjatundjatel on seda raske eristada tõelisest.

Eks seesama käi televisiooni kohta.

RAUL KILGAS

RAUNI MOLLBERG: "LÕPUKS TULEB SÕJAVÄGI..."

Möödunud nädalal said Tallinnas näha Rauni Mollbergi viimast filmi "Sõbrad, seltsimehed" paljude eesti näitlejate osavõtul. Meilgi tsiteeritud soome kriitika on teosesse suhtunud norivalt, kuid film osutus üllatavalt tugevaks. Nii nagu kasutame mõisteid "ürgnaiselik", "ürgmehelik", võiks Mollbergi filmi(de) kohta öelda "ürgfilmilik". Ja see ei puuduta kaugeltki ainult vormi. Jõulise ja täpse vormiga töös on jõuliselt ja täpselt paigas ka tunde- ja mõtterõhud. Kahtlemata on seal oma parima filmirolli teinud Mikk Mikiver — nikikaevanduste omanikuna, kes vähimagi eetilise kõhkluseta müüb kõigile Lapimaal tundra südant maaki.

Tallinnas viibis ka filmi lavastaja RAUNI MOLLBERG (62), kes pärast "Sõprade, seltsimeeste" linastumist Kinomajas pressikonverentsi andis.

Rauni Mollberg rõhutas, et "Sõbrad, seltsimehed" on film identiteedi kriisist. Peategelane Jurmala on mees mujalt, inimene ilma rahvusliku identiteedita, kes midagi ei pea oma maast, kellele ainsaks väärtuseks on raha. Lõpuks ei jää ta Lapimaale, vaid sõidab ära — võib-olla kuhugi eksotilisemale saarele.

Mikk Mikiver lisas: "Selliseid mehi oli ka meil — müüsid Eestimaad maha ja läksid minema, kes kuhu."

Mollberg väitis, et Soomes on märgata identiteedi kriisi üldse. Väljendub see kas või tänavapildis, kust on kadumas traditsioonilises stiilis kohvikud, asemele on tulnud kõikvõimalikud võõramaiste nimedega baarid ja söögipaigad. Samasuguse ohu eest turumajanduse oludes hoiatas ta ka meid, sest eriti just väike rahvas kaotab kergesti oma identiteedi. Siiski loodab ta meid aimavat ja mõistvat, milliseid ohte täispurjedes minek turumajandusse peale kasu toob.

1970. aastate teisel poolel äratasid oma filmidega laiemat rahvusvahelist tähelepanu kolm Austraalia režissööri, kes kõik on nüüdseks parematele jahimaadele siirdunud: Fred Schepisi, Bruce Beresford ja Peter Weir. 24. detsembril esitab STV 3 esimesena nimetatut võõrsil valminud ulmfilmi "Jäätunud mees" ("Ice man"; Kanada, 1984). See on liigutav ja põnev lugu teadlastest, kellele õnnestub ellu äratada igikeltsast leitud jääinimene. Arvati, et too oli sinna külmunud ligi 40 000 aastat enne Kristuse sündi. Muinasaegse mehena ("Charlie") näeme Hiinas sündinud näitlejat Wu Kuo-liangi, kes kandis tollal juba uut, läänepärasemat nime John Lone. Kolm aastat hiljem kehastas ta peaosa Bernardo Bertolucci suurteoses "Viimane keiser".

Kanada prantsuskeelse filmikunsti 50-aastane tõrvikukandja Denys Arcand, kes lavastas 1986.a. stiilse keskustelufilmi

Rauni Mollberg
16. detsembril
Tallinna Kinomajas
pressikonverentsil.

Foto: ARNO SAAR

"Sõbrad, seltsimehed" on ka ekraaniteos inimeste arutust, ebakõlbelisest tegevusest, mille finaalsiks on see, et tuleb sõjavägi. Nii on "Hamletis", nii on Mika Waltari "Sinuhest", nii on "Tundmatus sõduris": lõpuks tuleb sõjavägi. See on inimkonna jaoks kõige saatuslikum. Mollberg viibis hiljuti Sankt Peterburgis ning ütles end lootvat, et Venemaal ei lõpe asi sõjaväe tulekuga.

Mollbergi järgmiseks filmiks on, nagu ta ise rääkis, südamlilik komöödia naise osast ühiskonnas. Soomes olevat nimelt varsti võim naiste käes — isegi kaitseminister on naine. Uue filmi peategelaseks on karismaatiline naine, kelle käes kõik õnnestub. Ka see film lõpeb armee tulekuga.

Kas te ikka veel, nagu möödunud aastal Tallinnas rääkisite, tahate teha filmi "Sinuhest"? Mollberg: "Inimesel peab olema oma unelm. Minule on selleks unelmaks film "Sinuhest"! "Sinuhe"-raamatut peab ta äärmiselt aktuaalseks teoseks.

Meelelahutusfilmidest arvas Mollberg, et maailma mahub

igasuguseid filme; nn. action-filme oodatakse, neisse investeeritakse. Kuid nende kõrval peavad tingimata olema ka teistsugused. Ameerikas tehakse peale action-filmide ka väga häid tõsiseid ekraaniteoseid. Mollbergi lemmikfilmiks on Miloš Formani "Pöleb, pöleb...", Formani parim töö.

Rahutuks teeb teda aga see, et Ameerika filmide masstoodang on orienteeritud umbes kümneaastase mõtlemismallile. Maailmas, kus raha on kõige mõõdupuu, jagub seda just lamedatele töödele.

Filmitöös peab Mollberg äärmiselt oluliseks näitlejat. "Ilma režissööriga võib film sündida, ilma näitlejaga ei sünni midagi."

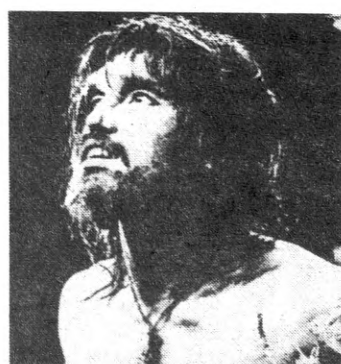
M. Mikiver: Mollberg on äärmiselt täpne ja terava silmaga režissöör. Ta fikseerib kohe vea ja palub uuesti teha. Kas kasutate filmis improvisatsiooni? R. M.: "Ei, see on liiga kallis, selleks pole aega." Kas teete näitlejatega proove? R. M.: "Ei. Kõik sünnib ühel konkreetsel päeval, ühel konkreetsel ajahetkel, ning on oluline, et see ainukordne hetk jäädvustataks filmilindile." Kas Soomes

vaadati viltu sellele, et filmis esineb nii palju eesti näitlejaid? "Ei, see ei ole probleemiks." Soomes on sisse seatud iga-aastane preemia parimale omamaises filmis kaasa teinud välisnäitlejale. Filminäitleja päevatasuks on 1500-1800 marka ning eesti näitlejale maksti niisama palju kui soomlastele. Kogu film läks maksma 14 miljonit marka, s. o. umbes sama palju kui "Talvesõda", kuid marga väärtus on vahepeal langenud. Kuidas kriitika filmi vastu võttis? Soomes on tõonandev leht "Helsingin Sanomat". Selle arvustaja juhtus filmisse kriitiliselt suhtuma, teised joonud tema järgi. Mollberg: "Mina teen filmi lehmapersest, aga arvustaja hakkab kirjutama heinakuhjast." Soomes kogus film ca 40 000 vaatajat, Rootsis sai "Sõbrad, seltsimehed" aga väga hea vastuvõtu osaliseks. Rootsi müüs Mollberg ka selle levitamiseõiguse maailmas. Film on müüdnud samuti Soome televisioonile, vähemalt seal saab siis põhjaeestlanegi seda näha. Kuid Mollberg oleks nõus andma filmi Eestile ka ilma rahata.

Märkmeid tegi MARIS BALBAT

NÄDALA FILM

seksist ja lääneliku kultuuri hetkeseisust "Ameerika impeeriumi allakäik", töö mõni aasta hiljem ekraanile teravmeelse satiiri "Jeesus Montrealis" ("Jésus de Montréal"; 1989, Kanada/Prantsusmaa). Oma uusimas töös kritiseerib katoliiklasest režissöör kirikutegelaste silmakirjalikkust ja üha kommertslikumaks muutuvat nüüdiskultuuri. Filmi tegevus hargneb Montreali kohal kõrguva mäe (Mont Réali) jalamil, katoliiku kirikule kuulavas pargis. Viimased 40 aastat on seal esitatud ortodoksset näitemängu Jeesuse kannatustest. Nii Arcand kui ka etenduse seekordne lavastaja Daniel (Kristusega sarnane näitleja Lothaire Bluteau) püüavad pääseda kiriku igivanadest maneeridest ning luua midagi nüüdisaegsemat. Daniel on noor, eksperimenteerimisaldis ja hulljulge. Kriitikud

John Lee filmis "Jäätunud mees". ja vaatajad võtsid tema sardoonilisevõitu etenduse hästi vastu. Näitlejad ja kinopublik tundusid olevat nagu mingil äraseletamata moel üheks saanud, nagu osaleksid kõik nähtavas fiktsioonis. Üksnes kirikuisad võtsid filmi suure solvanguna. 1989.a. Cannes'is žürii auhinnaga pärjatud linasteost näitab 25. detsembril STV 2.

Samal päeval on Eesti Televisiooni ekraanil soomlaste tehtud videofilm "Kirjanik Jaan Kross". Näeme-kuuleme Jaan Krossi vestlemas Eesti ajaloost ja kultuuripoliitikast ning oma loominguseikadest. Kaamera jälgib kirjanikku tema suvekodus Kasaris, samuti rahvusvahelises kirjanike seltskonnas. Tutvustatakse ka Eesti loodus-, mõisa- ja linnavaateid, taustaks stsenaarist Juhani Salokandle tekst. Režissöör on Pekka Korvenoja, filmi tootja Soome Kirjanduse Arenduskeskus.

28. detsembril näitab ETV Hardi Volmeri debüütmängufilmi "Igäihele oma" (1990). 40-minutine absurdivõtete film jälgib "väikese inimese" hirme, komplekse, elujuhtumeid. Mingil määral meenutab film oma laadilt Jaan Toominga—Virve Aruoja pikka aega riulil lebanud "Lõppematut päeva", teostuselt küll lahjemas kontsentraadis. Peaosas Andrus Vaarik, stsenaarist Peep Pedmanson.

Kas sa ei jutustaks oma lapsepõlvest?

Marlene Dietrich: See oli õnne-lik. Minu meelest oli väga tore käia koolis ja tegelda oma har-rastustega. Käisin klaveri-, viiuli- ja tantsutundides. Võtsin ka lii-kumistunde ühelt tuntud berliin-lasest pedagoogilt, ta õpetas mind kõndima ja elegantset lii-kuma. Ja muidugi tuli teha kõik kodused kooliülesanded. Päevad olid väga täidetud. Armastasin klaverimängu, aga viiulit lausa jumaldas. Kodu otsustati, et hakkaksin pärast kooli lõpetamist mõlemat tõeliselt õppima. Mind saadeti Weimari, kus oli väga tuntud muusikakool. Seal valitses kõva distsipliin — kui ooperis ei olnud etendust, pidin kohe pärast kella 18 kodus ole-ma. Tundsin end väga üksildase-na ning viiuliõpetajale meelt-mööda olla oli väga raske. Klaveriõpetaja oli tark mees, aga veidi tõre seetõttu, et õpilane tahtis saada viiuldajaks. Mõni aeg hiljem murdsin uisutamisel randme. See sündmus purustas mu unistused viiuldajakarjäärist, samuti mu ema südame — teab kui mitmendat korda.

Millised olid näitlejakarjääri algusaastad?

Üks mu sõpradest käis Max Reinhardti teatrikoolis, kus õpe-tajateks oli palju kuulsaid näitle-jaid. Tänu varasematele muusi-kaõpingutele pääsesin sinna raskusteta. Mu keelteoskusest ja ka gümnaasiumis õpitud ladina keelest oli suur abi kõnetehnika tundides. Õpingud kestsid aasta ja seejärel praktiseerisime Rein-hardti teatrites: õppisime tunda lava- ja kulissidetagust at-mosfääri, õppisime ja esitasime repliike. Mõnikord anti meile väikesi rolle, kuid enamaltjaolt konutasime oma nurgas ja imet-lesime tähti. Meile korraldati ka katsetendusi. Mul oli õnne ja ma sain osa muusikalises ko-möödias "Midagi on õhus", kus laulsin duetti peaosalise Margo Lionega.

Sinu esimese helifilmi vända-mine algas 1920. aastate viimas-tel kuudel. Kas tuli sellega seos muuta esinemislaadi? Kas siirdumine tummfilmist helifil-mi läks sujuvalt?

Mu esimene helifilm oli UFA stuudio "Sinine ingel", mis val-mis Berliinis. Režissööriks oli kutsutud Joseph von Sternberg, kel oli helifilmialaseid kogemusi. Tema õpetas mulle ja teistele kõi-ke. Stseenid filmiti nelja kaame-raga eri rakurssidest, hää jääd-vustati eraldi. Mul ei olnud kohanemiskursusi. Mu muusikaal-sus aitas mul tabada ka rolli rah-vapärase kõnepruuki.

Kes oli tähelepanuväärseim nendest lavastajatest, kellega töötasid enne von Sternbergi?

Varem ei olnud töötanud ühegi tähelepanuväärse lavasta-jaga.

"Sinises inglis" heidad alus-riided Emil Janningsile näkku. Kas sa tajusid seda stseeni fil-mides, et selle ainulaadse liigutusega sünnib erootiline süm-bol, mis elab veel pool sajandit hiljem?

Muidugi mitte. Ma vaid tegin seda, mida kästi.

Keda kuulsustest kohtasid Hollywoodis esimesena?

Mitte kedagi. Von Sternberg oli korranud minu jaoks seal

VASTAB MARLENE DIETRICH

Marlene Dietrich teab, mida ta tahab, ja veel enam, mida ta ei taha: legendaarne filmitäht ei lase end naljalt enam intervjuuerida. Erand selles reeglis on olnud prantsuse kirjanik ja toimetaja Alan Bosquet, Dietrichi vana sõber. Aastate jooksul on nad vestelnud kõigest. Sajast talle esitatud küsimusest valis täht need, millele soovis vastata. Tema vastused avaldas ajaleht "Le Figaro".

korteri, ja kui sisse astusin, ootas laual stsenaarium. Filmi pealkiri oli "Maroko". Töö algas kohe. Roll sobis mulle suurepäraselt. Oli meeldiv, et võisin helistada Berliini kas või kümme korda päevas, ükskõik, kus tööd tehti.

Oma mälestustes oled jutustanud von Sternbergi mõjust oma karjäärile ja mõttemaailmale. Kuidas iseloomustaksid teda inimesena: oli ta kannatlik või türan, kas ta töötas läbi-mõeldult või intuiitiivselt?

Temas oli kõike, mida ühes inimeses näha võiks soovida. Mulle oli ta eelkõige isa, keda mul kunagi pole olnud. Austan maadki ta jalgade all. Austan piiritult tema intelligenti ja teiste inimeste nõrkuste ja hädade mõistmist. Meie koostöö sobis suurepäraselt, sest maast mada-

Gable või Robert Taylor?

Neist kolmest vaid John Barrymore'il oli intelligentsust ja annet. Gable ja Taylor pääsesid filmi vaid tänu välistele eeldus-tele.

Mis on sulle filmimise järel tähtsam: kas publikumenu või kriitike pealispinnast sügavama ulatuvad hinnangud ja kiitused?

Kahtlematult publikumenu. Mu meelest oleks kole, kui film oleks suurtele härradele pettu-mus. Kui mu pangaarvele voolas raha, siis oli töö minu meelest hästi tehtud.

Mida arvad Cary Cooperist? Nimetasid teda korra Härra Napisonaliseks, kuna talle tegi raskusi mitme sõna lausumine ühtejärge.

Ta ei olnud intelligentne ega

vaim vastasnäitleja?

Mul on olnud õnne. Ray Mil-landist kehvimat partnerit pole mul olnud.

Kuidas tegid tööd? Kas süve-nesid enne filmimise algust hoolikalt käsikirja? Kas leppi-sid režissööridega enne kokku pühijoones, mille aluselt saaks improviseerida?

Alati ootas juhtnööre, alles siis julgesin suu lahti teha. Kui-das Billy Wilderi või Ernst Lu-bitschiga võinukski lobiseda? Alati olen olnud huvitatud ope-raatoritööst ja võttekatkestused on olnud mulle meeltemööda. Iga päev õppisin operaatorite koge-mustest.

Mida tegid filmitöö va-heaegadel?

Elasin tavalist elu: hoolitsesin kodu eest, olin ema oma lapsel,

Gabin mehe, kellesse sa vae-valt küll armusid. Ta näis proletaarlasena ja käitus filmi-maailma eksinud proletaarlasena, kuigi oli pärit peenest perekonnast. Mis sa selle kohta ütled?

Näitleja ei ole sugugi samasu-gune nagu ta rollikujud. Ei ol-nud ka Jean Gabin.

Kas kohtusid kunagi Orson Wellesiga?

Kõik teadsid, et selles mehes peitub geenius. Ta valis mind oma sõbraks ja see sõprus rikas-tas aastaid mu elu. Lõpuks andis ta mulle rolli filmis "Kurja puu-dutus". Pärast tema surma on ta tähtsus üha suurenenud. Leina-me teda vaikselt.

Sõja järel tõusis menu tippu uusi režissööre, uusi näitlejaid ja näitlejannasid. Mis sa arvad Vivien Leigh'st, noorest Marlon Brandost või Henry Fondast?

Mu meelest on nad samasu-gused nagu teisedki. Nad pole sugugi ainsad, kellest tulid tä-hed esimese filmi järel. Minagi tõusin esile oma esimese Ühend-riikides tehtud filmiga "Maro-ko".

Mida arvad oma legendist praegushetkel?

Olen aina vihanud kogu le-gendi.

Oled elanud Londonis ja New Yorgis. Kuid oled valinud alaliseks elukohaks Pariisi?

Mu kiindumus Prantsus-maasse pärineb nooruspäevilt. New Yorgis ja Londonis olen elanud vaid siis, kui töö seda nõuab. Vabal ajal olen alati tul-nud Prantsusmaale.

Ernest Hemingway soovis, et loeksid ta käsikirju. Miks ta pi-das sinu nõuannetest? Kas see-pärast, et olid ta sõber, et oled täpse vaistuga naine, või seepä-rast, et oskad eristada head ja halba?

Vastamiseks laenan tema enda sõnu: "Dietrich määras en-dale viisakuse ja käitumisreeg-lid, aga need ei jäänud oma ran-guselt alla algupärasele kümnele käsule."

Sinu praegune lemmiknäit-leja?

See mees on jumalik näitleja, ka produtsent ja operaator jne. Ta on ametioskuse kehastus. Ta on erand reeglitest. Ta on hiil-gav. Ta on tore. Ta on intelli-gentne. Ta on kannatlik ja sõbra-lik. Ta määrab endale reeglid. Ta elab sellist elu, nagu tahab. Ta ei muretske reklaami pärast. Ta var-jab oma eraelu. Temal on kõik omadused, mida mehes imetlen. Minu iidoliks on Robert Red-ford.

Mida arvad praegusaja lau-ludest?

Minu kõrvus on need kõik ühesugused sõltumata sellest, kas nad on Prantsuse, Ameerika, Inglise, Kanada või ükskõik mil-lise maa omad. Igal karjuval lauljal on võib-olla oma stiil, kuid rütm on ikka sama. Kui lauludes mingi meloodia leidub-ki, siis tundub, et selles ei ole lootust, väljapääsu ega lõppu.

Me ei ole üldse rääkinud kurbadest ega intiimsetest asja-dest. Kas tahaksid midagi ju-tustada oma mehest, tütre-st, lapselastest?

Ei. See oleks hea tooni ja minu käitumisreeglite vastu.

Vahendanud "Helsingin Sanomate" lisast nr. 11, 1991,

ENDEL LINK

Marlene Dietrich ja Jean Gabin.

Ernest Hemingway ja Marlene Dietrichi sidus kauaaegne sõprus.

last on mind kasvatatud juhendi-dest kinnipidamise vaimus. Olin tema pealaest varvasteni ja ta teadis seda.

Kas olete kunagi režissööri-dega valjuhäälselt tülitse-nud?

Sellele olen õigupoolest juba vastanud. Olen selleks liiga hästi kasvatatud, et valjuhäälselt riie-da. Kõik režissöörid, välja arva-tud Fritz Lang, kellega olen töö-tanud, on olnud mu sõbrad: Frank Borzage, René Clair, Billy Wilder.

Mida arvad Chaplinist?

Chapliniga ei ole ma kunagi koos töötanud. Kuid tundsin teda küll. Tavalises elus polnud ta sugugi meeldiv. Ta armastas ja imetles iseenast ja oma menu. Ta ei erutanud mind mit-te mingis mõttes.

Keda tolle aja tähtedest pead tõelisteks näitlejatarideks, mitte voolimisvahaks?

Joan Crawford, Carole Lom-bard, Jean Harlow, Bette Davis. Kui jätkaksin loetelu, hakkaksin lehitsema leksikoni.

Kes 1930. aastate näitlejatest on jätnud sinule kõige suurema mulje: John Barrymore, Clark

arenenud, kuid tore välimus korvas aju vajakajäämisi — nii nagu teistegi näitlejate puhul, kes on tänu välisele koorele saa-nud filmitähtedeks. Filminäitle-jail pole vaja õppida repliikegi. Eriti vanasti piisas, kui suudeti häälega lugeda. Nad ei olnud andekad töös, aga edevad küll.

Mis perioodil sa tajusid enda muutumist sümboliks ja mida sa õigupoolest sümboli-seerisid?

Sellist mõtet ei vilksatanud mu peas enne, kui ajakirjandus hakkas sellest kirjutama kogu maailmas. Seejärel see tõi mulle-gi tül. Milles muut õigupoolest sündis, seda ma ei tea.

Sind tembeldati võrgutajaks ja saatuslikuks naiseks. Kas seda sorti imetus on sinu mee-lest kadunud või häiriv?

Koerad hauguvad, karavan läheb edasi.

Kes vastasnäitlejatest on ol-nud sinu soosikud?

Inglased, kuna nad on viisa-kad ja oskavad käituda. Mainik-sin Laurence Olivier'd, Herbert Marshalli ja Michael Wildingit.

Kes on olnud ebameeldi-

andsin juhiseid teenijatele, aita-sin abivajajaid ja andsin allkirju kirjadele. Minu kirjavahetust oli hoidmas kaks sekretäri.

Kas on kohatu küsida, milli-sed mehed sind sel ajal huvita-sid — avalikus elus ja eraelus?

Mind huvitasid intellektuaa-lid, kes vahetevahel eksisid filmi-kunsti pealinnas. Nende ees olin põlvili. Neid meelitas sinna meile külla mõnikord raha, aga seda juhtus harva.

Kas kohtusite Greta Garbo-ga? Või kohutas teid mõlemat näost näkku kohtamine?

Ma ei ole temaga kohtunud. Ja miks oleks mul vaja kedagi ko-hata, keda ma ei tunne?

Joseph Goebbels üritas sind enne Teist maailmasõda Saksa-maale tagasi saada, kas külas-käigule või päriselt. Kas kaalu-sid seda ettepanekut?

Jah, mind kutsuti, mind püüti mõjutada. Ma isegi ei vastanud nende pärimistele. Tagasimineku mõte ei mahtunud mulle pähe, see oli väljaspool arvestust. Sak-samaa olukord oli meil Ühendrii-kides hästi teada.

Esimesel pilgul paistab Jean

KIRIKU LAULU-
JA PALVERAAMAT

UUS "KIRIKU LAULU- JA PALVERAAMAT"

viisidega varustatud kogumiku.

1988. a. tekkis võimalus otsekontaktideks Kodu- ja Välis-Eesti komisjoni vahel ja 1990. a. peeti kolm suuremat ühiskoosolekut, mille tulemuseks jõuabki uus raamat 55 000 eksemplaris rahva kätte. 5000 suu-reformaadilist raamatut valmis Kanadas Toronto trükkikoja "Oma Press". Need jäävad Välis-Eesti koguduste kasutada. Eesti jaoks trükkis 20 000 suurekaustalist ja 30 000 väiksemamõdulist eksemplari Soome kiriku Sisemisjoni Seltsi trükkikoda Pieksmäel. Suuremad raamatud kuuluvad säilitamisele kirikuis, väikesed lähevad müügile.

Uus raamat sisaldab 484 laulu ühehäälsel viisidega (senises — 1899. a. "Uues lauluraamatus" on neid koos lisadega 748).

Kiriku laulu- ja palveraamatus (KLPR) on säilitatud 1899. a. raamatu põhivara, kuigi paljusid laule lühendades (näit. 10 salmi asemel 4–5 jt.). Tugevasti on suurendatud eesti luuletajate laulude hulka (1899. a. 28 laulu, nüüd 172). Lisatud on mitu soome laulu, samuti inglise-ameerika-rootsi uuemaid värse. Lauluraamatukomisjoni de esotsas on seisnud nii Kodu-

16

HELISEGU JÕULUKELLAD

Viisil: Jumal, vägev valitseja

2. Isa halastust ja armu
jõulusõimest otsin ma.
Lootust, lepitust ja tarmu
võid, mu hing, sealt leida sa,
sest su igatsuse tiivad
vaimus Pettema sind viivad.

3. Hing, nüüd võta Päästja vastu,
kes sind tahab aidata.
Rutates Ta juurde astu
alandliku meelega,
siis sul tõuseb taeva valgus,
jõuab uue elu algus.

kui ka Välis-Eesti kirikute peapiiskopid. Viimastel aastatel on tegelik töö peamised koordineerijad olnud Eestis Ivar-Jaak Salumäe ja Kanadas Andres Taul.

Paralleelselt ühehäälsel viisidest lauluraamatuga käis ettevalmistus ka uue, neljahäälsel koraaliraamatu väljaandmiseks. Eestis tegid 1950. aastate lõpu- poolal suure töö Punscheli raa-

matu viiside transponeerimisel madalamaisse helistikesse ja ümberharmoniseerimisel Enn Võrk ja Karl Tuvike. Suur osa nende tööst läheb KLPR-i uude vastasse koraaliraamatusse. Kanadas töötas koos abilistega viisiraamatu kallal dr. Roman Toi. 1990. aastal kahe komisjoni ühinemisel liitus nendega siinsete ridade kirjutaja. Praeguseks on valmis ka uus neljahäälsel koraal-

liraamat. Selle põhivaraks on (nagu senise lauluraamatu tekstidki) jäänud Punscheli raamatu viisid — tublisti madalamale transponeeritud ja seetõttu ka muudetud harmooniaga. Viimane on saanud veidi diatoonilisem: vanad, osaliselt keskaegsed viisid harmoneeritud modaalselt ja üldiselt vähendatud liikumist alumistes hääldes. Enne trükkimist antakse uus viisiraamat kogudustele paljundustehnikas — võimalike parandustepanekute tegemiseks. Edaspidi loodame koraaliraamatut trükkida umbes 5000 eks.

Lauluraamatut nähes võib mõnelgi olla kahju, et mõned senise raamatu sisukad laulud XVI-XVII sajandist on uuest KLPR-ist välja jäänud, samuti mõned salmid pikkadest lauludest. See on tingitud raamatu mahust ja uute, eesti autorite laulude sissevõtmisest. Viimased on aastakümnete vältel laululehede kaudu saanud rahvale nii omaseks, et neid oli võimatu jätta välja uuest raamatust.

Sellepärast soovib lauluraamatukomisjon säilitada seniseid, 1899. a. raamatuid, kellel need veel alles, koduseks lugemiseks ja hardushetkede lektüüriks.

HUGO LEPNURM

TMM-i PILDIKOGUST

Väiksemad muusikakambred Eesti Raadio suurtes majades on see, kus resideerivad helirežissöörid, selle uksele on kleebitud kogunisti 11 nime. Vahel nimi rohkem, vahel nimi vähem. Üks — Jaan Sarve oma — tuli sealt vastu kõigi tahtmist kustutada pärast 17. märtsi 1988. aastal, tuppä seinale panid kaaslased siis tema pildi, mis seal ainukene. Ja nõnda nad hoiavad Jaani enda juures edasi.

Vana-aastaõhtul saanuks Jaan viiekümneks. Olime hiljalt ta tööruumis koos, hoopis pikemalt, kui järgnevat näha.

Asta Kuivjõgi: Kui inimene oli ta suurepärane, režissöörina — parimate hulgas. Jaan otsis väga palju, ajas taga eripärast kõla, akustilist täiust. Oli hästi taktitundeline suhtleja — taas omadus, mis meie töös oluline. Ebameeldivused ületas lustakalt, oli üldse hästi seltskondlik.

Vello Meier: Oma "Leegajust" usaldas vaid ise lindistada: pani aparatuurid käima ja jooksis stuudiosse kaasa tegema. "Leegajusel" oli suur osa tema elus. Maailma nägi lahtisilmi, oskas võrrelda. Vahel tuiskas siin frakis ringi, sest õhtuseks kontserdiks tuli end juba hommikul valmis seada. Aldis oli ka niidismuusikale ja üldse uuendustele. Eestis oli tal esimesena süntesaator, sellega mässas vahel päevad läbi. Ka koadro juures seisis täie hingega. Nõnda igal pool: kuigi ei osanud suusatada, tuli ikka matkale kaasa — salvokaga! Oli väga pere eest väljas.

Tiiu Hansen: Oli tõega tööd armastav inimene: lindistused, montaaž, muinsuskaitse, kammerkoori proovid-kontserdid-reisid, folkloorihuvi, mis küündis sugulasrahvasteni. Viimati tegi väga ilusaid sümfoniavõtteid. Oli ka väga hea saadete autor, näiteks sari Veljo Tormisega või koos Ain Sarvega rannarootslastest — see jäigi viimaseks.

Maris Laanemets: Üleval hoidis teda sisemine tahe, põhimõttekus, ta trotsis ka oma halba tervist, tahtis ja pidi jõudma! Ei jätnud kunagi ühtegi probleemi õhku, oli lausa kärsitu neid lahendama, deviisiks — "kohe!". Samas jagus tal kõigest enam kannatlikkust.

Usutavasti läheb ka aasta viimasel päeval eetrisse mõni helilint, mida esimesena kuulas Jaan Sarve.

IVALO RANDALU

POOL SAJANDIT PEDAGOOGIKS

Nädalavahetusel, 22. detsembril jõudis uue aastakümne künnisele Tallinna Konservatooriumi ainus klaveriprofessor LAINE METS.

Sellele tõsiasjale mõeldes meenub aeg, millal esmakordselt juubilaril kuulsin. See oli talvel 1952/53, kui noor klaverikunstnik, tookord veel Laine Kallak, tuli kontserti andma Tartu Muusikakooli. Siiani on mulle, tollal I kursuse õpilasele, meelde jäänud esituse filigraanne peenus ning samas tugev tervik, mis eriti selgelt ilmnud J. S. Bach'i ja F. Couperini teostes. Hilisemad kokkupuuted Laine Metsa kui interpreetiga on kinnitanud esmamuljet. Olenuselt on ta kammerlikku plaani pianist, kelle talendi parinad jooned avanuvad täiuslikult just väikeste saalide hubases, koduses õhkkonnas, olgu tegu soolokavade või ansambli mänguga.

Ligi pool sajandit (välja tuleb arvata vaid kolm aspirantuuriaastat Moskvast) — alates 1941. aastast — on Laine Mets seotud Tallinna Konservatooriumiga. Esimesse aastakümnesse mahub kaks lõpetamist. K a k s sellepärast, et 1944. aastal saadud diplomit kui Saksa okupatsiooni aegset uued võimud ei aktsepteerinud ja nii tuligi 1948–1950 läbi teha "täiendusõpe". Vahepealsed aastad töötas noor pia-

nist konservatooriumis assistenttöppejõuna.

Pidev pedagoogitöö algas pärast aspirantuuri lõpetamist 1953. aastal ning kestab tänaseni. Laine Metsast kui sihiteadlikust ja delikaatselt õpetajast võiks pikalt kirjutada ja kindlasti kunagi seda ka tehakse. Siinkohal tahaksin vaid mainida üht Metsa-klassi traditsiooni, mille juured ulatuvad üsna juubilarõpetajate algusse. Küllap mäletavad kõik tema õpilased neid õdusaid koosviibimisi jõulueelseil päevil, kui tavapärasele kohvilauale järgnesid õhtu kõrgpunktina muusitseerimishetked. Siinipäevakingiks õpetajale mängisid õpilased — kes midagi oma klaviersirepertuaarist, kes spetsiaalselt selleks puhuks iseseisvalt õpitud palu.

Tihti oli esinejate-kuulajate seas ka endisi õpilasi, kes võimalust mööda olid kohale sõitnud. Võib ju Laine Metsa "lapsi" leida paljudest Eesti muusikakoolidest.

Tänavu oli siinipäevakontsert koduseinte vahelt välja astunud. 20. detsembril mängisid Matkama ja juba laiemale sõprade ringile Laine Metsa praegused ja endised õpilased Jaanika Rand, Ene Nael, Kaido Tani, Reinut Tepp, Piia Paemurru ja Ivari Ilja. Nemand moodustavad küll vaid murdosa juubilariravakast kasvandikeperest, kuid nende siinipäevatervitustega ühinevad vaimus kõik teised, nende hulgas ka allkirjutanu.

MONIKA TOPMAN

todes Jaan Öun, tehes kokkuvõtteid "Camerata Tallinn" novembrikuisest Austraalia-turneest. Ja see õige panus oli eesti niidismuusika — R. Eespere, R. Kangro, M. Kuulbergi, E. Mägi, K. Singi ja P. Vähi enamasti uued tööd, mis just enne reisi Tallinnas eesti muusika päevadel esiettekande said.

Esimese eesti professionaalse kammeransambli külalust Austraalias teostus "Eesti Kontserdi" ja Austraalia Kammermuusika Ühingu koostöös. Peakoraldaja oli tegelikult Malle Tohver, väga võluv, asjatundlik ja aktiivne daam, kes seisab eesti kultuuri eest nii, et võiks lausa sobida EV saadikuks Austraalias.

"TEGIME ÕIGE
PANUSE!"

Ja muidugi sai kolmenädalane reis võimalikuks ainult tänu sponsoritele: sõidu kinkinud "Finnair" ning hulgaliselt võõrustajad ("Estonian Societies in Australia", "Esto Incorporated", "Sydney Estonian Women's Art and Craft Association", "Meie Kodu", "Manly Rent-A-Car" jpt.). Kuigi toetajad olid väliseestlased, anti üksnes neile vaid üks kontsert kaheksateistkümnelt, lõviosa publikust Austraalia tähtsamate keskuste

(Melbourne, Canberra, Sydney, Brisbane jt.) akadeemilistes saalides moodustasid austraallased. Sajandivanust kultuuri esindanud ansambel tundis end nende ees võrdväärseks: tähistati ju alles Austraalia 200. aastapäeva.

Selle taga, et teati "Camerat" kuulama tulla, oli rohke ja hea reklaam ajakirjanduses, mida võimaldas külaliste tutvustamine kohalikes raadio- ja telekanalides, tihti otsesena. Seninähtud, küll valdavalt informatiivsed arvustused jagavad samuti kiitust eesti muusikale kui värsketele ja huvitavale.

MALES ON PALJU ELUST, KUID MALE POLE VEEL ELU

Nii võiks kokku võtta selle sõnumi, mis 17. detsembril Linnahallis helisema jäi, nimelt kõlas Eesti Raadio Kontsertorkestri esituses Rice'i—Anderssoni—Ulvaeusi rockmuusikal "Chess", põhimõtteliselt samas ettekandevariandis kui mõni aeg tagasi Riias. "Chessi" kui teosesse võib suhtuda mitmeti — selles võib näha ABBA kunagise kuulsuse järellainetuses sündinud hittide konglomeraati või üsna komplitseeritud intriigiga sümfoniilise rocki valdkonda kuuluvat muusikalist draamat, kuid Skandinaaviamaade muusikas on see kahtlemata ainulaadne, ainus selles žanris teos, milles ei puudu peale muusikalile peaaegu et kohustusliku melodramaatilise joone ka sügavam filosoofiline taust. ER Kontsertorkester on lugu lihvinud juba 1989. aastast saadik, millal sellega Rootsis käidi, hiljem veel ka Soomes. Seega on sissemängimiseks aega olnud piisavalt ning seda on orkestri mängukindlusest tunda. Viimastel Tartu päevadel kanti ette vaid mõned fragmendid, nüüd siis kõlas "Chess" täismahus ning ka täissaalile.

Praegune kontsertvariant (lavastuseni pole siiski kahjuks võimalik jõuda) on valminud koostöös Läti artistidega ning sellel asjaolul on oma head ja vead. Riia koorid "Versija" ja "Asambleja" on igati oma kohal: neis on temperamenti, nad laulavad puhtalt ja emotsionaalselt.

Juba avamängus ("Merano") näitas koor end tasakaalustatuna, kõik häälerühmad on reljeefselt kuulda, sopranid on ka kõrgetes registrites puhtad ja helisevad. Kuid Freddie (kelle prototüübiks on Robert Fischer) osa täitja Einars Vitolsi lavaleilmumine valmistab kohe pettumuse. Tundus, et laulja häälel on veel lahti laulmata. Teatud lõtv maneer, mis pidi mõju-

ma hooletu elegantsina, tuli välja kuidagi kunstlikult. Hiljem muuseas pilt paranes ning "Bangkokist" "Pity the Childini" läks asi lausa tõusvas joones. Anatoli (kelle prototüübiks on Kortšnoi) osa täitja Jaak Joala kallutas selles mõttes kohe vaekausi enda poole. Ka duetis Niks Matvejevsi (Molokov) laulus "Where I Want To Be" ületas Joala oma part-

nerit nii dramatismi kui ka karakteritunnetuse poolest. Tegelikult on Molokovi roll ikkagi episoodiline; see on ka üks põhjusi, miks Matvejevsi eriti meelde ei jäänud. Tekkinud armastuskolmnurga kolmas "nurk" Kadi-Signe Selde Florence'ina oli lüüriline, kuid veidi staatiline, moodustades efektse kontrasti Silvi Vraidiga (Svetlana), kes tõestas veel

kord, et ka suhteliselt väikese rolli võib suureks laulda. Vraidi hülge-number oli muidugi "Endgame". Ning et bürokraatiasin Itaalias on vähemalt niisama totter kui meil, selle suutis veenvaks laulda "Karavan" (Ametnike koor), kelle esinemises oli paras annus groteski. "Embassy Lament" on küll lühike, kuid rütmiliselt komplitseeritud efektne number ning pole siin imestada midagi, et väike login ikka sees oli. Ja ega orkestergi piinlikult täpne olnud: laulu "Nobody's Side'i" algus oli rabe ning alles 3/4 taktimöödu tulek viis rattad rõõpasse. Täpselt samuti on "Argumenti" väga raske koos hoida, sest see on rütmiliselt kõige keerukam number. See-eest olid dünaamilised tõusud ja kulminatsioonid paigas, dirigent Tõnis Kõrvits on kõik nüansid läbi tunnetanud, tempomuutused on orgaanilised ning lõpptulemusena on kujunenud emotsionaalselt mõjuv tervik, kus muusikas põimuvad male ja poliitika, armastus ja intriigid. Lõpetaksin sõnadega, millega "Chess" in concert algas: "Mis on see kummaliline jõud, mis sunnib miljoneid inimesi maailmas võistleva puunuppudega laul? Just see, et malemängu olemuses on elu ise — risk, kavalus, võidurõõm, kaotusekibedus, võimalus kontrollida oma mõistust ja võimeid."

SILVI VRAIT

JAAK JOALA

IGOR GARŠNEK

9. detsembril Mustpeade Majas esinenud "Auryr"-kvartett Saksa-maalt ületas kõik minu ootused. Ansambli iseloomustavad oivaline, rikas kõla ja haruldast tundlik koosmäng. Eriti rabas aga mängijate elav, nautlev, peaaegu sensuaalne Mozarti-lahendus. "Auryr"-kvarteti ettekanne ei toonud Mozarti meelde mitte üdoli-pooljumalana, vaid lihtast ja verest inimesena ühes tema kirgliku elujanuga.

Mozarti kahest kontserdil kõlanud teosest viimases, Kvartetis B-duur KV 458 ("Jagd-Quartett") oli siiski rohkem kargust ja kaalutlevust ning vastaspoohusena sädlevat virtuoossust. Kava avannumbris, Kvartetis G-duur KV 387, oleksid äärmuseni teravdatud kontrastid tundunud liialdatuna, kui "sakilist" dünaamilist plaani poleks mahendanud pehme kõlakoloriit. "Auryr"-kvarteti esiviiml Matthias Lingenfelder võlub erilise mänguvabadusega, millele teised kvarteti liikmed erkna närviga reageerivad: ansambli koosmängutunnetus loob mulje ühtses rütmis hingavast organismist.

Britteni Kvartett nr. 3 mõjus kahe Mozarti vahel looduslähedase ja värskendavana. Sillerdavi värvimosaik kujunes laiahaardeliseks teravikuks, tuues ansambli veel ühe tugeva küljena esile üldistusvõime. Eredalt jäid siit meelde III osa "Solo" oma linnulaulu imiteeriva vaheosaga ja "Passacaglia" vääramatu kulg. "Solo" harras algus matust kahjaks seinakella kõrvulukustavasse tiksumisse, mille ohvriks langes sel kontserdil veel mõnigi pingeline vaikus või piano. Kui raske võib küll olla panna pausi ajas elama, kui "stopper" sulle samas laksudes sekundeid loeb! Mustpeade Maja saal on ju muidu kammerkontsertideks haruldane, ehk saaks kuidagi kellast loobuda? Pealegi käib see varesti.

Lisapalaks kuulnud "Burletta" Bartoki VI keelpillikvartetist oli nõrke ja kaasakiskuv. Mõtlesin sellel

kontserdil korduvalt kvartetikoosluse suurepärase: neli keelpilli üheskoos moodustaksid otsekuu ühe tohutu võimastustadiapsooniga ülipilli, mille omadusi nautides ka mängijate oskused võimenduvad. Heinastus kvartetiabonement, kus lisaks meie muusikuile esineksid ansamblid mujalt maailmast...

"Auryr"-kvarteti teine kontserdireis Eestisse oli menukas, ehk tuleb kolmaski!

LEMBI METS

Mozarti-aasta kulmineerus meilgi detsembris, helilooja salapärase surma kuul, millal toimus ridamisi muusikageeniuse loomingle pühendatud kontserte eri interpretide, kooride, orkestrite esituses.

"Eesti Kontserdi" abonemendi nr. 2 sarja kolmas kontsert oli 12. detsembril, kujunedes Tallinna mozartiana üheks tippmomendiks.

Traditsiooniliselt oli nüüdki kavas üks instrumentaalkontsert ja lisaks suurim Mozarti vokaalteos — Missa c-moll (KV 427).

Klaverikontserdis d-moll (KV 466) soleerima oli dirigent Leo Krämer Saksa-maalt kaasa toonud pianist Roland Prölli. Tahtmatult kipud nüüd tema mängu võrdlema kuu aega varem kuulnud Ivari Ilja omaga Kontserdis c-moll (kv 491). Tagasipilku õigustab ehk seegi, et eelmist kontserti ajakirjandus ei valgustanud, kui valgustamiseks mitte lugeda 16. XI "Postimehes" ilmunud "Tartu vaimu" pisut imelikku lugu. (Quod licet Jovi... ei see ole lubatud vaimulegi. Ave verum corpus. "Tartu vaimu")

Ivari Ilja Mozart oli kindla kunstikavatsusega esitatud, diskreetne ja

täpne. Peene pedaalikäsitsusega saavutati n.-ö. mozartlik puhtus. Puhtus vahest oligi selle esituse märksõna. Pianist ise tunnistas teleusutluses, et tema ja dirigendi Mozarti-mõistmises on olulisi erinevusi. Tallinna kontserdil see õnneks märgatavalt saali ei jõudnud. Dirigent püüdis siiski koos orkestriga arvestada solisti taotlusi ja hoidis orkestrit n.-ö. käes või sai kohe kätte, kui tekkis lagunemisoht.

Roland Prölli esindab arvatavalt lääne pianismi tippset, kuid tema seekordne esitus jättis plusspunktid siiski Iljale, mis näitab, et ka eesti tipp-pianism väärib künnlakulu.

Roland Prölli on hea kõlakultuur, kuid seekordses mängus oli tunda mõningast närvilisust, mis jättis kohati kontrolli alt välja käte kõlatasakaalu ning metrorütmilise täpsuse. Eriti ilmselt see "Romansi"-osa keskmes, dramaatilises lõigus, millele üleminek tõi juba kaasa märgatava apsu. Orkester mängis sedapuhku keskmise püüdlikkusega, kusjuures seda võiks ju rohkemgi olla.

Mozarti-abonemendi kontsertidel on seni domineerinud helilooja tõsisemad, minoorseid teosed (mõlemad minoorseid klaverikontserdid, 40, g-moll sümfonia). Seda on ka c-moll missa, mida saab võrrelda "Reekviemiga" nii ulatuselt kui ka sisu sügavusest ja muusikaliselt teostuselt.

Nagu "Reekviem" jäi ka c-moll missa heliloojal lõpetamata ja seda

peamiselt erisugustel eluolulistel põhjustel. Esiettekandel Salzburgi Püha Peetri kirikus 25. VIII 1783. a. olid täielikult valmis Kyrie, Gloria, Sanctus et Benedictus ja kaks esimest osa Credo'st. Kokku teeb see kaksteist muusikalist numbrit solistide kvartetile, segakoorile (kohati topeltkoor), orelile ja/või orkestrile. Pärast esiettekannet jäi see muusika (missana) rohkem kui sajaks aastaks unustusse. Alles 1901. a. võttis Dresdeni õuekapellmeister Alois Schmitt nõuks redigeerida ja lõpetada teos terviklikuks missaks (samamoodi oli "Reekviemiga" talitanud Fr. Süssmayr). Schmitt lisas Credo'le puuduvad osad Mozarti varemloodud missadest, Agnus Dei teksti aga kohandas algusosa (Kyrie) muusikale. Ka orkestratsiooni tegi Schmitt Mozarti säilinud kavandite järgi. Kokku sai 18 muusikalist numbrit. Hiljem on siiski kinnistunud tava esitada c-moll missana ainult Mozarti enda loodud osi (kokku kaksteist).

Seekordne esituskoosseis oli igapidi rahvusvaheline, ja kui soovite, ka kooridevaheline. Ühendatud kammerkooridest (sic! absurdilähedane konstruktsioon) moodustasid vajaliku oratooriumikoori "Eesti Projekti", Tallinna Raekoja ja "Mainori" koor, koormeistriks Elmo Tiisvald. Et koor oli teost varemgi esitanud, siis võis tunda vilumust ja üleolekut raskest, valdavalt polüfoonilisest partituurist. Vokaalseid vajakajäämisi korvati hea muusikaalsuse (lauljate enamik on muusikaharitud) ja kvantiteediga. Kiitus Elmo Tiisvaldi tõhusale tööle. Koori tipphetki oli kahtlemata Cum Sancto Spiritu fuuga, kuid ka Osanna topeltfuuga saadi kenasti hakka-ma, kuigi faktuuriselt siin mõnevõrra kannatas. Solistidest — sopranid Sigute Stonite Leedust ja Annika Tõnuri, tenor Janis Sprogis Lätist ja bass Tarmo Sild — kandsid suuremat koormust sopranid, kellest teine küll metsosopraniks nimetatud. Sopranite partiid on põrgulikult kae-

lamurdvad ja jääb vaid imestada helilooja naise Constanze vokaalseid võimeid, kes sopranipartiid esiettekandel laulis. Ju siis Mozart teda silmas pidas. Sigute Stonitele on omane kaetud tooniandmine. See ja ilmne närveerimine alguses segasid Kyrie's solisti hääle mõjulepääsu. Hiljem saavutas solist siiski suurema vabaduse ja näitas vokaaltehnika küllaltki head valdamist. Prooviki-viks kujunes ülekeerukas improvisatsiooniline vokaliis Et incarnatus'es, mis solistile siiski jõukohaseks osutus.

Ega Annika Tõnuri hoopis avarakõlalise hääle leedulanna omaga hästi sobinud. Lahtisem tooniandmine põhjustas mõningaid kokkusobimatuid üleminekuid ühest registrist teise (ulatus kaks oktaavi). Suureks vooruseks on aga meie solisti silmapaistev muusikaalsus ja intonatsioonipuhtus, mis lubas nii soolos kui ka ansambelis ennast maksta panna.

Janis Sprogise puhul olen varemgi märganud, et ta laulab suurvoorme, nagu teeks kammerkava, — sordiini all. Jääb mulje, et läti lauljal on üht-teist ja paljugi varuks, ent hoiab tagasi. Küll tagab see ansambles (Quoniam) kõlapuhta osalemise, kuid põhjustab siiski teatud allajäämist kõrgetele naishäälele.

Tarmo Sild sai ennast kõige vähem näidata — vaid Benedictus'e kvartetis, kuid sellestki piisas, et kuulajat veenda oma suutlikkuses suurvormide kandva bassilauljana (õieti küll bariton). Tarmo Silla ühtlaselt registreeritud hääle andis kogu kvartetile kindlama, tasakaalustatuma kõlavuse ning jääb üle vaid kahetseda, et Mozarti meeshäälele nii vähe tähelepanu jagus.

Arvustuse alguses nimetasin kontserti kui meie mozartiana üht kulminatsioonipunkti. Seda eeskätt Mozarti kullaprooviliste teoste pärast. Seda kõike toetas kokkuvõtvalt hea, kohati väga hea teostus, milles on suuri teened ERSO peadirigendil Leo Krämeril — nii nende teoste väljatoomisel kui ka Mozarti-väärse esitustaseme saavutamisel.

MÄRT KRAAV

EESTI VABARIIGI KODAKONDSUSE ÄRAVÕTMISEST

AINKAALEP:

Kunstiellamusi reastada on alati raske, kui oled mingil määral kunstiinimene: neid on ju palju, ja kus on mõõdupuu, millega nende suurust mõõta? Hetkel tuleb meelde eeskätt vana Goethe "Lääne-ida diivani" ma-ei-tea-mitmekordne lugemine: seekord lugesin kuidagi uusel silmil, võib-olla sellepärast, et nüüd olen jõudnud peaaegu täpselt sellesse ikka, millal Goethe need ime- luuletused kirjutas.

Aga kaks negatiivset elamust tuleb ka ära märkida. Need pole öieti kunstiellamused, küll aga on need väga otsestelt kunstiga, täpsemalt, kirjandusega seotud. Neid põhjustasid Ene Hölderlini varjunime all ilmunud kirjutis "Eesti Ajas", mis mõnitab Villem Grossi, ja "Sirbis" ilmunud Toomas Liivi kirjutis, mis mõnitab peamiselt Juhan Smuuli. Meil on ju sõna- ja trükivabadus, nii et ma ei ütle midagi niisuguste kirjatükkide olemasolu vastu. Ometi rabsid mind mõlemad. Ja ma tahaksin siinkohal sedasama vabadust kasutada selleks, et teatada: mõistan need kirjutised täielikult hukka. Need määrivad niihästi nende autorite nime (olgu või varjunime) kui ka väljaandeid, kus need ilmusid. Kas punasele terrorile peab tingimata järgnema valge terror? Ja veel kultuuri alal?

Tahaksin väga, et eeloleval lehel oleks enam nii negatiivseid elamusi ei tuleks.

PEETER LILJE:

Saint-Saënsi "Simson ja Delila" *Opera de Paris Bastille's*. Meil on sellest ooperist siiani paari Delila aariat lauldud. Nüüd selgus, et see on üldse väga hea muusika. Pealegi nägin esimest korda juhatamas Myung Whun Chungi, kes on suurepärase dirigent. Muljet tugevdasid Götz Friedrichi põnev lavastus ja muidugi ka uus orkester.

VALTER OJAKÄAR:

Kõige rabavama mulje jättis küll Pori džässifestival, kuid jagaksin siin oma tähelepanu siiski kahe meie festivali vahel. Nii "FiESta" kui ka "Jazzkaar" korjavad mitte just maailmanimesid, pakkudes meile võimalusi avastada uusi, tõelisi tähti. Näiteks üllatas mind, et nii suurepärase laulja nagu "FiESta" esinenud Carole Grimes on nõnda vähe tuntud. "Jazzkaar" vaimustas mind kõige rohkem "British Summertime Ends", aga väga head olid ka Christy Doran, "Overseas", Urmas Lattikase kvintett ja Ene Hölderlini.

Musikunstnik PEETER PERE:

Rühma "T" näitus Kunstihoones!

Seoses Eesti Vabariigi kodakondsuse uuesti rakendamise Eestis on imelikke ettepanekuid tehtud ja vaidlused on mõneti omapärase suuna võtnud. Et küsimus puudutab ülimal määral ka eestlasi, kes elavad välismaal, s.t. endisi pagulasi, siis on põhjust mõned asjad selgeks rääkida.

Mis on eeldused? Praegune Eesti Vabariik on taastatud endine iseseisev Eesti Vabariik, tähendab seesama vabariik, mis eksisteeris 1940. aastani. Sellest tuleneb, et kõik, kes olid Eesti Vabariigi kodanikud 16. juunil 1940, ja nende otsesed järglased, on ikka veel Eesti Vabariigi kodanikud. Nende hulka kuuluvad ka kõik endised pagulased. Okupatsioonide olukorras ei saanud Eesti Vabariigi valitsus normaalselt oma tööd jätkata. Neid ülesandeid sai vägagi piiratud täita vaid pagulasvalitsus presidendi ülesannetes peaministri juhtimisel. 1938.a. kodakondsuseaduse järgi oleksid pagulased pidanud teise riigi kodakondsusse astumisel Eesti Vabariigi kodakondsusest loobuma selleks vastava soovi esitamisega valitsusele. See aga ei olnud okupatsiooni tõttu võimalik. Oleks vastav valitsus normaalselt töötanud, poleks üldse vaja olnud teise riigi kodakondsust taotlema, sest siis oleksid arvatavasti kõik need inimesed vabas Eesti Vabariigis edasi elanud. Nüüd oli neil aga teise riigi kodakondsust tarvis eriti hariduse, juhtivate töökohtade ja mitmesuguste töökoostemuste (nagu politsei ja sõjaväe alal) saamiseks. Ilma selleta oleks eesti rahvas kaotanud palju väga väärtuslikku kompetentsust, mida täna hädasti vaja läheb. Pagulasvalitsuse otsuseid näiteks soovi korral kodakondsusest vabastamisest ei tunnustanud ükski teine riik. Küll aga tunnustasid mõnedki riigid Eesti Vabariigi saatkondades väljaantud välispasse. Seega jäid pagulased juriidiliselt ikka edasi Eesti Vabariigi kodanikeks, samal ajal kui nad võeti vastu teiste maade kodanikeks, ka nende maade kodanikeks, kes Eestit *de jure* tunnustasid. Nendel riikidel polnud võimalik nõuda nendelt kodanikelt Eesti Vabariigi kodakondsusest loobumist, sest inimestel polnud okupatsiooni tõttu kellegi poole pöörduda. Sellepärast on umbes 60 000 eestlast välismaal juba ligemale nelikümne aastat olnud kahe riigi kodanikud ja on seda ka praegu. Eesti Vabariigi osas kinnitas seda seaduslikult 1. aprillil 1957 peaminister presidendi ülesannetes August Rei oma vastava dekreediga. Seega ei saa olla mingisugust kahtlust, et eestlased, kes praegu elavad välismaal ja olid 16. juunil 1940.a. Eesti Vabariigi kodanikud, ja nende otse- sed järglased on ikka veel Eesti Vabariigi kodanikud.

Asjaolu, et eestlased välismaal on ikka veel Eesti Vabariigi kodanikud ja samal ajal mõne teise riigi kodanikud, ei puuduta üldse aga kodakondsuse andmise küsimust kõigile neile, kes pärast 16. juunit 1940 on asunud Eestisse elama ühel või teisel alusel. Kodakondsuse andmine saab jätkuvalt toimuda ühe kodakondsusnõudega. Tingimused on Eesti Vabariigi otsustada.

Kodakondsuse äravõtmine umbes 60 000 eestlaselt vabariigi valitsuse otsusel oleks täiesti absurdne ja juriidiliselt vastuolulik samm. See oleks täiesti kriminaalne ja mõeldamatu, et riik võtaks ära kodakondsuse oma kodanikelt neljakümne aasta järel. Niisuguseid samme on astunud okupatsioonirežiim nende inimeste suhtes, kes võimu alt on põgenenud, tühistades nende okupatsioonirežiimi passid. Missugust lahendust on vaja? Ei ole tarvis üldse mitte mingit lahendust. Eesti Vabariigi võimalud peavad konstateerima, et umbes 60 000 vabariigi kodanikul on okupatsiooni tõttu kahe riigi kodakondsus, ja selles asjas ei saa Eesti Vabariik midagi ette võtta, kui isikud ise pole vabatahtlikult loobunud Eesti Vabariigi kodakondsusest. Nendele inimestele tuleb anda võimalus saada vastavad isikutõendid kodakondsuse tõestamiseks. Sellistele välismaal elavatele Eesti Vabariigi kodanikele tuleks kiiresti soovi korral välja anda vabariigi välispassid ja kõigile Eesti Vabariigi kodanikele sisse seada viisavaba sisse- ja väljasõit Eestisse, oma kodumaale.

Välismaal elavate eestlaste panust on Eestile hädasti tarvis. Peale ülalmainitu oleks kodakondsuse äravõtmine sügavalt solvav ja haavav. Tagajärg oleks, et paljud pööraksid niisugusele Eestile selja. Seda luksust vaene Eesti Vabariik endale aga lubada ei saa. Kes siis hakkaks kõiki välismaal käivaid, ilma valuutata eestlasi ja riigi esindajaid südame- likult vastu võtma ja nendele elumaja ja sööki andma! Majanduslikult ei ole praegusel Eesti Vabariigil võimalik asendada välismaal elavate eestlaste asukohamaades väljateenitud pensione. Asukohamaa kodakondsuse läbi makstakse nendele eestlaste-

le pension välja ka Eestisse tagasi- pöördumise korral ja seda valuutat on Eesti Vabariigil rohkem kui hädasti tarvis. Vabariigil pole ka ligemas tulevikus majanduslikke eeldusi igal pool ümber maakera saatkondade ja konsulaatide ülalpidamiseks. Sellepärast saaks väga hästi kasutada neid eestlasi, kes juba elavad välismaal ja kellel on sissetulek ja elukorter kindlustatud, ilma et see Eesti Vabariigile lisakulutusi tooks. Neid eestlasi, kes väga hea meelega ja kiindunult on Eestit valmis esindama, tuleks ära kasutada neile näiteks Eestis diplomaatia lühikursusi andes.

Eesti Vabariigi kodakondsuse kinnitamine kõigile eestlastele välismaal, kes ligemale 40 aastat on juba olnud ka mõne teise riigi kodanikud, on Eesti Vabariigile majanduslikult kuludeta samm, sest välispassid maksab igaüks vastava maa valuutas kinni. Psühholoogiliselt on see aga ütle- mata tähtis tunnustus asjaolu- le, et võitlus väljaspool Eesti piire Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise nimel on saanud olu- liseks ka Eesti praegusele riigi- võimule. Vastavad sammud tuleks astuda kiireimas korras, et vältida vaidluste, kuulujuttude ja muu niisuguse tegevuse mõju eestlaste suhte- le, hoolimata nende elukohast. Tegelikult lii- guvad juba praegu nii mõnedki Eesti Vabariigi välismaal elavad Eesti kodanikud vabariigi välis- passidega, olles samal ajal ka teise riigi kodanikud, ja selles ei ole midagi katki kummagi riigi sei- sukohast.

ENN NÕU

Ilmumas "Aja Kirjas" nr. 60

VALLALINÕ KIRI JÜSSI HELJULÕ

15. märdikuu päeva "Sirbi" takah ol'i Kaalepi Ainu "Hümn Tallinnale", koh tä tsusas' egat- sugutsit moodumiihi. Tuu ol'i umalt kotsilt muidoki hää nali. Kui tollega olõs jäänuki, olõs kõk hää olnu'. A joba tõsõl pää- väl lassiti Ti tä õkva "Kultuuri- kaja" alustusõs ette lukõ'. Ja tol- lõstki olõ'õs midä. Halv ol'i seo as'a man Ti ironisiirminõ võro- kõisi kot'silõ, justkui nõvvassi nuu' Tal'nah uma kiilt takah ja, et tah kõkõlda'õi muudmuudu kui võro keeli. Sõs sai mo miil

väega kurvas ja ma märkse hin- däle, et ju vast tõhi'õi võrokõsõ' uma vaba(?) riigi pääliinah um- mamuudu joht kõnõlda. Edesi tul'l sääne mõtõ, et nüüt um sõs taha' Eestimaaõgi jõudnu seo õigõ sotsialismus, koh tohi'õi kiä- ki tõist, kui riigikiilt pruuki. Ja et kas ja kellele sääne sterilisiirmi- nõ kasus tulõ? Ja et kui suurjago murrakit vai kiili tast Eestimaalt ültse är' häõtada, kas sõs saa mi' kulturu rikkampas? (Iks "Kul- tuurikja" esi). Kohe' umma' jäänü' vadja, liivi keele' ja lüüdi,

tolmatsu, kreeveni murraku? Naka 'õi ma joht miilde tulõtama noid paljotsit tõisi kiili, mis vin- nõmaa pääl um är' tapõtu'. Tah kotsil jälki tahas' kittä Kooli Otti ja timä raadiojuttõ, koh tä panõ'õi ütteri tähtõ vai rõhku sõnah vai intunatooni lausõh ümbre eesti keele perrä — lask innõ kõgõ selgempät me- reviiirset viru murrakit. Kae, olõs võrokõsõ' kah ei häbõnesi' ni- muudu tetä'!

Seopääle tahas' ma' Jüssi käest küssü', et kas Ti Tal'nah

olõti võro kiilt joht kuulnuki? Vai jälki saiti Ti arvu, et tõnõ värssest "kæ omma kindin kõri sallin" um mulgi murrakin? Ja et olõti Ti kuulnu' säänest asja just- kui Eestimaa piireh põrõhõlla kõnõldes inneki ütteri ainust soo- me-ugri kiilt — võro kiilt, tu ni- sanotu eesti keel olõ'õi kiil — tä pidi olõma hoopistiküh üts kar- ala murrakitõst?

Migrant Tal'nah.

Eesti Välisministeeriumi nõunik MARK SINISOO:

Minu 1991. aasta suurim kunstiellamus oli tõdemus, et laserhe- liplaadile salvestatud muusika, eriti aga klaveripalad kõlavad kor- raliku aparatuuriga kuulates nii, nagu oleksid solistid minu elu- toas. Seni on klaverimuusika heliplaadisalvestused ikka olnud ka klirisevad või kõlavad kõrgemad oktaavid halvasti. Laserplaat, kus selliseid puudusi pole, annab tõesti hea elamuse. Kahjuks pole kuulsate džässipianistide salvestused ikka veel sageli kvaliteetsed. Sellele osutavad ka tähistused AAD plaadikarbil, täisdigitaalset salvestust DDD annab tikutulega otsida.

Kriminaalromaanide taevasse tõuseb aeg-ajalt eredaid tähti. Kahjuks on need sageli naisautorid, eriti inglannad. Oleks ammu aeg, et ka mõni uus meesautor end kuulsaks teeks. Kurbusega pean nentima, et jälle on esile kerkinud kaks meisterlikku naisauto- rit — P.D. James ja Ruth Rendell, kes viljelevad psühholoogiliselt väga peenekoelist kriminaalromaan. Loomulikult ei saa eesti luge- ja neid kätte, sest kirjastustel puudub valuuta kirjastamisõiguse ostmiseks.

KAS MIINUS JA MIINUS IKKA ANNAVAD PLUSSI?

Kes siis ei tea, et haridus ja kultuur kuuluvad põhiolemuselt ühte ning et mujal maailmas ei lahutata neid tavaliselt ka institutsiooniliselt. Teame sedagi, et hariduse ja kultuuri bürookraatlik tarastamine kuulus sovetliku kultuuripoliitika tige-dasse programmi. Kummategi mõjus valitsuse esimehe Edgar Savisaare väljakuulutus Eesti haridus- ja kultuuriministeeriumi liitmisest šokina küll. Jaak Allik on sel puhul selge EI ütelnud (PL 1991, nr. 287) ja temaga jääb vaid päri olla. Lisan mõned hariduse poolt nähtud kaalutlused.

Kõigepealt see, et hariduse määratlemisel meie ühiskonnas on tänini kõrvalle jäänud nii ÜN kui ka valitsus. (Nüüd on haridusseadus siiski mingisse lugemisjärku jõudnud.) Kas keegi on kuulnud valitsusjuhti või mõnd Ülemnõukogu liiget haridusküsimusi üles võtnud? Imekspan-dav, et seda võlgujäämist pole märganud ka Eesti Komitee, valitsuse muidu nii valvas opo-nent. Sealne rahvas võiks ju oma õigusjärgsusõhinas meenutada, millise teokuse ja tulemuslikkusega asus eesti rahvuskooli raja-ma esimene Eesti Vabariik.

Haridus on jäänud riikliku tähelepanuta — eesti elu ääre-tähelepanuta — eesti elu ääre-maaks. Nii väites ei pääse siiski mõõndusest: haridus kui süs-teem ikkagi toimib — Haridus-ministeeriumi juhtimisel ja pä-devuses. See, et Haridusministeeriumi sammud on ebalevad — neis on nii eksi-käike kui ka õigeid taotlusi — tuleneb sellest, et meil puudub terviklik ja seadustatud haridus-poliitika, mida suunab valitsus ja toetavad kõik ühiskondlikud

jõud. Ometi peaks hariduse edendamine olema ühiskonna ühismure, sest tema väärtustest kõrvallejäajaid ju pole.

Mida võiks tähendada kahe ministeeriumi ühendamine praegusel hetkel ja oludes? Isiklikult arvan, et hariduse poolt vaadates on aeg ja olud selleks äärmiselt ebasoodsad.

Vaevu neli aastat oleme ol-nud vabad Moskva käsuharidu-sest. Sellesse aega kuulub ka väga vaevarikas administratiiv-ne reform ministeeriumist komi-teeks ja taas tagasi ministeeriu-miks. Pikka aega eraldi lahterdatud üld-, kutse- ja kõrg-haridus on praegu veel pigem kokkutraageldus kui ühtselt ja sujuvalt toimiv süsteem. Eriliselt keeruliseks on muutumas vene-keelse hariduse andmine. Lühi-dalt, lahendust ootavate problee-mide rohkus on viinud selleni, et õpetajad lahkuvad hulgi kutse-töölt ja aina paremad pead ning eredamad isiksused.

Mida võiks niisuguses seisus kaasa tuua haridus ja kultuuri administratiivne liitmine? Sest tegelik ja sisuline lähendamine on tulevikuvaates niikuinii mõõ-dapääsmatu, kuigi aeganõudev (evolutsiooniline) protsess. Kui küsimus on süsteemide lihtsus-küsimus on süsteemide lihtsus-tamises ja seeläbi kokkuhoius, siis küllap leiduks selleks võima-lusi ka mõlema ministeeriumi la-hus olles (kuigi kokkuhoid kõlab nii hariduse kui ka kultuuri suh-tes loomuvastastelt). Või on asi selles, et valitsusjuht kavatsab ministeeriumide etteotsa seada poliitikud? Ometi peaks haridus seisma kõrval poliitilistest võit-lustest, selle aluseks saavad olla üksnes üldhumanistlikud ideed

ja väärtused.

Ma olin ebatäpne väites, et valitsusjuht pole üldse haridusküsimusi jutuks võtnud. Nn. Eesti tulevikukongressil see siiski sündis. Ainult et pisut veidral viisil. Umbes nii, et nopime välja tuhat andekat abiturienti, suuna-me nad täiendusõppeks välis-maale — ja eliitharidus ongi käes. Aga kust need tuhanded nüüd ja edaspidi võrsuvad? Ei võrdu haridusuuendus ka võör-keelte forseeeritud õpetamisega.

Muidugi vajab haridus uuen-damist, kuid see ei saa olla inno-vaatiline hüplemine; haridus uueneb järjepidevuslikul (rah-vuskultuurilisel) alusel. Vaadata tuleb nii ette- kui ka tahapoole. Muidu kordame taas sovetlikke kampaaniaid. Või siis lahustume Euroopas, selle asemel et iseen-daks jäädes sinna integreeruda.

Minu arvates peaksid meid juhendama järgmised nõuded: õppekorralduslikult hästi läbi-kaalutud 6-aastane algkool, dife-rentseeritud gümnaasium tuge-va rõhuga võörkeelte õpetamisele, ametiõpetus alt üles, tähelepanu koondamine inimsuhetele (ja koos sellega kõlblusele), keskkonnakaitsele ja tervishoiule kogu üld-ja kutseha-riduse ulatuses.

Ja lõpetuseks — tuleb hoidu-da õpetajate ja teiste haridustöö-tajate meelevaldsest siia-sinna solgutamisest. Õpetaja vajab ja väärib teistest enam sotsiaalset kaitset ja ka tunnustust. See ongi, millest ta enim puudust on tundnud.

Ma ei ole pädev arutlema, mida head-halba tähendaks liit-mistehe kultuuri seisukohast.

KALJU LEHT

Et "Sirbi" toimetuse inimestel pole midagi varjata, vastame see-kord oma ankeedile ka ise. Et kõik teaksid. Võib-olla selgub neist vastustest ka see, miks "Sirp" on just niisugune leht.

ELLE ANUPÖLD:

Ateneumi avamine Helsingis pärast seitse aastat kestnud re-monti, ümberehitusi ja hoolikat restaureerimist ning soome kunsti uuendatud ekspositsioon. See oli elamus pidulikust vanast arhitek-tuurist ja meile lähedastest rahvuslikust kunstikoolkonnast, kokku-puuted Euroopa ja Põhjamaade kunstiga aimatavad, aga kokku võttes siiski nii soomelik. Selle kõrval mõtleb Eestist tulnud inime-ne paarisajale miljonile margale, mida Soome riik ja maksumaksjad nurisemata Ateneumi heaks välja panid. Siin ongi need kultuuri kõige tähtsamad kanalid, mida tuleb hoida ja mida meile püüdis meelde tuletada Andres Langemets ühes televisiooni kultuurisaa-tes.

Mati Undi lavastatud Mrožeki "Tango" Noorsooteatris ja üldse Noorsooteatri väikese saali stabiilne kunstitase praeguses auklikus teatripildis.

Aasta kõige süngem kultuurielamus on kirjanduses alanud "õu puhtaks"-aktsioon. Ohus on kultuuripärandi (ümber)hindamise ki-bedat vingu. See töö tuleb muidugi ära teha. Aga midagi pole para-ta: mõnes üleskutses ja artiklis tunnen ära sama metoodika, stiili ja tigiduse, mis löi eesti kultuuris platsi puhtaks nelikümmend aastat tagasi. Valge mees nii ei tee, aga mis meil sellest.

MARIS BALBAT:

Viimane elamus on suurim: nädal aega enne tänase lehe ilmu-mist õnnestus näha Rauni Mollbergi filmi "Sõbrad, seltsimehed". On hea meel öelda, et pärast filmi "Maa on patune laul" saan edasi jääda selle targa ja jõulise lavastaja kunsti austajaks. Ka Mikk Miki-veri näitlejatöö filmis on väga hea. Mis Soome kriitikuil küll viga on, et nad seda ei näe?

VALTER HEUER:

Ameeriklaste film Sahharovist.

Sahharov kokutab, põristab rrr-i, käib kühmus, on naiivne, isegi hädine. Ometi hakkad uskuma, et jumal on mõne inimese loonud tõesti omaenda näo järgi.

See polnud enam elu, see oli ilu.

TOOMAS KALL:

Piirdun elukohajärgse kunstiga. Viktor Sinjukajevi kaks Lasna-mäe-maali KL-i viimases sügissalongis sundisid mind pikalt peatu-ma. Mingi seletamatu salapära, millest ma kindlasti tean, et tegelik-kuses seda ei ole, mitte et ma pole seda märganud. Vene hing on tõesti suur, iga keskkond seda ei tapa.

JAANUS KULLI:

Vastus on varnast võtta: paadunud ja parandamatu "Jethro Tul-li" fan'ina ei häbene ma mõõnda, et "Tulli" kontsert tänavusel "Rock Summeril" varjutas minu silmis kõik teised kultuurisünd-mused... Kuigi, aasta algusest meenub C.-M. Schönbergi "Les Misé-rables" (V. Hugo "Hüljatud" põhjal) fantastiline lavastus Adelaide Festival Centre's, mille üldmuljet jahutas vaid etenduse finaalis barrikaadidele tõusnud punalipp. Selle nägemine kaugel Austraalias jaanuari lõpul mõjus mulle kui punane rätik härjale. Aastale pani imeilusa punkti ja kinnitas usku eesti teatri elujõusse Priit Pe-dajas oma "Punjabaga".

TIINA KÄESEL:

Eetiline oleks, et minu tugevad elamused lähtuksid ainest, mida kajastavad lehe 8. ja 9. lk. Kahjuks pean piirduma kunstieluga Tal-linnas, pole siit eriti välja saanud. Seepärast rõõmustab mind eel-kõige see, mis mujalt Tallinna toodud. Ja on hea meel, et sain end harida niisuguste näituste abil, nagu oli Põhjamaade Kunstikeskuse näitus "3+1", Austraalia eestlanna Ulvi Haagenseni näitus "Vaalas" ja Saksamaa türklaste Tamer Serbay näitus Kunstihoone galeris.

Elamuseks oli siiski suvine kantaatide nädal Tallinna kirikutes ja selleaegne õhkkond õhtuses Tallinnas.

ÜLO MATTHEUS:

Minu selle aasta teravad elamused pärinevad raadio- ja televi-siooniuudistest, põhjuseks teadagi Vilnius, Riia, Kuveit, putš NSVL-is. Kuid mõndagi on ju meelde jäänud ka kaunite kunstide vallast, kui sõjauudiseid Kuveidist selleks mitte pidada, näiteks Mati Undi/Václav Haveli "Largo desolato" või Jaan Kruusvalli "Nokturn järve ääres" nimijutustus.

TIINA MATTISEN:

Ei osanud loota, et muusika-aasta '91 tuleb nii sündmus- ja ela-musrikas. Kohe meenuvad Murray Perahia Schumanni C-duur fan-taasiaga, Robert Holl sama helilooja tsükliga "Poedi armastus" ja Ton Koopman Bachi-kavaga Turu muusikafestivalil, Šostakovitši "Katerina Izmailova" lavastus Taani Kuninglikus Ooperis, Peep Lassmanni Messiaeni-õhtu ja "Chanticleer" "Estonia" kontserdi-saalis... Ent nii nende kui veel paljude meeldivate mälestuste kohal kõrgub konkurentsilt Claudio Abbado ja Berliini Filharmooniku-te (Beethoveni "Egmont", R. Straussi "Don Juan", Brahmsi I süm-foonia) vapustav musitseerimine Peterburis.

ÜKS RÄÄGIB AIAST, TEINE AIAAUGUST

Nii võib öelda küll, kui püüda kokku võtta seda, mida viima-sel ajal on kirjutatud Rägave-re mõisast. Aiaast elik asjast otse rää-kisid noored ajakirjanikud Tiina Tammer, Ago Gaškov ja Rein Sikk. Aiaaugust kõnelejaiks pean Valdur Liivi, Ivalo Randalu ja "grupp selt-simehi"-stiilis kirjutavaid pealinna kultuurimurelikke. Tõsi, viimaste seast olen leidnud oma suureks ülla-tuseks mõnegi hea sõbra.

Oma seisukohaga ajalehte minna mul plaanis pole olnud, avaldasin oma arvamus kirjas volinike kooso-lekule. Tegin seda kolhoosirahva pal-vel. Nimelt olid inimesed nõutud ega teadnud, mis toimub mõisaga.

Seni oli Rägavere mõisast kõneldud kui kultuurikoldest, stiilse mõõbliga kompleksist või tema kunstikogu-dest. Nüüd, seoses privatiseerimise-ga vaadatakse mõisale ka kui varale. Kolhoosirahvast oli mõtlema pannud seegi, et viimasel ajal olid mõisa uk-sed nende ees aina hermeetilisemalt sulguma hakanud, välja arvatud kontserdid ning korrad, millal hr. Liiv pulmavanemana pulmavõõrd-sisse viis. Kui kasutada Ivalo Randa-lu terminoloogiat, siis "suure Eril-ti" ajal olid Rägavere mõisas tööl maja-

hoidja, restauraator ja kaks giidi. Täna on neil juba ammu võt-mend käest korjatud ja nende kohad koondatud.

Mina ei ole kadedate partei liige. Küll olen aga kade Sagadi ja Palmse mõisa peale: seal on ukseid külastaja-tele aasta ringi lahti. Seal on uhked viiljapuunaiad, hobusetallid, kasvumajad. Kahju, et mul jäi töö Rägave-res pooleli: unistasin sinna mesi-last, õunaniast, paarist ponist ja ilusatest paabulindudest mõisapar-gis...

Kultuuritöötajatest autorid, eel-kõige hr. Randalu, tõstavad eriti esi-le välismaiste interpretide osa Rägavere kontserttegevuses. Allakirjutanu olevat planeerinud siia aga "olmekultuuri". Ma ei ole kultuuriterminoloogia nüanssides nii haritud, ent seda, mida mõisas on teinud kohalik rahvas ise, ma küll selle terminiga ei ristiks ja am-mugi neid kalte ei vastandaks. Mõis-as on olnud lastele nimepaneku pi-dusid, kolhoosnike austamisi, kolhoosi kirjanduspreemia üleand-misi ja koltumisi kirjanikega, õpi-lastete kirjandusnädalaid, spetsialisti-de klubi õhtuid jne.

Ja ikka ei saa ma nõus olla, et

mind siitidistatakse mõisauste sul-gemise pärast. Võtmeid pole minu käes olnud ka noil aegadel, mil "suur" olin. Nii kirjutas alles hiljuti kodu-uurija Ella Rajari: "...andke mulle rumalale andeks, et Rägavere mõisa uste sulgemise pärast aastaid Teid kirusin. Nüüd tean, et Te ter-vise ja peanegu elu hinnaga Rägave-re eesti rahvale elitasite." See pol-nud mina, kes ütles kunstiringi õpetajale, kui too oma õpilastega sis-se tahtis saada: "Igasuguseid siia majja ei lasta." Ja ammugi ei luba ma Ameerika tuntud teadlasi Voote-le ja Lauri Vaskat Ivalo Randalul "koolipoisteks" tituleerida.

Kõike eelöeldut poleks mõtet taas üle korrata, kui pealinna mehed oma siitidistustes rõhkusid suvaliselt ringi ei oleks tõstnud. On vaja mõista ka kolhoosirahvast, kes mõt-leb mõisa tulevikule majanduslikust aspektist. Neil on ju selleks õigus. Ja pealegi ei oleks pealinna oponentidel pidanud kahe silma vahele jääma "Maalehes" Rein Siku artiklis too-dud lause minu kirjas volinike koosolekule: "Mul ei ole kunagi mi-dagi olnud ega saa olla ka edaspidi kultuuritöö vastu Rägavere mõi-sas."

ERICH ERILT

27 28

29.

30.

21

31 1
Teie eesti
on veel pa

5

28

Saate heausks
tagasi vanaisa

9 8 7

**Astute hom
vasaku jala**

13

JUTT JUTUST

Astavahetuse ja järjekordse Keresepäeva eel on aeg joon alla tõmmata malelugele, millel oli veidi salapärase pealkiri "Mister Bardinile ja teistele huvilistele". Pean tunnistama: nõnda salapärase asjaolud pole ka kunagi varem mu malelugele valmimist mõjutanud. Sealjuures aina soodsalt.

Kõige alguseks oli ootamatu kiri "Sirbi" lugejalt Lauri Vaskalt USA-st, kes saatis mulle malekolumnist Leonard William Bardeni artikli intrigeeriva küsimusega: miks pole isegi postglasnost toonud selgust Keres müsteeriumi? Barden on rahvusvaheliselt tuntud nimi ja "Guardian Weekly" malenurk tuhandete omasuguste seas üks esimesi. Aga kuidas oleks see lehenumber normaalsel teel siia Eestimaale sattunud? (Tahan kasutada võimalust ja tänada nii Lauri kui ka Vootele Vaskat, kelle kaudu sain terve paki kserokseid "New York Times'i" ülevaadetega omaaegsete kõmuliste sündmuste kohta 1953 ja 1954, kui N. Liidu malemeeskonna kolumbuseris poliitikute kemplemise tõttu pooleli jäi ja alles teisel katsel mandrist mandrini kostva vilekontserdi saatel teoks sai. Olin sellest "Spordilehes" järjekutigi kirjutanud, seda enam, et ka vana halval ajal õnnestus hankida üsna palju Euroopast pärinevat sellekohast materjali. Salauhkusega tsiteerisin ameeriklaste esilauameest, kuulsat Reshevskyt, kellele ainuõige tõe kuulutajad pühendasid ainult tsipake rõvedat sõimu, ja sedagi mitte Haški tasemel. Ometi kripeldas: ka enda kaustas olid katkendlikud koopiad. Tuli aastaid oodata ja häid inimesi varitseda. Nüüd siis on olemas enam-vähem kõik vajalikud originaalid ja võib loota juba tõepärasemale pildile. Paraku, sihukeste likvideerimata ebakohtade järjekord on veel pikk.)

Barden ettekäändeks, võtsin Keres müsteeriumi uuesti üles. Mõtlesin varem väljaselgitatule peale puistata natuke värskeid glasnostifakte ja sedamoodi esitada pisike ümarik aruanne *à la* tänase päeva seis. (See kaunis termin ju kõigil suus.) Ei osanud aimata, et iga uue jätku puhul tuleb tõesti otsast alustada, et hoopis lugejad hakkavad sündmuste käiku dikteerima.

See oli kosutav diktaat. Kes küll autorit ei turgutanud — baltsakslasest ajakirjanik dr. Bernd Nielsen-Stokkeby, meie kirjandusloolased Mall Jõgi ja August Eelmäe (võiks öelda, nende taga Tuglase enda vari), tõusev täht poliitikataevas Mart Laar... Varuks on Arno Susi olulisi täpsustusi ja täiendusi Keres Rootsimineku katse kohta ja veel mõndagi muud. Minevik andis vabaks olematukspeetu, fotograafidustuse sellest samast Rootsimineku katsest. (Meie ajale nii iseloomulik traagiline kõrvalseik: fotol olevate tundmatute seast tundis end ära perekond, kelle pea varsti hukkus, kelle ülejäänud liikmed tegid läbi Siberi-teenekonna. Ainult sellelt fotolt võivad nad kogu peret koos näha ja meelde tuletada.)

Üllatuste rida veel ei katkenud. Läksin Tallinna Malemajja,

kus muidu peaaegu ei käi, ja kuulsin, et kohe-kohe on tulemas esimesed veteranide maailmameistrivõistlused kusagil Müncheni lähedal. Kas need sind ei huvita? Kuidas veel! Aga... Polnud enam aega, ja kui oleks ka aega jätkunud, kõva raha poleks ikka leidnud. Üleelamised Keresega ärgitasid siiski proovima. Kus veel võib midagi tema kohta kuulda kui mitte veteranide keskel! Kaks nädalat säärases rahvusvahelises seltskonnas — iga vennike paneb midagi kõrva taha.

Svetozar Gligorič: Paul Keres oli üks suurte hulgas. Aga ta oli ka ainuke — ainuke suur meister, kes kunagi ei kaevanud ega ennast õigustada püüdnud.

Nagu oleksid jõuluvana otustanud varem platsi tulla ja plaani ületada: "Raeturist" võlus välja lootusetuna näiva viisa, "Kodamu" lennupileti. Sellesinase kõige olulisema puhul toimus lausa rahvusvaheline aktsioon, kus osalesid meie Hõbelusika-maleklubi sõbrad Emmenis, isegi legendaarne härra Kofkin Zürichis (tema vorstipoodides on nüüd juba sovetlikud sabad, ent see asi koos telefonikõnega lahendati kümne minutiga), ja muidugi "Sirbi" toimetuse koos "Kodamuga". Kui vanurlikud süümepiinad vaevastid (stagnaaial oli ka raske ja harilikult lootusetu küsida, ent see oli küsimine nagu kelleltki nimetult, nüüd tundub, nagu läheksid härra selle ja selle tasku kallale, pealegi, missugune pilt on ümberringi), siis sekkus edukalt reibas määndžer Raul Rebane.

Ärgu arvatagu, et ma vaivustusest lämbun. Pärast Bad Wörishofeni (vesiravilinnake, kus need MM-võistlused maha peeti) lõputut korrutamist "Dan-

ke schön!" ja "Bitte schön!" viis juba esimese päeva bussisõit koduses Tallinnas, kui keegi mehehakatis mulle otsa ronis ja ise millegipärast röögatas "Kuradi raisk!", kõik nii-öelda normi.

Jah, seal Saksamaal õnnestus mõndagi kuulda, loodetavasti kasulikke sidemeid luua, omalt poolt Keres kaudu Eestile veidi reklaami teha, endagi peale mõelda — ehk saab asja ingliskeelsest Kereseraamatust. Aga et jutt kisub tõesti natuke magusaks jõulujutuks ja langeb nõnda tänase "Sirbi" kibedapoolsest

Pachman lisab: abikaasa tuleb ka. Käsi põuetasku kohal kisub krampi: üks sponsor vist haihtub, nagu poleks teda olnudki. Pachman seab sammud kõige esinduslikuma kohviku poole, tellib seal sundimatult nii söödavat kui ka joodavat, seda viimast ikka hõrgus väljaandes. Olen käega löönud, kuigi hakkain taipa, kohvikus oleme küll minu pärast, ent Pachmanil ei tule üldse pähe minusugust selli peope-remehena arvestada. Pärast nõuab Pachman kviitungit, ta toimetab kolmes saksa väljaandes (ka "Die Welt") malenurka ja nõnda laseb selle nagu ametiasjus kohvikuskäigu oma tulumaksust maha arvata. Muigab mu küsivale pilgule: kõik, mis võimalik, tuleb lasta maha arvata. Ole terve, hüva Saksamaa!

Päris malejutt kulgeb nende üleelamiste kiuste siiski sujuvalt. Erilist huvi tundsin konkreetse episoodi vastu, mis märgatavalt tumestas Paul Keres viimaseid eluaastaid. Olen sellest üldiselt juba kirjutanud. Aastal 1969 mängis Keres koos Kortšnoiga ühel turniiril Tšehhoslovakkias. Pärast turniiri lõppu kutsus Pachman ta endale külla (seal viibis ka jooksukuulsus Zatopek). Moskvas tehti elavale klassikule, ka male Rooma paavstiks nimetatule, äge ajaloputus nagu mõnele koolipoisile, Keres muutus tükiks ajaks nevojednoiks. Spasski, kes osutus selle ajaloputuse ja alandamise tahtmatuks pealtnägijaks, on öelnud, et küllap tahtis ise okupatsioonimõnusi kuhjaga nautinud Keres tšehhe toetada ja julgustada. Pachmani korteris olid aga pealtkuulamisaparaadid ja niiviisi oligi Keres paljastatud.

Pachman:

"Kutsusin Keres lõunale või õhtusöögile, enam ei mäleta. Tõlga ma ei teadnud, et Zatopek on meid juba reetnud, kutsusin temagi. Me ei rääkinud üldse poliitikast. Keres ütles, et tal on auto, "Ford". (Tegelikult "Rambler" — V. H.) Ta kurtis, et Nõukogude Liidus pole kuidagi võimalik varuosi hankida. Mina naersin: peate emigreerima Ameerikasse! Keres naeris vastu: mul on autos palju ruumi, ehk sõidate minuga kaasa! Naersime kõik... Pärast, seitsmekümneenda aasta suvel, kui meil oli protsess kolleegi deputaadiga, kes väitis, et oleme Ian Palachi enesepöletamise organiseerinud, tema tegelikult tapnud, seal Zatopek äkitselt ütles meist avalikult lahti, vabandas selle deputaadi ees ja kuulutas end sotsialismi toetajaks. Ja kui seitsmekümne teise mais oli minu enda protsess, kui olin pandud ahelatesse, seal oli Zatopek juba süüdistuse peatunustaja. Siis Zatopek tunnistaski: Pachman soovitas Keresel emigreerida, Keres meelitas Pachmanit kaasa..."

Ongi kogu lugu. Nali, mis naljameestele nii kalliiks läks. (Zatopek pidi vist küll kohe kaebama, kuidas muidu oleks Keres

Moskvas joonelt pihile võetud. Pachmani arvates tema korteris mingeid pealtkuulamisvigureid polnud, tema juures oli pidevalt koos käinud dissidentide staap ja nendest salakoosolekutest midagi välja ei imbutud.)

Ei tea, kas on vaja moraali. Elu ise on lihtsam (ja põnevam ja ilusam) kui mis tahes peened konstruksioonid. Konstrueerija võib aina vahele jääda ja tihti jääbki. Aga eks just see meelita taas konstrueerima.

Keres müsteeriumi ümber keerlevad spekulatsioonid jõuavad lõpuks ikka ühte punkti: miks ta ei tulnud maailmameistriks? See tähendab, tõestatakse, et ta ei tulnud sel või teisel või kolmandal jne. põhjusel.

Paari kuu eest lugesin ammendavat selgitust. Süüdi pole vene võim ega Botvinniku krutskid ega ka Keres enda puudujäägid ja valearvestused. Kui nii öelda, langeb süü Keres vanematele ja jumalale taevast. Nimelt on selgeks tehtud, et kõik eelmisest sajandist pärit maailmameistrid on sündinud paarisastal (ka rõhuv enamik teistest tippmängijatest — kolm neljast). Meie sajandi meeste seas on üheksa maailmameistrit, kaheksa nendest — Euwe, Botvinnik, Smõslov, Petrosjan, Spasski, Fischer, Karpov, Kasparov — on sündinud paaritult aastal. Vaid Tal (1936) on erandiks, ent tedagi lasti võimul olla üksainus aastake.

Keres? Keres on sündinud 1916. Kogu lugu! Kirjutaja väidab, et aju struktuuri kujunemist maarak mingi kaheaastane bioloogiline rütm. Oleks Keres kaheksa päeva varem ilma tulnud, oleks kõik korras olnud...

Keres filmi puhul esitasin kümmekonnale malekuulsusele küsimuse: miks jne.? Sain kümmekond erinevat vastust, kõik võrdselt targad ja võrdselt veenvad.

Aga asi pole üldsegi selles, et miks...? Keres müsteerium on midagi hoopis rohkemat. Ta tõusis esile suurel murdeajal, kui paratamatuid lahkujaid sümboliseeris geniaalne vabakunstnik Alehhin, kui võimukaid pealetrügijaid sümboliseeris sovetliku riigimale kõige ustavam jünger ja kõige hiilgavam esindaja Botvinnik. Keres kõige nooremajal oli ainukordne erand: tuli kusa-gilt väikeriigist, oli oma vaimuga ennem lahkujate hulgas, pidi elama keskkonnas, mis talle elulõpuni võõraks jäi. Sellest johtub kogu tema traagika, mida võib müsteeriumi asemel nimetada XX sajandi maletragöödiaks.

Kõik polnud kaugelki ette määratud, paljudel juhtudel otustas mõte või tegu või asjaolu de kokkulangemine, mis oleks võinud ka teistsugune olla. Aga vaevalt oleks see tema saatust muutnud (kui ta just neljakümne neljanda sügisel poleks asjatult pidanud Rootsi-paati ootama, ent kes sedagi teab).

Ja ometi küsitakse (mitte üksnes selle MM-tiitli puhul) ikka ja jälle: miks? Ja ometi jätkatakse vastuste otsimist. Lubatagu minulgi jätkata.

VALTER HEUER

Kunstiteadlane KRISTA KODRES:

Älborgi Kunstimuuseum Taanis. Alvar Aalto projekteeritud hoone+taani XX saj. kunsti ekspositsioon. Ja ka Daniel Bureni installatsioon Atheneumi-esisel väljakul Ateneumi taasavamise puhul.

KROONIKA

12. DETSEMBER

● Siinse Ameerika Ärikeskuse direktori John Battle'i algatusel korraldati nn. dollariball Noorsooteatri uue maja ehituse toetamiseks. Tema firma kandis Mustpeade Majas teokssaanud balli kuld, kutsutult oodati 200-dollarilise pääsme lunastamist. Nii nagu pidusöögil kõneldud (peoperemees Lepo Sumera, Arnold Rüütel, Hardo Aasmäe, Märt Kubo ja John Battle) rõhutasid, on selline heategevusball meie elus uudis. Ei tea, kas oli uudis või hoopis meie vaesus loodetust leigema osavõtu põhjuseks. Siiski sai Noorsooteater lisaks tähelepanule ka materiaalselt kosutust. Arvati, et värske algatus ei jää järjeta.

13. DETSEMBER

● Margarita Voites rõõmustas "Estonia" talveaias oma kunsti austajaid soolokavaga "Valik pärleid ehtekarbist".

14. DETSEMBER

● Tarbekunstimuseumis avati Rootsi tekstiili kunstinäitus. Viie-teistkümne kunstniku töödest kokkupanud näituse avamisele olid Rootsist kohale tulnud Lena Olsson-Möller, Britta G. Carlström ja Saimi Kling.

● Heategevuskontserdi Sakala keskuses korraldas laulja Marju Kuut. Sissetulek läks vaesemate lastekodude jõulufondi.

15. DETSEMBER

● "Estonia" kontserdisaalis tähistas 10. aastapäeva ansambel "Mahavok". Grupist on saanud viljakas pinnas lauljate esiletoomisel. Nimetagem vaid: Karl Madis, Marju Länik, Kare Kauks ja värskeimana Pearu Paulus. Siit on sirgunud ka helilooja ja kitarrist Heini Vaikmaa, arvestatav tooniandja meie noorsookultuuris.

16. DETSEMBER

● Pärast kaks aastat Eestis kestnud tööd läheb Soome konsul pr. Eija Kauppi teisele ametikohale. Sel puhul korraldasid Soome suursaadik ja pr. Jaakko Kaurinkoski Tallinnas lahkumispö. Silmas pidades diplomaati Eija Kauppi vaikset kiindumust kunstisse ja muusikasse, ei olnud üllatav kohata peol ka mitut eesti tippkultuuri esindajat, nagu Viivi Luik, Jaak Jõerüüt, Lea Tormis, Mare Vint, Andres Tolts, kultuuriminister Lepo Sumera, haridusminister Rein Loik jt.

17. DETSEMBER

● Erkroheline muru akendel, külmad taevavärvid maalidel, muusika, mida ei saa tähele pane-mata jätta, ja pa-rim kultuuriini-meste seltskond — nõnda võiks kirjeldada üht tundi (kella nel-jast viieni) Kunstihoone salongis Sirje Runge näi-tuse avamisel. Fotol Sirje Runge (vasakul) ja Kai Koppel.

● Kell viis "Molenis". Siin avasid oma näi-tuse "Must ja val-ge" noored, sel kevadel Kunsti-ülikooli lõpeta-nud moekunstni-kud Evelin Lill ja Tarmo Jaanisoo.

Foto: ARNO SAAR

18. DETSEM- BER

● Eesti Raadio 65. aastapä-va tähistamiseks korraldati Raadio-maja valges saa-lis konverents teemal "Raadio muutub ajas". Ettekande tegid Vello Lään, Toomas H. Ilves, Il-mar Mikiver ("Ameerika Hääl" eesti toi-metuse juhataja), Marju Lauristin jt. Aasta-päevaball anti "Estonia" kontserdisaalis, kus hea tuju eest kandis hoolt Eesti Raadio kontsertorkester Peeter Sauli juhatu-sel ja ansambel "Rock Hotel".

Foto: ARNOLD RAMMO

23. DETSEMBER

● "Keele ja Kirjanduse" toimetuse tähis-tas peatoimetaja Aksel Tamme 60. sünni-päeva. Oma kauaaegset kolleegiumiliiget õnnitleb ka "Sirp".

EEVA NIINIVAARA NONAGINTA

Ühel vanimal Soome ja Eesti kultuurisidemetel edendajal Eeva Niinivaaral on auväärne juubel. Juubilar on sündinud 20. detsembril 1901. aastal Kesk-Eestis Kurista vallas põlluharija perekonnas. 1923. aastal käib ta esimest korda Soomes ja paneb selle reisi mõjul kirja read, mis tegelikult määravad kogu tema hilisema elu: "Neist Soomes veedetud nädalatest jäi rinda soov: et meigi kasvaksime! Ja et kasvaks me mõlema rahva ühtekuuluvuse tunne, areneks lai ühistöö ja val-miks kultuuriline õitseng, millest unistasid juba Soome ja meie rahvusliku ärkamisaja tegelased, kui neile kangastus "Soome sild" üle lahe hallroheliste vete."

1930. aastal abiellub juubilar soome keeleteadlase Martti Niinivaaraga. Tartu Ülikoolis alustatud õpingud jätkusid Helsingis, mida kroonis 1947. aastal magistrikraad. Kuid veel enne, 1945. aastal oli Eeva Niinivaara nimetatud Helsingi Ülikooli eesti keele ja kirjanduse lektoriks. Nii sai temast oma õpetaja, Helsingi Ülikooli esimese eesti keele lek-tori Villem Grünthal-Ridala (lek-torina 1923—1942) töö jätkaja. Veerandsada aastat oli Eeva Niinivaara paljudele tänase Soome tuntud keele- ja kirjandustead-lastele, eesti kirjanduse soomen-dajatele ja tutvustajatele esime-nee tejuht Soome lahe lõunakaldale. Tänapäevani meenu-tatakse laulukoppe ja näiteringe, kõne-, vaidlus- ja kirjandusõhtuid pärast loengutunde. Need olid aastad, kui kontaktid Eesti ja Soome vahel olid tegelikult kat-kenud. Kirjandusteadlasena on Eeva Niinivaara huviojektiks ol-nud eelkõige nooreestlased, kuid huvitavaid artikleid on tal ka Gai-litist ja Kangrost, Uibopuust ja Ristikivist ning paljudest teistest eesti kirjanikest. Eeva Niinivaara arvukate artiklite hulgas on suu-re väärtusega ajakirjas "Virttäjä" 1961. aastal ilmunud eesti keele ja kultuuriga liituvate ning eest-laste kirjutatud artiklite bibliog-raafia ning samas ajakirjas 1966. aastal trükivalgust näinud kirju-tis, milles Eeva Niinivaara annab

Fennougristika kongressil 1970. a. Tallinnas: Friedebert Tuglas, Eeva Niinivaara ja Ferdinand Eisen.

ülevaate eesti kirjanduse soo-mendamisest ja esitab oma programmi olukorra parandami-seks. Täna võime öelda, et pal-jud tema soovid on ka sel alal täitunud, kuigi suur osa eesti kir-janduse klassikast ootab veel ikka kirjastajat.

1988. aastal ilmus Eeva Niini-vaara mälestusteraamat "Yhä paistaa sama aurinko" alapeal-kirjaga "Elämää nuoruuteni Ees-tissä ja Suomessa", mis toob lu-gejateni huvitavaid tähelepanekuid Eesti Vabariigi sünniaastaist, aga ka Teise maailmasõja järgsest ajast, kaa-sa arvatud esimene Soome kul-tuuritegelaste tutvumiskäik Ees-tisse.

Möödunud aastakümne on olnud Eeva Niinivaara elus mit-meti tähenduslik: lisaks mainitud mälestusteraamatule on jõudnud kaante vahele nii artiklikogu kui ka luulevalimik. Artiklikogu "Kas-vumaa", mis ilmus 1981. aastal, sisaldab kirjutisi aastatest 1923—1981 (õelgem siinkohal, et Eeva Niinivaara sulg on vahe veel tänagi). Luulekogusse "Unarsõnad" on võetud eri aega-del kirjutatud soome- ja eesti-keelseid luuletusi. Inimlikkus on see, mis päikese kombel soojen-dab neid, kellel eelisõigus olla Eeva Niinivaara õpilane või liht-salt lähedane tuttav.

PALJU ÕNNE!

TOIVO KULDSEPP

EESTI KULTUURIFONDI AASTAPREEMIA

Eesti Kultuurifondi juhatus otsustas 11. detsembril 1991. a. määrata suure aastapreemia EELK Tallinna Piiskopliku Toomkoguduse õpetajale, EELK lau-luraamatukomisjoni esimehele IVAR-JAAK SALUMÄELE, "Kiriku laulu- ja palveraamatu" ettevalmistamise, koordineerimiskomisjoni juhtimise ja raama-tu trükkitoimetamise eest.

Eesti Kultuurifondi suur aastapreemia oli traditsiooniliselt võrdne antud aastaarvuga rublades, arvestades inflatsiooni otsustati preemiasummat nelja-kordistada (4x1991).

Kümme aastapreemiat (à 1500 rbl.) otsustati määrata alljärgnevalt:

1. TÖNU KALJUSTELE aktiivse dirigenditöö ja uute kultuurikontaktide loomise eest;
 2. Tallinna Linnamuuseumi vanemteadurile MARE KASELE kauaaegse muinsuskaitsetegevuse eest, eriti Tallinna kalmistutel;
 3. Soome ehitusettevõtja VELI O. KLAMILE eesti kultuuri tutvustamise ja toetamise eest Soomes;
 4. Ajaloo Instituudi arheoloogile AIN LAVILE tulemuste eest eesti varaja-se materiaalse kultuuri uurimisel;
 5. "FIESTA Internationali" juhile HERBERT MURDILE rahvusvaheliste muusikakontaktide eduka loomise ja laiendamise eest;
 6. Rakvere Teatri kunstilisele juhile ARVI MÄGILE tegevuse eest Rakve-re teatrielu- ja kultuurielu säilitamisel;
 7. Saaremaa kollekttsionäärile JUHAN SAARELE rahvakultuuri talletami-se ja tutvustamise eest;
 8. Rapla abimaavanemale MIKK SARVELE töö eest rahvahariduse ja rah-vakultuuri edendamisel, hõimurahvastega aktiivsete kultuurikontaktide loo-misel.
 9. Keele ja Kirjanduse Instituudi teadussekretärile ASTA ÕIMULE "Süno-nüümisõnastiku" koostamise ja trükkitoimetamise eest (oma kulu ja kirjade-ga);
 10. Narva Kõrgkooli professori kt. TOOM ÕUNAPUULE eesti keele me-toodikakäsiraamatu ja muulastele eesti keele õpperaamatute koostamise eest.
- Aastapreemiate pidulik kättemine toimus 19. detsembril Tallinna Rae-kojas.

Õnnitleme kõiki aastapreemia laureaatide!

TOOMAS SIITAN:

Tundub, et kui ma muusika-elamustest räägin, siis on see "London Baroque". See ei olegi võib-olla niipalju interpretatsioo-ni- või tavaline kontserdielamus kui täiesti eriline kõnelamus, mida plaadi või CD pealt kunagi ei kuule, mis tunduks võlts. Kö-laime!

Eesti Ülemnõukogu saadik VAINO VÄLJAS:

Küsimusele vastamist peaks ju alustama milleski heast, aga teen seda siiski raske tundega. Olen inimene, kes saab kõige suurema elamuse lugemisest. Al-gupärane kirjanduse lugemislaud oli aga sel aastal niisama väene kui leivalaudki. Tõlkekirjandusest ei saa peaaegu rääkida. Kõige kurvem on, et kui ma oma kahe ja poole aastase lapselapsele Joona-sele ette loen raamatuid, mis te-masugustele saada on, teab poiss neid peast ja parandab vanaisa, kui see milleski eksib. Meie elus on praegu nii palju tigidust, kir-janikkegi märgistatakse poliitilise põletusravuga nagu karja Lõuna-Ameerikas. Sellest aitaks ehk üle hingeharidus. Aga kõlblust ja vii-sakust ei saa jagada talongidega. Talong on tigiduse märksõna. Kultuuri puhastavat elamust oleks väga vaja.

Sellise elamuse sain August Mälgu novelle üle lugedes. Ran-nakülade elus oli midagi jäävalt rikast. Mälguga koos istumine oli väga hingekosutav. Viivi Luige "Ajaloos ilu", raamat raskest ajast ja rasketest asjadest, mõjus nagu puhast tuulepuhang.

Elu absurdsus jätab praegu ilmselt vähe võimalusi teatrile. Mikk Mikiveri lavastatud "Näit-leja elu" oli väga ilus teatriela-mus. Muusikas — kõige tõsisemalt mõjus Erkki-Sven Tüüri "Lumen et cantus" Olevistes.

Aga kui kõnelda kultuuriela-mustest üldisemalt, siis raskel ajal sisendab optimismi see, kui näiteks teiselt kontinendilt saa-dab oma uue raamatu Louis Pas-tori, kes on praegu üks suure-maid hispaaniakeelseid luuletajaid, või tšilli naiskirjanik Allende oma romaani, või tuleb postiga ajalehe väljalõikeid, kus räägitakse Eestimaa asjadest. Tä-hendab — inimestes on siiski säi-linud austus teise rahva ja tema kultuuri vastu. See on kõige väärtuslikum, mis meid ühendab.

OLLI UNGVERE

Pärast pikaajalist haigust lahus 12. detsembril meie hulgast eesti teatri *grand old lady* Olli Ungvere, kelle kogu elu oli järgitud pühendatud teatritele.

Olli Ungvere oli sündinud 17. juunil 1906. a. Mikitamäel Põlva mail. Pärast keskkooli läks ta õppima laulu Tartu Kõrgemasse Muusikakooli ja debüteeris õpingute ajal 1931. a. "Vanemuise" teatri näitlejana. Pärast "Vanemuist" siirdus ta 1934. a. "Ugallasse" ning oli aastail 1937–1948 juhtivaid näitlejannasid Tallinna Draamateatris. Alates 1948. aastast oli Olli Ungvere elu seotud Pärnu teatriga, kus ta lõi terve galerii eriladseid rolle: Laura "Pisuhännas", Cordelia "Kuningas Learis", nimiosa "Kummali-ses mrs. Savage'is" ja "Eugenie Grandet's", Celia Peachum "Kolmekrossiooperis", Salme "Kohviubades", Phati Gurieli "Järglastes", Liisa Elisapetti "Targas neitsis" jpt. Veel mõned aastad

tagasi vaimustus kogu Eestimaa tema sarmist ja soojusest Ott Kooli naidendis "Musta kassi öösel ei näe" (Taali) ja ETV telelavastuses "Mamouret" (1986). Olli Ungvere viimasteks rollideks Pärnu teatris jäid Vanaema Kitzbergi "Libahundis" ning Vanaperenaine Wuolijoe "Niskamäe noorpere-naises". Tema tulemusriikast tööd hinnati korduvalt vabariiklike ja üleliiduliste preemiatega, kuid kõnekamad neist olid rahva tunnustus ja armastus.

Mälestus temast ei kustu.

**Eesti Kultuuriministeerium
Eesti Teatriliit
Pärnu teater "Endla"**

17. detsembril sängitati Olli Ungvere põrm Pärnu Metsakalmistu mulda.

AGO RUSSAK

Raske löögina tabas H. Elleri nimelist Tartu Muusikakooli ja kogu meie muusikaüldsust kooli kauase direktori Ago Russaku surm 10. detsembril.

Ago Russak oli sündinud 13. oktoobril 1927. a. Tartus, sai siin keskkooli ja õppis muusikakoolis klaverit Aleksandra Sarve klassis. Tallinna Riiklikus Konservatooriumis oli ta prof. Bruno Luki õpilane. Pärast konservatooriumi lõpetamist 1954. a. asus A. Russak tööle Tartu 1. Lastemuusikakooli direktorina ja klaveriõpetajana Tartu Muusikakoolis. Viimase direktoriks sai ta 1969. a. Töö kõrvalt lõpetas ta Tartu Riikliku Ülikooli 1974. a. kaugõppes psühholoogiadiplomiga.

Muusikakoolile pühendas A. Russak kõige suurema osa oma võimetest ja energiast. Tähelepanuväärivad olid tema perspektiivitunne ja leidlikkus paljude nii majanduslike kui ka muusikahariduse sisuliste probleemide lahendamisel. Tema juhtimisel kujunesid välja Elleri-kooli traditsioonid. Kooli harmoonilise arengu huvides pidas ta vajalikuks keelpillide õpetamist

muusikakoolis algastmest peale. Tema algatusel pöörati suurt tähelepanu ka kooli lõpetanute täiendõppekursustele. Muusikakoolil on loodud kontaktid mitme välismaa õppeasutusega. A. Russakul olid ka kõrgema muusikakooli loomise plaanid.

A. Russaku tegevus muusikakoolil oli laiahaardeline. Ta võttis osa Tartu linna kultuurielust paljude ürituste korraldaja ja juhendajana, töötas Tartu mitme koori kontsertmeistrina, oli hinnatud ja armastatud pedagoog, kelle klaveriklassi on lõpetanud üle 40 õpilase.

Ago Russak jääb meile lähedaseks kui erakordselt mõistev ja abivalmis inimene.

**Heino Elleri nim. Tartu Muusikakool
Tartu Linnavalitsuse Kultuuriosakond**

Ago Russaku põrm puhkab Tartu Raadi kalmistu mullas.

HELE-MALL EISLER

Joulukuu 15. päeval suri Hele-Mall Eisler, Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide võrgu kauaaegne juhataja.

H.-M. Eisler oli sündinud 6. mail 1932. a. Tartu linnas. Haridustee algas Voldi 4-kl. Algkoolis, jätkus Saadjärve 7-kl. Koolis ja Tartu 2. Keskkoolis. Seejärel hakkas ta õppima Tartu Ülikooli ajaloo-keeleteaduskonnas, mille lõpetas 1957. a. etnograafia erialal. Pärast lühiajalist õpetajaamet pidamist Põltsamaa Põllumajanduse Mehhaniseerimise Koolis asus ta tööle Eesti Rahva Muuseumi.

H.-M. Eisleri eluülesandeks kujunes töö muuseumi vabataht-

like abiliste — korrespondentidega. See nõudis laialdasi erialateadmisi ja oskust inimestega suhelda. Tema otseselt kaasabil laekus muuseumi arhiivi palju lehekülgi väärtuslikku materjali. H.-M. Eisleri algatusel hakati korraldama teaduskonverentse korrespondentide töö teemadel ning taastati au- ja teenelise korrespondendi nimetus.

**Hele-Mall Eislerit mälestavad
Eesti Rahva Muuseum ja korrespondentide pere.**

Helle Tamm. ITA EVER. Monograafia.

Raamat näitleja Ita Everist vastab ülesehituselt klassikalisele viievaatuselisele draamale. Selles raamistuses vaadeldakse näitleja loometeed kolmekümne kolme aasta (1953–1986) vältel teatris, filmis, raadios, televisioonis. Kujundanud Matti Pärk. Eesti Teatriliidu väljaanne, 1991.

AUGUST MÄLK. Personaalnimestik.

Nimestik annab ülevaate August Mälgu ulatuslikust loomingust saajandi alguskümnenditest kunni autori surmani, hõlmates ka teoste ja teatritenduste arvustusi. Koostanud Anne Valmas. August Mälgust ja tema loomingust on kirjutanud Bernard Kangro ja Arne Vinkel. 194 lk. Eesti TA Raamatukogu, 1991. Müügil kaupluses "Rahva Raamat".

Mae Antsu. MU PÄRNADE AEGU.

1990. aasta romaani-võistlusel erigutusaühinna pälvitud teos jutustab ühe õpetaja eluteest, tema suhetest õpilaste ja lähedaste inimestega. "Üks selle romaani tegelasi ütleb meid kui ümmarguse puu peal elavat. Elame, oleme kaua elanud ebakindluses ja teadmatuses, ettevaatuses ja enesepiiramises, ärevuses ja hirmus, milles väärduisid hinged. Liiga palju oli ja on minu ümber inimesi, kellele astuti ja astutakse peale, liiga palju ja liiga lähedalt olen näinud pealeastujaidki. Olen ise nii üks kui teine. Mu vaevadest ja tasakaalutusest sündiski Jutta Hiiblapuu lugu," ütlev autor. Kujundanud Heiki Looman. 240 lk. Kirjastus "Eesti Raamat", 1991.

"KEEL JA KIRJANDUS" nr. 11.

Selle avab Heino Puhvel järgneva jääva kirjutisega "Muserdatud generatsiooni lugu". Vello Paatsi vaateväljal on kooliraamatute loendus 1843. aastal Tartu- ja Võrumaal, Helmi Neeter võtab sõna teemal "Ilmakaared rahvasuus", Ants Viies tutvustab teadlast ja võitlejat Eerik Laiu (1904–1961) tegevusrohkete elutööd. Kirjutises "Tähtsavad päikesesemned" võtab Riita Kuivasmäki lugejad kaasa teekonnale soome lasteliitriika kaheksakümne aasta-ajaks, pealkirja "Arutlusi ja meenu-tusi" all avaldatakse korrespondentsintervjuu asja 70. sünnipäeva tähistanud ajaloodoktori Ea Janseniga.

Livia Viitol. PÄÄL JA SEES.

Autori esikogu 55 vabavärsilist luuletust kuuluvad mõtte- ja looduslühirika valdkonda, kitsamalt on puudutatud soome-ugri teemat. Kirjutajat huvitab inimene kui inimlike omaduste kandja, aga ka kui väikerahva liige, ajast läbitulija. Kujundanud ja illustreerinud Inge Kudisim. 72 lk.

Olev Remsu. ARMASTUSEGA OXFORDI.

Kogumikust leiame kümme-kolme autori noorpõlves ilmunud juttu ja jutustust, nagu "Semu klähvis Matsi peale", "Mälestusi hommikusest kuust", "Madruse matus", "Medaljon", "Teekond Oxfordi", "Arturi esimene reis üle esimese mere ehk loomavedajad" jt. Lood pakuvad lu-

gemiselaust ka neile, kes tunnevad huvi kirjaniku kui loovisiksuse loomingulise arengu vastu. Kujundanud Linda Elken. 224 lk. Kirjastus "Eesti Raamat", 1991.

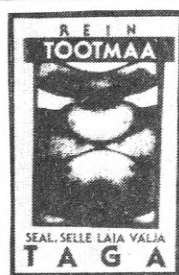

"TALLINN" nr. 4.

Numbriks on lugeda E. Vetemaa jutustus "Tulnuk" (tõlk. A. Tomberg) ja Pärnu elava autori I. Ivanovi jutt "Peaangel Gavriili päev". Luuleveergudel on avaldatud L. Ruudi, G. Kirillovi ja V. Sazanovi värsse. O. Rauni publitsistlikus sõnavõtus on juttu järsust pöördest eestlaste iseteadvuses, J. Sillaste analüüsib majanduse olukorda tänapäeva Eestis, S. Issakov jutustab vene kirjandus-elu Eestis 20-ndail aastail. 144 lk.

Rein Tootma. SEAL, SELLE LAIA VÄLJA TAGA.

Oma teise jutukogu nimiloo ja jutustustes "Viru tänaval" ja "Konspekt" jätkab autor eetilise ja vastuolulise inimeseksistentsi käsitlemist talle omases vormilises mitmekesisuses. Monet eraldi seisvana mõjub eesti nüüdisaegse triviaalkirjandusega polemiseeriv kaksikjutustus "Gaiss ja Gerda". Kujundanud H. Puzanov. 142 lk. Kirjastus "Eesti Raamat", 1991.

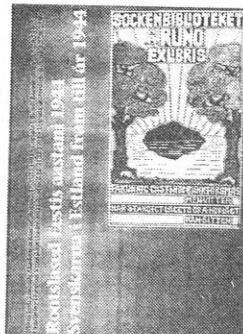

P. D. James. SURILINA ÖÖBIKULE.

Phylis Dorothy James (sünd. 1920) kuulub inglise detektiivkirjanduse viljelejate paremiku. Tema sulest on ilmunud kümnekond kriminaalromaan, mis paistavad silma karakteriseerimisoskuse ja psühholoogilise sügavuse poolest. "Surilina ööbikule", mida on auhinnanud Suurbritannia ja USA detektiivkirjanike ühingud, sündmustik areneb haiglas. Lugeja ette astub siin kirjaniku lemmikdetektiiv, Scotland Yardi superintendent Adam Dalgliesh, kelle lahendada on haiglas toimunud, kolme üksteisega seotud mõrvalood. Kõnesolev romaan on P. D. Jamesi põneva loomingu esmatuvus eesti keeles. Raamat sarjast "Mirabilia". Inglise keelest tõlkinud ja saatesõna kirjutanud Ralf Toming, kunstiliselt kujundanud Endel Palmiste. Kaas: Piret Smagar. 240 lk. Kirjastus "Eesti Raamat", 1991.

ROOTSLASED EESTIS AASTANI 1944.

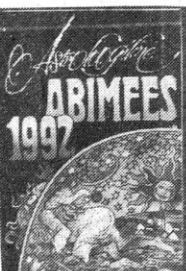
Rootsikeelse roop-tekstiga kataloog näitusest Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogus 2.–31. det. 1991 ja Uppsala Ülikooli Raamatukogus 3.–28. veebr. 1992. Sisaldab annoteeritud nimestiku Eesti TA Raamatukogus leiduvatest trükitud ja trükimata töödest Eesti rootslaste kohta ning Helmut Piirimäe kirjutise Eesti-maa rootslaste ajaloost. Trükitud Uppsalas. 64 lk.

ASTROLOOGILINE ABIMEES 1992.

"Astroloogiline abimees 1992" annab aasta ja iga kalendrikuu astroloogilise üldisloomustuse, pajatab planeeditundidest, räägib sellest, missuguseid andeid ja võimeid on miski planeet meile vaderiannina kinkinud, õpetab meid natuke iseen-

dale tulevikku ennustama, tutvustab lühidalt meditsiinilist astroloogiat, avaldab arvamust, et igamehe tervis on tema pihus või jalatalla all. Tõestab, et astroloogiat tundes võib ka ülemusega hasti läbi saada, jne. Kokku seadnud Edda ja Eduard Paukson, kunstiliselt kujundanud Henno Käo. 240 lk. Kirjastuskooperatiiv "Kupar" ja aktsiaselts "Mats", 1991.

"EESTI LOODUS" nr. 11.

Avaldab paarkümmend kirjatükki, nende seas Raitviiru "Teadusmõtteid", Aren Kaasiku kõnelus Maailma Loodusfondi (WWF) ja Soome osakonna tegevusest, Viktor Masin-gu kirjutis oktoobris manala teele läinud rohuteadlase, Austraalias Eesti Arhiivi asutaja Hugo Salasoo elutööst, millele on lisatud kimp tema kirju Linda Pootsile aastaist 1987–1991, jm. Tiraaž 16 700. 48 lk. Hind 1.50 rbl.

LOODUSE KALENDER 1992.

Järjekordne värvifotodega kalender tutvustab Eesti linnustikku. Saateksti "Kajakad ja varesed on vallutanud linna" on kirjutanud T. Randla, kuude järjestuses antud "Rahvapärismi ilmast ja taimedest" koostanud M. Hiimäe, tähtpäevad valinud A. Läänelaid, kujundanud K. Tormis. Kirjastus "Valgus", 1991.

"TEATER. MUUSIKA. KINO" nr. 11.

Teatrilehekülgedel on keskseks Liina Reimani 100. sünniaastapäev. Siin on antud Lea Tormise sõnavõtt "Täiendusi näitlejalägendile", Soome kolleegide mälestusi ning katkendeid "Elo ja Liina" Elo Tuglase päevikust.

Muusikaveergudel usutleb Merike Vaitmaa Tallinnas viibinud Hilliard-ansambli juhti Paul Hillieri, Tõnis Kahu ja Tiit Kusnets aga vahendavad jutuaajamise Pärnu džässifestivali "FIESTA '91" küllalise, Euroopa avangardžässi suurkuju Peter Brötzmanniga. Saale Siitan on andnud artikli "Mozart ja vabamüür-lus", milles püütakse leida vastust küsimustele, mis köitis Mozartit tolles salapäras vabamüüriluses tema elus.

Filmi alalt on toodud Renita ja Hannes Lintropi, Jaak Ellingu, Prit Vaheri, Rao Heidmetsa, Tõnu Virve ja Raimund Felti vastused eelmises numbris alustatud ringküsitlusele "Eesti filmi tulevik", Jaan Ruusi "Entertainment omas kodus", Jan Rofekampi kõneluse "Müü ise" järg ning arvamused filmidest "Keskeä röömud", "Concerto Grosso", "Igor Se-verjanin" ja "Liivlaste lood". Oma sõna ütlevad Peeter Sauter, Jaanus Kulli ja Eduard Väiri. "Persona grata. Riho Unt" on kirja pannud Sulev Teinemaa. Numbri lõpetab intervjuu kunstnik Ervin Õunapuuga (küsitlenud Krista Kodres). Tiraaž 7500. 96 lk. Hind 2 rbl.

"AJA PULSS" nr. 20.

Numbriks on antud vestlus akadeemik Nikolai Alumäega, Kaido Jaanson kõnelus "Rahvasteliit ja Balti riigid", järg lehekülgedele "Kui võim ja raha hakkavad pähe". Kalevi Kvell viib lugeja indiaanlaste maile, kreeka päritoluga inglise lauljat George Michaeli tutvustab Ivar Kümnik jne. Tiraaž 32 900. 32 lk. Hind 1.20 rbl.

Foto: ARNO SAAR

Enne kui Kunstimuuseumi teadusdirektor Mai Levin pöördus Maarjamäe lossis kokkutulnute poole ja tänas Ajaloomuuseumi lahke pakkumise eest teha Kunstimuuseumile raskel ajal seal näitusi, saatis hardaid palveid Maria poole Tallinna Kammerkoor Andres Heinapuu juhatusel. Avati näitus "Usuline motiiv eesti kunstis", millea tahtakse anda ülevaade sellest osast meie kunstipärandis, mis vaatajale teatud põhjustel väga tuntud.

"ESTONIA" TEATER

Laup., 28. XII kl. 19 "Ratsamees"; pühap., 29. XII kl. 12 "Kevade", kl. 19 "Kuritöö ja karistus"; esmasp., 30. XII kl. 12 "Pähklipureja", kl. 19 "Krahvinna Mariza"; neljap., 2. I kl. 19 "Ratsamees"; reedel, 3. I kl. 18 "Pähklipureja"; laup., 4. I kl. 18 "Kevade"; pühap., 5. I kl. 12 "Kevade", kl. 19 "Barbara von Tisenhusen" (viimast korda käesoleval hooajal).

NB! "Estonia" teater tänab oma sponsori rahvusvahelist firmat "Hantarex" T. E.

EESTI DRAAMATEATER

Neljap., 2. I kl. 19 "Lõbus talupoeg"; reedel, 3. I kl. 19 "Piparkoogileedi", kl. 19 "Kokkusaamine" (väikeses saalis); laup., 4. I kl. 19 "Klaver murul".

Laste koolivaheaajateendused
Teisip., 24. XII kl. 12 "Piparkoogimehike"; reedel, 27. XII kl. 18 "Lobasuu ja pingviin"; laup., 28. XII kl. 18 "Lobasuu ja pingviin"; pühap., 29. XII kl. 12 "Piparkoogimehike", kl. 18 "Piparkoogimehike"; esmasp., 30. XII kl. 18 "Piparkoogimehike".

EESTI RIIKLIK VENE DRAAMATEATER

Teisip., 24. XII kl. 14 "Punamütsike"; laup., 28. XII kl. 19 "Chao, Rudy!"; pühap., 29. XII kl. 19 "Truu abielunaine"; reedel, 3. I kl. 19 "Pannake".

TEATER

"VANALINNASTUUDIO"

Reedel, 27. XII kl. 18 "Vaene Piero" (Sakala kesk.); laup., 28. XII kl. 18 "Knock ehk Meditsiini triumf" (Sakala kesk.) ja kl. 20 "Kas Kongos on tiigreid?" (Kehtna kultuurimajas); pühap., 29. XII kl. 18 "Ameerika Kristus" (Sakala kesk.); esmasp., 30. XII kl. 18 "Vaene Piero" (Sakala kesk.); reedel, 3. I kl. 18 "Presidendi sõber" (Sakala kesk.); laup., 4. I kl. 18 "Vaene Piero" (Sakala kesk.); teisip., 7. I kl. 18 "Vaene Piero" (Sakala kesk.) ja kl. 18 "Kas Kongos on tiigreid?" (Kirjanike Majas); kolmap., 8. I kl. 18 "Ameerika Kristus" (Sakala kesk.); neljap., 9. I kl. 18 "Oi issi, vaene issi..." (Sakala kesk.).

NB!

* See ei ole lasteetendus!
NB! KUUPILET võimaldab koha kõigile etendustele Tallinnas!

EESTI NOORSOOTEATER

Reedel, 27. XII kl. 17 reserveeritud etendus väikeses saalis; laup., 28. XII kl. 19 reserveeritud etendus väikeses saalis; pühap., 29. XII kl. 12 "Vana kuningas Cole" (suures saalis), kl. 18 "Nii kaua kui sa ei tule, laulan sust..." (suures saalis), kl. 17 "Ilvese tund" (väikeses saalis); esmasp., 30. XII kl. 17 reserveeritud etendus väikeses saalis.

"EESTI KONTSERT"

"ESTONIA" KONTSERTI-SAALIS: esmasp., 30. XII kl. 19. 30 esinevad Eesti Filharmoonia Kammerkoor ja Tallinna Konservatooriumi Kammerorkester. Solistid Kaia Urb (sopran), Eha Parg sopran, Tarmo Sild (bass), dirigent Tõnu Kaljuste. Kavas Salieri "Krönungs Te Deum", Mozarti "Ergo interest, an quis Quaere superna", KV 143, "Offertorium", KV 198, "Grabmusik", KV 42; teisip., 31. XII kl. 19 ERSO aastalõpukontsert. Dirigent Arvo Volmer, kaastegevad "Eesti Projekti" kammerkoor, "Mainori" kammerkoor, Tallinna Raekoja kammerkoor. Kavas Mozarti muusika näid. "Kuningas Thames Egiptuses" koorile ja orkestrile, Haydni "Lahkumissümfoonia".

NIGULISTES: kolmap., 25. XII kl. 17 tütarlastekoori "Ellerhein" kontsert. Dirigent Chifuru Matsubara, kl. 19 esinevad Urve Tauts (metsosopran) ja Tallinna Keelpillikvartett koosseisus Mati Uffert, Jaan Normak, Maris Uffert, Peeter Paemurru. Kavas Haydn, Pärt, Saint-Saëns, Bach, Franck, Adam, Bach-Gounod; laup., 28. XII ja pühap., 29. XII kl. 11. 30 muuseumi muusikatund — Sergei Dižur (orel, Moskva). Kavas Bach, Couperin, Barblan; esmasp., 30. XII kl. 19 esinevad Andres Uibo (orel) ja Jüri Leiten (pikolotrompet). Kavas Purcell,

Bach, Albinoni.

MATKAMAJAS: kolmap., 25. XII kl. 18 esineb piduliku jõulumuusika ansambel "Brass Academia", dirigent Avo Ots, solistid Thomas Mürk, Indrek Vau, Aabi Ausmaa, Meeli Ots.

OLAVI SAALIS: neljap., 26. XII kl. 20 "Tubae Revalieneses" solistid Kaia Urb, Jaan Arder, Uku Joller. Kavas itaalia ja saksa hilisrenessansi kirikumuusika.

RAEKOJA SAALIS: reedel, 27. XII kl. 19. 30 esinevad Tiit Levald, Leelo Talvik, klaveril Arne Talvik. Kavas Mendelssohni ja Francki duetid; reedel, 3. I kl. 19 Aleksandr Fomenko (Sotši) klaveriõhtu. Kavas Beethoven, Schubert, Liszt.

TARTU ÜLIKOOLI AULAS: pühap., 29. XII kl. 19 esinevad Eesti Filharmoonia Kammerkoor ja Tallinna Konservatooriumi Kammerorkester, solistid Kaia Urb, Eha Parg, Tarmo Sild, dirigent Tõnu Kaljuste. Kavas Salieri, Mozart; esmasp., 30. XII kl. 18 ERSO aastalõpukontsert, dirigent Arvo Volmer, kaastegevad "Eesti Projekti" kammerkoor, "Mainori" kammerkoor, Tallinna Raekoja kammerkoor. Kavas Mozart, Haydn.

PÄRNU RAEKOJAS: neljap., 26. XII kl. 19 esineb piduliku jõulumuusika ansambel "Brass Academia", solistid Thomas Mürk, Indrek Vau, Aabi Ausmaa, Meeli Ots. Dirigent Avo Ots.

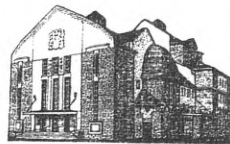
Kolmap., 25. XII kl. 11. 30 Tapa kirikus ja kl. 14 Viru-Jaagupi kirikus RAM-i I jõulupüha kontserdid, dirigent Hirvo Surva TALLINNA LINNAHALLI KONTSERTI-SAALIS: kolmap., 25. XII kl. 19, neljap., 26. XII kl. 20 ansambli "Sõnajalg" jõulukontserdid.

JÄÄHALLIS: kolmap., 25. XII kl. 14, neljap., 26. XII kl. 14, reedel, 27. XII kl. 18 jääballetietendus lastele "Jõuluõõ muinasjutt".

PÜHAVAIMU KIRIK

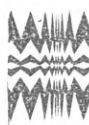
Esmasp., 30. XII kl. 17 muusikatund. Esinevad Siiri Ronimois (alt) ja Rolf Uusväli (orel). Kavas Stanley, Bach, Elgar.

EESTI DRAAMATEATRI VÄIKESES SAALIS

lavakunstikateedri XV lennu diplomietendus

L. PIRANDELLO
"KUUS TEGELAST
AUTORIT OTSIMAS".

Esietendused 28. ja 30. detsembril kell 18.

Tallinna Raekoja
Kammerkoor

26. dets. kl. 18 Tallinna Mustpeade Majas

JÕULUKONTSERT

Kavas Claudio Monteverdi "Jõuluvespid".
Dirigent Elo Kaarepere. Kaastegev Heiki Kalause
tromboonikvintett T. Stoltzeri, W. Byrdi, T. Susato ja
M. Francki loominguga.

RAKVERE TEATER

JAANUARIKUU MÄNGUKAVA

3. jaan.	kl. 11 ja	
	kl. 13	"Väike merineitsi";
4. jaan.	kl. 12	"Välejalgne kuningatütar";
5. jaan.	kl. 13	"Jumalaga, Vargamäe";
6. jaan.	kl. 19	"Jõgi asfaldil";
7. jaan.	kl. 19	"Kaheteistkümnnes öö";
8. jaan.	kl. 19	"Mee maitse";
12. jaan.	kl. 13	"Kaheteistkümnnes öö";
13. jaan.	kl. 19	"Kuss! Elagu tsuktsid!";
14. jaan.	kl. 19	"Jõgi asfaldil";
15. jaan.	kl. 19	"Trummid öös" (viimast korda);
19. jaan.	kl. 18	"Vari" (esietendus);
21. jaan.	kl. 19	"Mee maitse";
22. jaan.	kl. 19	"Vari";
26. jaan.	kl. 18	"Riidekapp" (esietendus);
28. jaan.	kl. 19	"Riidekapp".

Tellimised tel. 4 32 46.

Teatri kassa avatud tööpäevadel kl. 11—14 ja
1 tund enne etenduse algust. Puhkepäev laupäev.
Pääsmeid võimalik osta ka arvega.

Arenev ja uuenev

EESTI

KUNSTIMUUSEUM

võtab konkursi korras tööle asjaliku,
haritud, organiseerimisvõimelise, erialaste
teadmiste ja töökogemustega

- EHITUSDIREKTORI,
- MAJANDUSOSAKONNA JUHATAJA,
- VARUSTAJA.

Info tööpäeviti tel. 42 62 40.

HEAD UUT AASTAT

kõigile oma lugejatele ja ka neile,
kes veel ei ole millegipärast meie lugejateks hakanud.

JUTULEHT

Meie ustav lugejaskond juba teab, et 21. detsembril s.a. avasime oma veerud kahele põnevale kriminullile. Uus aasta võib vähemasti vaimukosutust pakkuda ka kõigile neile, kes veel vormistavad end "Jutulehe" tellijateks.

Meie uued põnevusjutud: Ellery Queeni "Musta Maja salapärase kadumine"

JA

Maria Langi "Kolm väikest vanaeite".

Surm ja elu, elluärkamine ja varanduse kadumine — igihaljad, alati paeluvad teemad.

KÕIGILE, kelle süda kultuuri pärast valutab, HÄID JÕULUPÜHI JA VÄHEM SÜDAMEVALU UUEL AASTAL!

Soovib väitlustest ja võitlustest hoolimata

siiralt Teie

LEPO SUMERA,

ikka veel kultuuriminister

KODAMU

TERVITAB JA TÄNAB
KÕIKI "SIRBI" LUGEJAI
JA TELLIJAI
NING SOOVIB
JAKSU JA HINGEJÕUDU
PAREMATE PÄEVADE
OOTUSES.

KAUNIST JA RAHULIKKU
JÕULUAEGA!

tänab

kõiki, kes

on aidanud kaasa

galerii heale käekäigule.

Täname autoreid koostöö eest ja soovime
ostjatele

EDUKAT UUT AASTAT!

PALAV JÕULUTERVITUS

kõigile tänastele ja
tulevastele liitunud ja
mitteliitunud
kodu- ja välismaistele
EESTI ARHITEKTIDELE!

Lootes jätkuvat ühissüvenemist küsimusse:
MIS ASI ON EESTI ARHITEKTUUR?

Eesti Arhitektuurimuuseum

TÄNAME

KOOSTÖÖ EEST
LÖPPEVAL AASTAL
JA SOOVIME

KÕIGILE KAUNEID
JÕULE!

EESTI KULTUURIFOND

JÕULURAHU,

MEELEKINDLUST

SOOVIB
TEATRIVETERANIDELE
EESTI TEATRILIIT

SOOVIB

HÄID
JÕULUPÜHI

KOHTUGEM
KA UUEL AASTAL!

KAIU ROCKLAAGRI
korraldajad

tervitavad kõiki Eesti rockmuusikuid ja fänne
ning soovivad

HEAD UUT AASTAT

Ehk kohtume taas?!

REEDEST REEDENI

KUNSTIHOONES (Vabaduse väljak 6) vabariiklik tarbekunstinäitus: keraamika, vaibad, nahk.

SAKALA KULTUURIKESKUSES (Sakala tn. 3) vabariiklik tarbekunstinäitus: klaas, metall, kangad.

KUNSTIHOONE GALERIIS (Vabaduse väljak 8) Sirje Runge maalid.

DRAAKONI GALERIIS (Pikk tn. 18) graafika näitusmüük.

GALERIIS "VAAL" (V.-Karja tn. 12) Kaljo Põllu graafiline sari "Taevas ja maa". Avatud T—R 12—18 ja L 12—16.

GALERIIS "MOLÉN" (Viru tn. 19) Evelin Lille ja Tarvo Jaansoo isiknäitus.

GALERIIS G (Narva mnt.2) Soome kunstniku Helena Viidase kunstiiliseaded ja tarbekunsti jõulumüük.

"DECO" TORNIGALERIIS MAARJAMÄE LOSSIS Katrin Pere tekstiilide näitusmüük.

TARBEKUNSTIMUUSEUMIS (Lai tn. 17) näitus "Tekstiilikunst Stockholmist". Avatud kl. 11—18, suletud esmasp. ja teisip.

RAEVANGLAS (Raekoja tn. 4/6) "Eesti Foto Klubi 70".

LINNAMUUSEUMIS (Vene tn. 17) on vaadata püsiekspositsioon "Tallinn 1700—1918", Kymenlaakso maakonna muuseumi näitus "XX saj. alguse merenduse ajaloost Soome saartel" ja Eesti-Rootsi ühisnäitus "Püha Birgitta ja Pirita kloostrilugu".

AJALOOMUUSEUMIS (Pikk tn. 17) püsiekspositsioon "Eesti ajalugu XIX saj. alguseni".

TEATRI- JA MUUSIKAMUUSEUMIS (Müürivahe tn.12) näitus "Mehaanilised mänguriistad" ja "Pillimeister August Kristal 125" (diplomid ja medalid) ning näitus "Foto "Parikas": Inimesi "Estonia" muusikateatrist (1906—1944).

Avatud K—P kl.10—18.

KIEK IN DE KÖKIS (Komandandi tee 2) fotonäitus "Eestimaa aastal 1991" (Eesti Fotokunstiühing). Avatud T—R kl. 10.30—17.30, L ja P kl. 11—16.30.

KALAMAJA GALERIIS (Kotzebue tn. 28) kultuuriülikooli jõulunäitusmüük.

LASTE LOOMINGU MAJAS (Kuninga tn. 6) noortegrupi "REEBEL" väljapanek ja näitus "Rootsi lasteraamat".

KRISTJAN RAUA MAJAMUUSEUMIS (K. Rauda tn.8) näitus "Väsinud rändaja" (Kr. Rauda joonistusi).

A. H. TAMMSAARE MEMORIAALMUUSEUMIS (Kadriorus, Koidula tn. 12-a) Rootsi näitus "Selma Lagerlöfi elu ja looming" ja tarbekunsti jõulueelne näitusmüük.

TARTU KUNSTNIKE MAJAS (Vanemuise tn.26) näitus "Tartu tarbekunst".

TARTU KUNSTIMUUSEUMIS (Vallikraavi tn. 14) Andrus Kasemaa juubelinäitus.

KIVISILLA PILDIGALERIIS (Tartu, Raekoja pl. 8) uuendatud püsiekspositsioon "Tartu maal" ja Joh. Uiga näitus "Hiiumaa rannamaastikud".

O. LUTSU MAJAMUUSEUMIS (Tartu, Riia tn. 38) avatakse 26. XII näitus "Lapsed ja jõulud" (Tartu pühapäevakoolide materjalid).

EESTI RAHVA MUUSEUMIS (Tartu, Veski tn. 32) näitus "Eesti talurahva toolid".

EESTI KUNSTIMUUSEUMI JÕHVI FILIAALIS (Jõhvi kultuurikeskuses) Peeter Mudisti maalid ja fotokubid "Viru" väljapanek "Virulaste päevad" II ning Noorte Tehnikaloomingu Maja kunstistuudio tööd.

MAARJAMÄE LOSSIS (Pirita tee 58) näitus "Vene kultuur Eestis" ja näitus "Õigeusk Eestis. Pühtitsa Jumalaema Uinumise Kloostr 100" ning näitus "Usuline motiiv eesti kunstis". Avatud K—P kl. 11—18.

TA RAAMATUKOGUS (Rävala tn. 10) näitus "Rootslased Eestis kuni 1944".

Eesti Draamateater

JAANUARIKUU MÄNGUKAVA

Neljap., 2. jaan. kl. 19 "Lõbus talupoeg";
reedel, 3. jaan. kl. 19 "Piparkoogileedi";
kl. 19 "Kokkusaamine" (väikeses saalis);
laup., 4. jaan. kl. 19 "Klaver murul";
kl. 19 reserveeritud etendus väikeses saalis;
pühap., 5. jaan. kl. 12 "Piparkoogimehike";
kl. 19 "Kuu tegelast autorit otsimas"
(väikeses saalis);
teisip., 7. jaan. kl. 19 "Iluduskuninganna",
(esietendus);
kl. 19 "Kiilaspäine lauljanna" (väikeses
saalis);
kolmap., 8. jaan. kl. 19 "Arusaamatus";
kl. 19 reserveeritud etendus väikeses saalis;
neljap., 9. jaan. kl. 19 "Lõbus talupoeg";
reedel, 10. jaan. kl. 19 "Iluduskuninganna";
kl. 19 "Väljakäik" (väikeses saalis);
laup., 11. jaan. kl. 19 "Rätsep Õhk";
kl. 19 "Tead, ma ei kuule sind, kui vesi
jookseb"
(väikeses saalis);
pühap., 12. jaan. kl. 12 "Lõbus talupoeg";
kl. 19 "Elu teatris";
kl. 19 "Largo desolato" (väikeses saalis);
teisip., 14. jaan. kl. 19 "Iluduskuninganna";
kl. 19 "Kuu tegelast autorit otsimas"
(väikeses saalis);
kolmap., 15. jaan. kl. 19 "Mikumärdi";
kl. 19 "Kaks ringi ümber pargi" (väikeses
saalis);
neljap., 16. jaan. kl. 19 "Rätsep Õhk";
kl. 19 "Tead, ma ei kuule sind, kui vesi
jookseb"

(väikeses saalis);
reedel, 17. jaan. kl. 19 "Silme ees läheb
mustaks";
kl. 19 "Kokkusaamine" (väikeses saalis);
laup., 18. jaan. kl. 19 "Arusaamatus";
kl. 19 "Largo desolato" (väikeses saalis);
pühap., 19. jaan. kl. 12 "Piparkoogimehike";
kl. 19 "Iluduskuninganna";
kl. 19 "Kuu tegelast autorit otsimas"
(väikeses saalis);
teisip., 21. jaan. kl. 19 "Rätsep Õhk";
kl. 19 "Tead, ma ei kuule sind, kui vesi
jookseb"
(väikeses saalis);
kolmap., 22. jaan. kl. 19 "Klaver murul"
(viimast korda);
kl. 19 "Kaks ringi ümber pargi" (väikeses
saalis);
neljap., 23. jaan. kl. 19 "Iluduskuninganna";
kl. 19 "Kiilaspäine lauljanna" (väikeses
saalis);
reedel, 24. jaan. kl. 19 "Arusaamatus";
kl. 19 "Largo desolato";
laup., 25. jaan. kl. 19 "Piparkoogileedi";
kl. 19 "Väljakäik" (viimast korda, väikeses
saalis);
pühap., 26. jaan. kl. 12 "Lobasuu ja
pingviin";
kl. 19 "Mikumärdi";
kl. 19 "Kaks ringi ümber pargi" (väikeses
saalis);
teisip., 28. jaan. kl. 19 "Silme ees läheb
mustaks"

kl. 19 "Kuu tegelast autorit otsimas"
(väikeses saalis);
kolmap., 29. jaan. kl. 19 "Rätsep Õhk";
kl. 19 "Tead, ma ei kuule sind, kui vesi
jookseb"
(väikeses saalis);
neljap., 30. jaan. kl. 19 "Lõbus talupoeg";
reedel, 31. jaan. kl. 19 "Elu teatris";
kl. 19 "Largo desolato" (väikeses saalis).

VÄLJASÕIDUETENDUSED

Kolmap., 8. jaan. kl. 19 "Tead, ma ei kuule
sind, kui vesi jookseb" (Haljala Kultuurimajas);
laup., 11. jaan. kl. 19 "Arusaamatus"
(Endlas);
teisip., 14. jaan. kl. 19 "Rätsep Õhk"
(Vanemuises);
reedel, 24. jaan. kl. 14 ja kl. 18
"Piparkoogimehike"
(Jõhvi Kultuurikeskuses);
laup., 25. jaan. kl. 19 "Rätsep Õhk"
(Ugalas);
teisip., 28. jaan. kl. 19 "Arusaamatus"
(Järvamaa Kultuurikeskuses);
kolmap., 29. jaan. kl. 19 "Largo desolato"
(Haapsalu Kultuurimajas).

Kollektiivtellijad jaanuarikuuks
võetakse tel. 44 33 78.

Teatri administraatorid on valmis
vaatajatega koostööd tegema
iga tööpäev kl. 9—17.

Kassa on lahti iga päev, v. a.
esmaspäev, kl. 13—19.

EESTI RAHVA MUUSEUMI NÕUKOGU kuulutab välja KONKURSI

Eesti Rahva MUUSEUMI DIREKTORI leidmiseks.

Kandideerida soovijatel esitada hiljemalt 15. jaanuariks 1992 nõukogu esimehele Tartu Ülikooli soome-ugri keelte-kaateedrisse (Tartu, Ülikooli tn. 18) järgmised dokumendid:

1. Avaldus.
2. Oma ettekujutus ERM-i perspektiividest ja enda tegevusest ERM-i direktorina.
3. Haridustööend.
4. Elulugu.

Nõukogu kohtub kandidaatidega ja arutab kandidatuure 3. veebruaril 1992 kl. 12 ERM-i ruumides (Tartu, Veski tn. 32). ERM-i direktor valitakse ametisse viieks aastaks.

ERM-i nõukogu esimees
prof. AGO KUNNAP

A/s. "VIISALU TURISM"

A/s ViisaluTurism

kutsub Teid 4-päevasele talvepuhkusele Soome Vabariiki

(HELSINKI—RIIHIMÄKI—KARKKILA).

Kindlustame:

- laevapiletid ja toitlustamise laevas;
- elamise looduskaunis kohas Vaskijärvel 4—6 inimese tubades;
- transpordi ja ekskursioonilise teenindamise;
- puhkajate käsutuses on köök ja söögituba;

- spordisaal;
- saun;
- odavad ostukohad.

Reisid alates jaanuarist 1992
iga teisipäev. Hinnad odavad.
Lastele alla 12 a. hinnaalandus.

Lähim info:
Tallinn, Sõpruse pst. 182, tel. 52 96 04.

KUULUTAB VÄLJA LASTE JOONISFILMIDE IDEEKAVANDITE järjekordse võistluse.

Eelkõige ootame teid 13-osaliste seriaalide loomiseks. Seriaali iga osa võib olla 6—8 minuti kestusega, omaettegi küllalt terviklik teos. Seriaaliks seovad kõiki osi läbivad peategelased (nende hulk ei tohi ületada kahte-kolme + kõrvaltegelased). Seriaali iga osa võib rakendada eri teemade käsitlemiseks, ent kõik peaksid aitama lastes kujundada julgust, õilsust ja õiglust, töökust jne. Kuidas ja milliste ekraanikangelaste kaudu seda teha, kas laste endi, loomkarakterite või mingite fantastiliste figuuride kaudu, on autorite otsustada. Ideekavand võib olla originaal-

OOTAME LASTE JOONISFILMIDE IDEEKAVANDITE KÄSIKIRJU

teos, ka tuntud lasteraamatu või muinasjutu (jutude) seade. Võistluskäsikirjadelt ootame seriaali esimese osa tegevustiku esitamist stsenaariumi vormis (ca 4 masinakirjalehel), teised 12 osa ideekavandina, iga osa süžee 1 masinakirjalehel. Instseneeringute (töötluste) puhul on lubatud materjali jaotamine 4—5 osaks (iga osa ekraaniaeg 15 minutit).

Studio on huvitatud ka täispika joonisfilmi ideekavanditest, nii originaalteostest kui ka instseneeringutest (ekraaniaeg 50 minutit). Eelnimetatu kõrval on võistlusele oodatud samuti selliste seriaalide ideekavandid, mille ühe osa kestus on vaid 2—3 ekraaniminutit.

Parima 13-osalise originaalseriaali I auhind on 5000 rbl., kaks II auhinda 3000 rbl., kaks III 2000 rbl.

Parima 13-osalise instseneeringu peaauphind on 4000 rbl., kaks II preemiat 2000 rbl., kaks III 1500 rbl.

Parima originaalse täispika joonisfilmi stsenaariumi ideekavandi peaauphind on 5000 rbl., kaks II auhinda 3000 rbl. ja kaks III 2000 rbl.

Parima instseneeringu ideekavand saab I auhinnaks 4000 rbl., kaks II auhinda 2000 rbl. ja kaks III auhinda 1000 rbl.

Vastava tasemega võistlustööde puudumisel võib žürii jaotada auhinnafondi teisiti. Auhinnatud tööde autoritega sõlmib studio lepingud. Auhinnamata käsikirju ei tagastata.

Võistluse tähtaeg on 15. jaanuar 1992.a. Käsikirjad palume saata aadressil: 200 001 Tallinn, Sakala tn. 3, "Studio B", stsenaariumi ideekavandite võistlus.

"Sirp"
Indeks 69786

Peatoimetaja
TOOMAS KALL

Toimetuse kolleegium:
SIRJE HELME, ARVO
IHO, JAAK KANGI-
LASKI, MARJU LAU-
RISTIN, MIKK MIKI-
VER, REIN RAUD,
LEPO SUMERA, IKE
VOLKOV, PEETER
VÄHI.

Toimetuse: 200 031 Tallinn, Toompuiestee 30. Postiaadress: 200 090 Tallinn, Peapostkontor, postkast 388.

Valvetelefon — 60 17 03. Peatoimetaja — 44 14 16. Sekretariaat ja tegevtoimetaja Tõnis Lüllma — 60 17 03. Kirjandusosakond (Ülo Mattheus) — 60 18 83. Teatri- ja filmiosakond (Jaanus Kulli, Maris Balbat) — 60 12 46. Kunsti- ja arhitektuuriosakond (Mirjam Peil, Tiina Käesel) — 60 19 05. Muusikaosakond (Tiina Mattisen, Edith Kuusk) — 60 18 22. Publiitsikaosakond (Elle Anupõld) — 60 19 24. Valter Heuer — 44 30 05). Keeletoimetaja kt. Lea Malvik — 60 17 03. Korrektuur — 60 12 46. Teostus Gädvi Kuklase — 60 27 93. Masinakiri — 60 27 93. Kuulutused — 60 19 24, 60 17 03. "Sirp" ilmub kord nädalas reedeti. Väljaandja firma "Kodamu", Tallinn, Toompuiestee 18. Ajakirjandustrükikoda, Tallinn, Pärnu mnt. 67-a. Maht 4 trükipoognat. Tiraaž 30 600. Honorare makstakse palgapäeviti — iga kuu 6., 7., 8. ja 21., 22., 23. päeval kl. 13—16 Toompuiestee 18, a/s "Kodamu". Tellimise nr. 5431

Toimetuse käsikirju ei retsenseeri ega tagasta. Praa-eksemplaride korral pöörduda kirjastuse tehnilise kontrolli osakonda poole tel. 68 14 11.